

สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ: ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน

Buddhadāsa Bhikkhu's Concept of Peace: Its Meaning and Application
in the World Today

โดย

พระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง

Phramaha Nagarin Kaeochotrung

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2548

ISBN 974-9724-43-7

ณิพนธ์การ

จาก

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะศิลปศาสตร์

วิทยานิพนธ์

ของ

พระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง

เรื่อง

สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ: ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

เมื่อ วันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ.2548

ประธานกรรมการวิทยานิพนธ์

(อาจารย์มนตรี

สืบดวง)

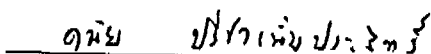
กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพร

สิริกาญจน์)

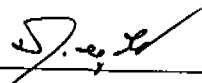
กรรมการวิทยานิพนธ์

(อาจารย์ดน้อย

ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์)

คณบดี

(รองศาสตราจารย์ ดร.สิทธิโชค วรานุสันติกุล)

บทคัดย่อ

สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ หมายถึง ความสงบสุขจากการมีศีลธรรมของสมาชิกในสังคม แนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านนั้นได้รับอิทธิพลมาจากปัจจัย 3 ประการ ได้แก่ 1) การศึกษาของท่าน 2) ปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของไทย และ 3) ปณิธานชีวิตของท่าน การสอนเรื่องสันติภาพของท่านมีจุดมุ่งหมาย 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อการตระหนักถึงความสำคัญของสันติภาพ 2) เพื่อความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพ และ 3) เพื่อการส่งเสริมศีลธรรม แนวทางส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านนั้นสามารถทำได้สองแนวทาง คือ แนวทางส่งเสริมสันติภาพของปัจเจกบุคคล และแนวทางส่งเสริมสันติภาพของสังคม อนึ่ง เราสามารถนำแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหามวลบุคคลและปัญหาสังคมไทยในโลกปัจจุบันได้ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา ด้านสังคม ด้านการเมือง และด้านเศรษฐกิจ นอกจากนี้เรายังสามารถนำสันติภาพตามแนวคิดของท่านไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนามวลบุคคล พัฒนาสังคมไทย และสร้างสรรค์สังคมไทยในอุดมคติได้

Abstract

Buddhadāsa Bhikkhu's concept of peace is happiness resulting from the morality of society members. His concept is influenced by the following three factors: the first factor is Buddhadāsa Bhikkhu's education, the second one is the social, political and economic phenomena in Thai society, and the last one is his own life's purpose. There are three purposes of his teaching about peace: to realize the importance of peace, to participate in peace creation, and to promote morality. The ways to promote his concept are by promoting personal peace and by promoting social peace. In the world today, Buddhadāsa Bhikkhu's concept of peace can be applied to solve personal problems and Thai social problems: educational problems, social problems, political problems, and economic problems. Moreover, it can be applied to improve Thai people, to develop Thai society, and to create an ideal Thai society.

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณคณาจารย์ในโครงการปริญญาโทสาขา วิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คือ พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ) รศ.ดร.จินดา จันท์แก้ว รศ.ดร.ภัทรพร สิริกาญจน ผศ.ดร.วัชร งามจิตรเจริญ อาจารย์สุมาลี มหณรงค์ชัย อาจารย์มนตรี สืบด้วง และอาจารย์दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์ และ อนุโมทนาขอบคุณกองทุนโครงการสร้างพระ 60 ปี ธรรมศาสตร์ เจ้าหน้าที่งานบัณฑิตศึกษา ห้อง ศศ. 104 คณะศิลปศาสตร์ สำนักหอสมุดกลางปรีดีพนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระศรีรัตนวิมล (เสถียร อนุทโก) เจ้าอาวาสวัดใหม่พิเรนทร์และเจ้าคณะแขวงวัดอรุณ พระมหาเถียน เขมงกูโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ขอบคุณพระนิเวศน์ชัย ลีลาสินเจริญ และอนุโมทนาขอบคุณโยมป้าประพัฒน์ ศิระฉายาและ ครอบครัว ตลอดจนอุบาสกอุบาสิกาผู้ให้การอุปถัมภ์ปัจจัยสี่และความสะดวกทุกประการแก่ผู้วิจัย นับตั้งแต่มาจำพรรษาอยู่ ณ วัดใหม่พิเรนทร์ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

ผู้วิจัยรู้สึกสำนึกในอุปการะคุณจากโยมปู่ยก-โยมย่าเหียง-โยมพ่อนิคม-โยมแม่ประไพ แก้วโชติรุ่ง ผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนผู้วิจัยจนเติบโต อนุโมทนาขอบคุณโยมพี่พิชิต-พิเชษฐ์-พินิตย์ แก้วโชติรุ่ง ผู้สนับสนุนทุนการศึกษา ขอบคุณพระมหาสวร้าย แก้วทองงค์ วัดเอี่ยมวรнуข ผู้ชักนำให้ผู้วิจัยได้มาศึกษาต่อในระดับปริญญาโท พระมหาบุญนำ บุญวงศ์ พระมหาวัลลภ เดชไฟ วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ผู้เอื้อเฟื้อหนังสือชุดธรรมโฆษณ อนุโมทนา ขอบคุณคุณปฐมรัตน์ สุชียามานนท์ ผู้อำนวยการความสะดวกแก่ผู้วิจัยระหว่างการศึกษาด้วยดีเสมอ มา อนุโมทนาขอบคุณคุณอริย์รัช แก้วเกาะสะบ้า และเพื่อนนักศึกษาพุทธศาสนศึกษาทุกรุ่นที่ คอยติดตามได้ถามให้กำลังใจในการทำงานวิจัยนี้จนสำเร็จ

คุณความดีอันใดที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขออุทิศคุณความดีนั้นถวายแด่ท่าน พุทธทาสภิกขุหรือพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) แห่งสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แม้ท่านจะถึงแก่มรณภาพไปแล้ว แต่มีผลงานมากมายซึ่งสร้างแรงบันดาลใจ ให้ผู้วิจัยได้ทำวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดของท่านในครั้งนี้

พระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2548

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	(1)
กิตติกรรมประกาศ.....	(3)
 บทที่	
1. บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญของแนวคิดเรื่องสันติภาพ.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	16
1.3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	16
1.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	17
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	20
 2. วิกฤตการณ์กับสันติภาพ.....	 22
2.1 วิกฤตการณ์ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ.....	24
2.2 วิกฤตการณ์ทั่วไปของโลกปัจจุบันที่ปราศจากสันติภาพ.....	31
2.2.1 วิกฤตการณ์ทางสังคม.....	31
2.2.2 วิกฤตการณ์ทางการเมือง.....	33
2.2.3 วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ.....	35
2.2.4 วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม.....	39
2.3 ความจำเป็นที่โลกต้องมีสันติภาพ.....	43
2.3.1 ความจำเป็นทางสังคม.....	43
2.3.2 ความจำเป็นทางการเมือง.....	44
2.3.3 ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ.....	44
2.3.4 ความจำเป็นทางสิ่งแวดล้อม.....	45

2.4	สันติภาพของโลกกับศาสนา.....	47
2.4.1	สันติภาพของโลกกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู.....	50
2.4.2	สันติภาพของโลกกับพระพุทธศาสนา.....	53
2.4.3	สันติภาพของโลกกับศาสนาคริสต์.....	56
2.4.4	สันติภาพของโลกกับศาสนาอิสลาม.....	60
3.	สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ.....	64
3.1	ความหมายของสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ.....	65
3.1.1	ความหมายของสันติภาพในด้านสังคม.....	65
3.1.2	ความหมายของสันติภาพในการเมือง.....	69
3.1.3	ความหมายของสันติภาพในด้านเศรษฐกิจ.....	72
3.1.4	ความหมายของสันติภาพในด้านวัตถุ.....	76
3.1.5	ความหมายของสันติภาพในด้านจิตใจ.....	77
3.2	ที่มาของแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ.....	81
3.2.1	การศึกษา.....	83
3.2.2	ปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ.....	87
3.2.3	ปณิธานชีวิต.....	99
3.3	จุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ.....	101
3.3.1	การตระหนักถึงความสำคัญของสันติภาพ.....	102
3.3.2	ความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพ.....	103
3.3.3	การส่งเสริมศีลธรรม.....	104
3.4	แนวทางการส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ.....	107
3.4.1	แนวทางส่งเสริมปัจเจกบุคคล.....	107
3.4.2	แนวทางส่งเสริมสังคม.....	109
4.	สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุกับการประยุกต์ใช้ ในสังคมไทยในปัจจุบัน.....	112

4.1 สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุกับการแก้ไขปัญหา ของบุคคลและสังคมไทยในปัจจุบัน.....	112
4.1.1 ปัญหาของบุคคลและสังคมไทยในปัจจุบัน.....	113
4.1.2 แนวทางแก้ไขปัญหของบุคคลและสังคม.....	117
4.2 สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุกับการพัฒนา บุคคลและสังคมไทยในปัจจุบัน.....	128
4.3 สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุกับการสร้างสรรค์ สังคมไทยในอุดมคติ.....	133
4.3.1 อุดมคติด้านการศึกษา.....	134
4.3.2 อุดมคติด้านสังคม.....	135
4.3.3 อุดมคติด้านการเมือง.....	136
4.3.4 อุดมคติด้านเศรษฐกิจ.....	137
5. สรุปและข้อเสนอแนะ.....	139
5.1 สรุป.....	139
5.2 ข้อเสนอแนะ.....	141
บรรณานุกรม.....	143
ประวัติการศึกษา.....	157

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของแนวคิดเรื่องสันติภาพ

คำว่า “สันติภาพ” ในภาษาไทยซึ่งตรงกับคำว่า “peace” ในภาษาอังกฤษนั้นมิได้ให้นิยามความหมายไว้แตกต่างกันออกไปตามภูมิหลังของแต่ละคนที่ได้รับอิทธิพลมาจากฐานความคิดที่หลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น ในสถานการณ์ที่โลกเกิดวิกฤตการณ์มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศจนถึงขั้นก่อให้เกิดความรุนแรง ดังกรณีมหาสงครามที่ลุกลามไปทั่วโลกคือ สงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ.2457-2461) และสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2482-2488) ในสถานการณ์ดังกล่าว เราอาจจะให้นิยามความหมายของสันติภาพไปตามลักษณะของการเรียกร้องเพื่อต้องการให้โลกเกิดสถานการณ์อันตรงกันข้ามกับวิกฤตการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น เช่น ในภาษาไทยคำว่า “สันติภาพ” หมายถึง ความสงบ¹ ถ้ากล่าวว่า “โลกต้องการสันติภาพ จงร่วมมือกันรักษาสันติภาพ” ก็จะหมายความว่า “โลกต้องการความสงบ จงร่วมมือกันรักษาความสงบ” อีกตัวอย่างหนึ่ง ในสถานการณ์ที่โลกผ่านพ้นวิกฤตการณ์จากภัยสงครามสู้รบไปแล้ว สังคมมีแต่ความสงบสุขและไม่มีเหตุการณ์รุนแรงใด ๆ เราก็อาจจะให้นิยามความหมายแตกต่างออกไปอีก เช่น ในภาษาอังกฤษ “peace” หมายถึง สถานการณ์หรือช่วงเวลาที่ไม่มีสงครามหรือการต่อสู้² จะเห็นได้ว่าการนิยามความหมายคำว่า “สันติภาพ” จากตัวอย่างทั้งสองนั้น เป็นการนิยามความหมายของคำว่า “สันติภาพ” หรือ “peace” ในระดับภายนอก จากสถานการณ์ของสังคมหรือโลก ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายนอกตัวเรา และเป็นปรากฏการณ์ที่เราสามารถมองเห็นหรือรับรู้ได้

อนึ่ง หากเราไม่ยึดเอาสถานการณ์ของสังคมหรือโลกซึ่งเป็นปรากฏการณ์ภายนอกมาเป็นฐานความคิดในการให้นิยามความหมายคำว่า “สันติภาพ” หรือ “peace” ดังกล่าวข้างต้น

¹ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.2542 (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), น. 1166.

²Longman, Longman Dictionary of American English, 2nd ed. (New York: Pearson Education, 2000), p. 586.

เราก็ยังสามารถนิยามความหมายคำว่า "สันติภาพ" หรือ "peace" ได้จากการให้ความสำคัญกับความรู้สึกนึกคิดของจิตใจ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ภายในตัวของเราอันเป็นเรื่องระดับบุคคล สันติภาพในมิตินี้เกิดจากฐานความคิดทางศาสนาธรรมที่ให้ความสำคัญแก่จิตใจของมนุษย์ และเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของคุณภาพทางจิตของมนุษย์ นิยามของ "สันติภาพ" ในพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงสภาวะของจิตใจที่เข้าถึงความสงบ อิศรภาพ และความสุภาพภายใน³ การให้นิยามที่เน้นความสำคัญต่อสภาวะภายในจิตใจของมนุษย์นี้ นอกจากจะหมายถึงสันติภาพภายในหรือสันติภาพระดับบุคคลแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่าแก่นแท้ของ "สันติภาพ" หรือ "peace" ก็คือตัวมนุษย์นั่นเอง เมื่อมนุษย์ได้รวมตัวกันเป็นสมาชิกของสังคม มนุษย์ย่อมสามารถส่งเสริมให้สังคมส่วนรวมมีสันติภาพได้ เราจึงควรอาศัยศาสนาธรรมเป็นพื้นฐานขัดเกลาจิตใจให้มีสันติภาพอยู่เป็นนิตย์⁴

เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งถึงการนิยามความหมายคำว่า "สันติภาพ" เราจึงไม่ควรละเลยมิติด้านปรากฏการณ์ภายในจิตใจ เพราะว่าสันติภาพที่แท้จริงต้องตั้งขึ้นจากจิตใจมนุษย์ก่อน⁵ แล้วค่อยขยายออกไปสู่ระดับสังคมหรือโลก ตราบใดที่จิตใจของมนุษย์แต่ละคนยังแผ่ร่นไปด้วยความวุ่นวายสับสน มีความคิดเห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ของตนและพวกพ้อง ยากมีอำนาจครอบงำผู้อื่นแผ่ร่นอยู่ หรือมีจิตใจคับแคบไม่ยอมรับความแตกต่างของการอยู่ร่วมกันในสังคมแล้ว เราจะวางใจได้อย่างไรว่าจะไม่มีการรบราฆ่าฟัน ไม่มีสงคราม ไม่มีสถานการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นในสังคม สังคมโลกปัจจุบันจึงเป็นเหมือนดังภูเขาไฟที่ภาพภายนอกดูสงบเย็น แต่ภายในยังคงร้อนระอุพร้อมจะปะทุขึ้นได้ทุกเมื่อ ฉะนั้น การมองเห็นสถานการณ์ภายนอกว่าสงบแล้วและเชื่อนั่นคือสันติภาพ โดยไม่พิจารณาถึงมิติอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมิติทางจิตใจ จึงเป็นการมองอย่างผิวเผินเพียงเปลือกนอกของคนทั่วไป ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) หรือปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวไว้ว่า

³พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), "สันติภาพเกิดจากอิสรภาพและความสุข," ใน ฐานคติเสรี: 50 ปีสันติภาพไทย, จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการงานวันสันติภาพไทย (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2538), น. 22.

⁴Buddhadāsa, "Till the World Is With Peace," Trans. Pataraporn Sirikānchana in Me and Mind: Selected Essays of Bhikkhu Buddhadāsa, ed. Donald K. Swearer (New York: State University of New York Press, 1989), p. 204.

⁵พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่อสันติภาพ (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2538), น. 6.

ชาวโลกมักมองสันติแค่ความสงบภายนอก มักจะไม่มองลึกเข้าไปในจิตใจ คือ
 เขามองสันติที่ความสงบเรียบร้อยในสังคม การไม่รบราฆ่าฟัน ไม่มีสงคราม อยู่
 กันโดยไม่เบียดเบียน อย่างนี้เขาเรียกว่าสันติภาพ สันติภาพอย่างนี้ก็คือความอยู่
 ดีมีสุขของประชาชนหรือของสังคมหรือของโลกทั้งหมด⁶

เราจะเห็นได้ว่าการให้นิยามความหมายที่ให้ความสำคัญต่อสภาวะภายในจิตใจของ
 มนุษย์มีความแตกต่างจากนิยามความหมายในระดับภายนอกหรือในระดับสังคม อย่างไรก็ตาม
 สถานการณ์ที่เราเรียกร้องขอให้มีความสงบ ไม่มีสงครามและการต่อสู้หรือการใช้ความรุนแรง
 ทั้งหมด ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ภายนอกที่เรามองเห็นและรับรู้ได้แล้วชวนให้คิดไปว่านั่นคือ
 สันติภาพ ในความเป็นจริงแล้วสันติภาพหรือความสงบดังกล่าวอาจจะเป็นเพียงสถานการณ์หน้า
 ฉากที่หลอกลวงการมองเห็นและการรับรู้ของเราอยู่ ในขณะที่ข้างหลังฉากยังคงมีความขัดแย้งและ
 ความรุนแรงที่ถูกปิดบังเก็บกดหรือซ่อนเร้นไว้ไม่ให้เห็นแสดงออกโดยตรง ๆ ในสังคมโลก แม้ว่าจะจะเป็น
 สันติภาพที่สังคมโลกต้องการ แต่เราก็ไม่อาจกล่าวได้นั่นคือสันติภาพที่แท้จริง ซึ่งสภาวะ
 สันติภาพเช่นนี้ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรชาติ บำรุงสุข (ตำแหน่งทางวิชาการในปัจจุบัน) เรียกว่า
 “สันติภาพติดอาวุธ (Armed Peace)” เพราะสันติภาพในสภาวะเช่นนี้เป็นสันติภาพที่รัฐต่าง ๆ
 อยู่ในสภาวะของการเตรียมพร้อมเพื่อทำสงคราม อันเนื่องจากปัญหาความไม่ลงรอยและผล
 ประโยชน์ที่ขัดแย้งกัน ตลอดจนความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน⁷

การมองสันติภาพแค่เพียงความสงบภายนอกนั้นเป็นสาเหตุให้มนุษย์ในสังคมโลกขาด
 ความคิดที่ลึกซึ้ง มองไม่เห็นตามความจริงของสาเหตุรากเหง้าของปัญหาทั้งปวง ทำให้มนุษย์ไม่
 สามารถแก้ปัญหาทั้งปวงได้อย่างถูกต้อง และยังทำให้สังคมโลกขาดทิศทางการแก้ปัญหา
 ความขัดแย้ง วิธีการรักษาสันติภาพด้วยอาวุธและกำลังทหารในหลาย ๆ ประเทศจึงเป็นวิธีการที่
 สังคมโลกควรหันกลับมาพิจารณาทบทวนร่วมกันเพื่อแสวงหาวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่สามารถ
 แก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องและถูกทิศทางต่อไป

จากที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่าระดับสันติภาพนั้นมี 2 ระดับ คือ ระดับภายในกับ
 ระดับภายนอก ซึ่งเป็นการพิจารณาในภาพรวมของระดับสันติภาพในสังคมทั้งหมด หากเราจะ
 แยกแยะหรือขยายระดับสันติภาพออกไปอีก เราก็จะได้ระดับสันติภาพอีกหลายระดับ ดังที่สภา

⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 6.

⁷ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุรชาติ บำรุงสุข, สงคราม: จากยุคนุภาพาสสู่ศตวรรษที่ 21
 (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถืทรรศน์, 2541), น. 121-122.

หลักสูตรและการสอนของโลก (World Council of Curriculum and Instruction) ซึ่งเป็นอีกองค์กรหนึ่งที่ได้วิเคราะห์ห้มนิทัศน์ของสันติภาพไว้ในการประชุมวิชาการโลก (World Conference) ที่อังกฤษเมื่อปี พ.ศ.2518 และได้อธิบายว่า สันติภาพเป็นศัพท์ที่ใช้กับความเป็นอยู่ของมนุษย์ได้หลายระดับด้วยกัน แต่ละระดับให้มนิทัศน์ผันแปรไปจากกัน องค์การนี้ได้วิเคราะห์สันติภาพออกเป็น 9 ระดับ ดังต่อไปนี้

1. สันติภาพภายในบุคคล (Intrapersonal peace) คือสภาพที่ไม่มีความขัดแย้งในตัวบุคคลคือผู้ที่มีจิตใจสงบสุข (peace of mind)
2. สันติภาพระหว่างบุคคล (Interpersonal peace) คือสภาพที่ไม่มีความขัดแย้งระหว่างบุคคล
3. สันติภาพภายในหมู่คณะ (Intragroup peace) คือสภาพที่ไม่มีความขัดแย้งภายในหมู่คณะ
4. สันติภาพระหว่างหมู่คณะต่าง ๆ (Intergroup peace) คือสภาพที่ไม่มีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ต่อกันและกัน
5. สันติภาพภายในเผ่าพันธุ์ (Intraracial peace) คือสภาพที่ไม่มีความขัดแย้งภายในแต่ละเผ่าพันธุ์
6. สันติภาพระหว่างเผ่าพันธุ์ (Interracial peace) คือสภาพที่ไม่มีความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ต่อกันและกัน
7. สันติภาพภายในประเทศชาติ (Intranational peace) คือสภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกันภายในชาติหนึ่ง ๆ
8. สันติภาพระหว่างประเทศ (International peace) คือสภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกันระหว่างประเทศชาติต่าง ๆ
9. สันติภาพของโลก (World Peace) สภาพของโลกทั้งโลกเป็นปกติสุขปราศจากสงครามความขัดแย้งและมีความยุติธรรม⁸

⁸ ศาสตราจารย์ ดร.ประชุมสุข อาชวอำรุง, "การวิจัยสันติภาพ," ใน ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ, จัดพิมพ์โดย ทบวงมหาวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), น. 115.

“สันติภาพ” ในความหมายดังกล่าวนี้นี้มีความสอดคล้องกับ “สันติภาพ” ในความหมายทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจำแนก “สันติภาพ” ออกเป็นสันติภาพในตัวบุคคลหรือสันติภาพทางจิต และสันติภาพในกลุ่มสังคมหรือระหว่างกลุ่มสังคมซึ่งขยายวงได้จนถึงสันติภาพของโลก

เราจะเห็นได้ว่าสันติภาพนั้นเป็นภาวะอย่างหนึ่งที่มวลมนุษยชาติปรารถนาให้เกิดขึ้นทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคลจนถึงระดับโลก เพราะว่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (ศตวรรษที่ 21) มนุษยชาติต้องประสบกับความเดือดร้อน ความวุ่นวาย และความสูญเสียอันไม่ปรารถนาไม่ถวิล ทั้งที่มีบันทึกและไม่มีบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ ซึ่งประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติมักจะย้อนกลับไปซ้ำรอยเดิมเสมอ เนื่องจากเมื่อใดก็ตามที่มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มสังคม เมื่อนั้นความขัดแย้งก็มักจะเกิดตามมา เราอาจจะพิจารณาหาสาเหตุความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมได้จากปัจจัย 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก ปัจจัยภายนอก ได้แก่ สิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมในที่นี้หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมที่อยู่รอบตัว ๆ มนุษย์มีทั้งที่ดีและไม่ดี⁹ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ คือ สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ ภูเขา สภาพดินฟ้าอากาศ รวมทั้งตัวมนุษย์เองก็จัดว่าเป็นสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ด้วยเช่นเดียวกันตามธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น ถนน ไฟฟ้า ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นทางธรรมชาติหรือทางสังคมจะมีลักษณะของการสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องอาศัยกันและกันทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ด้วยลักษณะดังกล่าว จึงเป็นเหตุเป็นปัจจัยสนับสนุนกันและกันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแปรปรวนไม่คงที่ซึ่งนำไปสู่ความบีบคั้นกดดัน ขัดแย้ง และทำให้ไม่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง ซึ่งตรงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป คงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และไม่มีตัวตนที่แท้จริง¹⁰ แม้ว่ามนุษย์จะสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางการเมืองการปกครอง ทางเศรษฐกิจ และทางสังคมขึ้นมา เพื่อจัดสรรปันส่วนทรัพยากรอันมีค่าที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เพียงพอแก่ความต้องการอันไม่จำกัดของตนเอง แต่ความเป็นอยู่ของมนุษย์ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมดังกล่าว บางครั้งทำให้ชีวิตมนุษย์ถูก

⁹ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, น. 1191.

¹⁰มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย, 45 เล่ม (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539), 18: 1-2. หรือ ดูคำอธิบายใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541), น. 67-70.

สิ่งแวดล้อมภายนอกกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกอยากได้อะไรอย่างแสวงหา อยากมีอยากเป็น หรือรู้สึกปฏิเสธไม่ต้องการเมื่อไม่พอใจ จนในที่สุดก็ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกกดดันและถูกบีบคั้นจากสภาพแวดล้อม จนนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความรุนแรงออกมาภายนอกทั้งทางวาจาและร่างกาย เพื่อความอยู่รอดและปกป้องประโยชน์ของตนเองและพวกพ้อง เช่น การดูต่ำ การกล่าวร้าย การพูดคำหยาบ การทำลาย การทำร้าย การแก่งแย่ง

การที่มนุษย์มีความรู้สึกนึกคิด ดังเช่น ความรู้สึกอยากได้ อยากแสวงหา อยากมี อยากเป็น หรือรู้สึกปฏิเสธดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในปัจจัยประการแรกนั้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ถึงปัจจัยประการที่สอง คือ ปัจจัยภายใน หมายถึง สภาพจิตใจของมนุษย์หรือตัวของมนุษย์แต่ละคนที่แตกต่างกัน จริงอยู่แม้ว่าปัจจัยภายในคือจิตของมนุษย์จะไม่ได้เป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตของคนเรา แต่ก็มีอิทธิพลยิ่งกว่าปัจจัยภายนอกจนกระทั่งเราต้องนำมาพิจารณาด้วยเสมอ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้ชี้ชัดลงไปว่า ปัจจัยหลักที่เป็นสาเหตุทำให้ภาวะสันติภาพสันคลอนนั้นเริ่มต้นจากปัจจัยภายใน คือ จิตของมนุษย์ที่ถูกกระตุ้นด้วยอำนาจของกิเลส เช่น ตัณหา มานะ และทิฐิ ตัณหาคือความปรารถนาในผลประโยชน์อยากได้วัตถุ มาสนองความต้องการ มานะคือความต้องการยิ่งใหญ่มีอำนาจเหนือผู้อื่น และทิฐิคือความเชื่อ ความเห็น ความยึดถือในแนวความคิด ลัทธินิยม อุดมการณ์ และศาสนาที่แตกต่างกัน¹¹

จากปัจจัยทั้งสองประการดังกล่าว เราจะเห็นได้ว่าเมื่อมนุษย์ต้องเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งจากสาเหตุปัจจัยภายนอกไม่เพียงพอ บุคคลอื่นหรือสังคมไม่สามารถสนองตอบต่อความต้องการอันไม่จำกัดของตนได้ ก็อาจทำให้คนที่ขาดสภาวะความมั่นคงทางจิตใจ เคยชินจากการถูกกระตุ้นด้วยอำนาจของกิเลสและไม่สามารถทวนกระแสกิเลสได้ หลงไหลไปตามกระแสของอำนาจกิเลสอยู่เสมอ ๆ นั้น กลายเป็นผู้ไร้ความสามารถในการควบคุมจิตใจของตนเองให้อยู่ในสภาวะปกติที่มีสันติภาพภายใน สภาวะเช่นนี้ได้้นำมนุษย์ไปสู่การแก้ปัญหาด้วยพฤติกรรมที่รุนแรงซึ่งแสดงออกมทางกายและวาจา ความขัดแย้งและความรุนแรงในระดับภายในบุคคลนั้น บางครั้งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงในระดับสังคมและโลกได้ จึงทำให้เราได้เห็นสถานการณ์ที่ขาดสันติภาพทั้งในระดับบุคคลและสังคมหรือโลกที่ปรากฏออกมาภายนอกได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างของการกระทำของบุคคลที่ใช้วิธีการที่ไม่ถูกต้องในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระดับบุคคล เช่น การฆ่าตัวตายของวัยรุ่นบางคนเพราะไม่สมหวังในความรัก นักธุรกิจบางคนยิงตัวตายเพราะประสบความล้มเหลวในการบริหารธุรกิจในช่วงสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก

¹¹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่อสันติภาพ, น. 19-23.

ตัวอย่างของการใช้วิธีการที่ไม่ถูกต้องในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระดับประเทศ เช่น ในยุคสงครามเย็น (Cold War) การต่อสู้ระหว่างค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยกับค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นความขัดแย้งเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐบาลของประเทศมหาอำนาจระดับโลกที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองแตกต่างกัน ความขัดแย้งนี้ได้แบ่งโลกออกเป็นสอง 2 ฝ่ายตามอุดมการณ์ทางการเมือง คือ โลกเสรีนิยมประชาธิปไตยกับโลกสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ทำให้รัฐบาลของประเทศอื่น ๆ ที่ยึดถืออุดมการณ์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเกิดความรำคาญแตกแยกกับประชาชนภายในประเทศที่ไม่เห็นด้วยกับอุดมการณ์ทางการเมืองของฝ่ายรัฐ และบางครั้งนำไปสู่การขัดแย้งกันเองของคนเชื้อชาติเดียวกัน ในที่สุดสงครามจากการยึดถืออุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันก็เกิดขึ้นด้วยการใช้อาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงความรุนแรงเพื่อตัดสินปัญหาความขัดแย้งระหว่างกัน ดังกรณีสงครามเวียดนามในปี พ.ศ.2508-2518 ซึ่งเป็นสงครามที่สู้รบกันเองระหว่างเวียดนามเหนือกับเวียดนามใต้ เป็นต้น การเกิดขึ้นของสงครามจึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยความรุนแรงของมนุษย์และสังคม ซึ่งรองศาสตราจารย์ ดร.สุรชาติ บำรุงสุข ได้ให้นิยามความหมายของสงครามไว้ว่า “การต่อสู้ระหว่างกลุ่มสังคมของมนุษย์โดยใช้ความรุนแรงหรือการปะทะกันด้วยอาวุธ”¹²

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ราษฎรอาวุโสได้กล่าวไว้ว่า “สงครามเป็นความสูญเสียทางเศรษฐกิจ ชีวิต จิตใจ และสังคม”¹³ ดังนั้น ทุกครั้งที่เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงจนถึงระดับที่เรียกว่า “สงคราม” ผลที่ตามมาไม่ว่าจะเป็นฝ่ายแพ้หรือฝ่ายชนะ ล้วนต้องประสบกับความสูญเสียทั้งสิ้น สงครามจึงเป็นความชั่วร้ายที่ทำลายชีวิตและสร้างความหายนะให้แก่มนุษยชาติ¹⁴ และเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำลายสันติภาพของโลก ดังตัวอย่างที่ปรากฏให้เห็นในอดีตที่ผ่านมาอันได้แก่ สงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ.2457-2461) และสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2482-2488) สงครามโลกทั้งสองครั้ง ทำให้มนุษย์จำนวนมากเสียชีวิตบาดเจ็บและก่อให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจและการเงินมูลค่ามหาศาล กล่าวคือ สงครามโลกครั้งที่ 1

¹² ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุรชาติ บำรุงสุข, สงคราม: จากยุคมุขปากสู่ศตวรรษที่ 21, น.9.

¹³ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี, “คนไทยกับสันติภาพ,” มติชน (11 มิถุนายน 2545): 2.

¹⁴ รองศาสตราจารย์ ดร.พินิจ รัตนกุล, ศาสนาและสงคราม: มิตรหรือศัตรู (นครปฐม: วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544), น. 10-11.

ทำให้โลกเสียหายประมาณ 475,786 พันล้านดอลลาร์ และสงครามโลกครั้งที่ 2 เสียหายประมาณ 1,600 พันล้านดอลลาร์¹⁵

นอกจากนี้ การใช้อาวุธยุทธโปกรณ์ที่มนุษย์คิดค้นพัฒนาขึ้นเป็นเครื่องมือทำลายสันติภาพซึ่งมีอานุภาพการทำลายล้างสูงยังได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมคือ อากาศ น้ำ พื้นดิน พืช และสัตว์ ยกตัวอย่างเช่น อาวุธนิวเคลียร์ การระเบิดของระเบิดนิวเคลียร์ทำให้เกิดอุบัติเหตุกัมมันตภาพรังสีค้างอยู่ในอากาศ เมื่อเมฆก่อตัวจนหนาแน่นด้วยปริมาณไอน้ำและกลั่นตัว ภูธีกัมมันตภาพรังสีจะตกลงมาบนพื้นโลกพร้อมกับสายฝนซึ่งเรียกว่า “ฝนรังสี” กระจายปกคลุมพืชและธัญญาหาร บางส่วนแทรกซึมลงในพื้นที่ดินแล้วไหลลงสู่ทะเล แม่น้ำ และลำคลอง เป็นอันตรายต่อสัตว์ที่กินน้ำและพืชเข้าไป และในที่สุดก็มีผลสืบต่อมาถึงมนุษย์ที่ดื่มน้ำและกินพืชหรือสัตว์เหล่านั้นเข้าไปด้วย กัมมันตภาพรังสีที่ตกค้างอยู่ในร่างกายก่อให้เกิดโรคที่เกิดจากรังสี เช่น มะเร็งเม็ดเลือด มะเร็งที่เต้านม มะเร็งที่ต่อมไทรอยด์ มะเร็งปอด¹⁶ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันของสรรพสิ่งในโลก เนื่องจากสารเคมีหรือภูธีกัมมันตภาพรังสีที่ตกค้างจากการใช้อาวุธได้ก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมดังกล่าว และในที่สุดมนุษย์ก็จะพลอยได้รับผลกระทบจากภัยที่มองไม่เห็นจากสารพิษตกค้างไปด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้สงครามยังก่อให้เกิดความเสียหายทางสังคมอีกด้วย โดยทำให้สังคมระดับครอบครัวเกิดปัญหา เช่น พ่อแม่เสียชีวิตในสงครามทำให้เกิดปัญหาเด็กกำพร้า และทำให้สังคมในระดับประเทศต้องวุ่นวาย เพราะขาดผู้ปกครองบริหารดูแลความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองส่งผลกระทบทำให้สภาวะทางเศรษฐกิจต้องชะงักงันเกิดวิกฤตการณ์ ดังวลีว่า “เกิดข้าวยากหมากแพง” อีกทั้งสงครามยังสร้างความเสียหายด้านจิตใจแก่ผู้คนที่ต้องประสบกับภัยสงครามซึ่งยากนักที่จะเยียวยารักษาบาดแผลในจิตใจให้หายได้ง่าย

แม้ว่าในระดับสังคมโลกจะมีสหประชาชาติ (United Nations หรือ UN) ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญหลายประการ คือ เพื่อธำรงไว้ซึ่งสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศ การส่งเสริมสิทธิมนุษยชน การเคารพในหลักความยุติธรรมและกฎหมายระหว่าง

¹⁵บุญร่วม เทียมจันทร์, รวมสงครามสำคัญของโลก (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บู๊คแบงค์, 2539), น. 12, 20.

¹⁶นายแพทย์จรัส สุวรรณเวลา, “ภัยอันตรายจากระเบิดนิวเคลียร์และสงครามนิวเคลียร์,” ใน ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), น. 62-69.

ประเทศ การส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรโลก ตลอดจนการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศ¹⁷ แต่ทว่าปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงอันเกิดจากภัยสงครามยังคงเกิดขึ้นเนื่อง ๆ ทั่วทุกภูมิภาคของโลก ซึ่งมีทั้งสงครามระหว่างรัฐและสงครามกลางเมือง ดังที่ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรชาติ บำรุงสุข ได้สรุปสถิติการสู้รบตามภูมิภาคต่าง ๆ ไว้ ดังนี้

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ยุติลงแล้ว ได้เกิดความขัดแย้งที่มีการใช้กำลังหรือการสู้รบ (armed conflict) ทั้งในรูปของสงครามระหว่างรัฐ (inter-state war) และสงครามกลางเมือง (civil war) เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาหลายต่อหลายครั้ง หากจำแนกตามภูมิภาคในระหว่างปี พ.ศ.2488-2540 จะพบว่าในแต่ละภูมิภาคมีจำนวนของการสู้รบใหญ่ ๆ หลายครั้งด้วยกัน คือ ภูมิภาคเอเชีย 25 ครั้ง ภูมิภาคตะวันออกกลาง-แอฟริกาเหนือ 22 ครั้ง ภูมิภาคแอฟริกากลาง-แอฟริกาใต้ 13 ครั้ง และภูมิภาคอเมริกากลาง-อเมริกาใต้ 10 ครั้ง¹⁸

สถิติดังกล่าวแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า การเกิดขึ้นของสหประชาชาติเป็นเพียงการชะลอหรือควบคุมสังคมหรือโลกมิให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงไว้ได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงมนุษยชาติยังไม่สามารถสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงและยังคงประสบกับสงครามความรุนแรงอยู่เนื่อง ๆ

สำหรับสหประชาชาตินั้นได้ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อ 24 ตุลาคม พ.ศ.2488¹⁹ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้ง คือ ผู้แทนของประเทศมหาอำนาจ ได้แก่ นายวินสตัน เชอร์ชิล (Winston Churchill) นายกรัฐมนตรีอังกฤษ และนายแฟรงคลิน ดี.รูสเวลท์ (Franklin D.Roosevelt) ประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา²⁰ ร่วมกับประเทศต่าง ๆ

¹⁷มานพ เมฆประยูรทอง, สหประชาชาติ: สันติภาพกับการพัฒนา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เทคนิค, 2538), น. 1.

¹⁸ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุรชาติ บำรุงสุข, สงคราม: จากยุคคลบพกาลสู่ศตวรรษที่ 21, น. 277.

¹⁹David Barrs และ Maura Juffkins, ชุดการเรียนรู้การสอน เรื่องสหประชาชาติระดับมัธยมศึกษาตอนต้น, แปลโดย กรมวิชาการ (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2540), น. 17.

²⁰รองศาสตราจารย์ ดร.สมพงศ์ ชูมาก, การปฏิบัติการรักษาสันติภาพของสหประชาชาติในอดีตและปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), น. 1.

อีก 51 ประเทศ²¹ สำนักงานใหญ่ของสหประชาชาติตั้งอยู่ที่นครนิวยอร์กสหรัฐอเมริกา และปัจจุบัน (พ.ศ.2547) สหประชาชาติมีสมาชิกทั้งหมด 191 ประเทศ

โครงสร้างของสหประชาชาติมีองค์กร 2 ระดับ คือ องค์กรหลัก (Principle Organs) และองค์กรรอง (Subsidiary Organs)²² องค์กรหลักตั้งขึ้นตามกฎหมายสหประชาชาติ มี 6 องค์กร ได้แก่ สมัชชา คณะมนตรีความมั่นคง คณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคม คณะมนตรีภาวะทรัสตี ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ และสำนักงานเลขาธิการ ส่วนองค์กรรองซึ่งเป็นองค์กรย่อยนั้น ตั้งขึ้นตามความจำเป็นขององค์กรหลักเช่น องค์การอนามัยโลก (World Health Organization หรือ WHO) กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund หรือ IMF) เป็นต้น

สำหรับบทบาทของสหประชาชาติในการธำรงไว้ซึ่งสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศมีแนวทางปฏิบัติตามที่ระบุไว้ในกฎบัตรสหประชาชาติหมวดที่ 6 (มาตรา 33-38) การระงับข้อพิพาทโดยสันติวิธี และหมวดที่ 7 (มาตรา 39-51) การดำเนินการเพื่อระงับภัยคุกคามต่อสันติภาพ การละเมิดสันติภาพ และการใช้กำลังรุกราน²³ อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของสหประชาชาติมี 2 ประการใหญ่ ๆ ได้แก่

ประการแรก การแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งโดยสันติวิธี องค์กรหลักของสหประชาชาติคือ สมัชชาซึ่งประกอบด้วยประเทศสมาชิก 191 ประเทศจะนำเสนอปัญหาเข้าสู่ที่ประชุมของคณะมนตรีความมั่นคง เพื่อให้คณะมนตรีความมั่นคงเสนอแนะให้คู่กรณีดำเนินการโดยวิธีการใดวิธีการหนึ่งโดยสันติวิธีตามวิธีการของกฎบัตรสหประชาชาติต่อไปนี้ คือ การเจรจา (negotiation) การสอบสวนหาข้อเท็จจริง (enquiry) การไกล่เกลี่ย (mediation) การประนีประนอม (conciliation) อนุญาโตตุลาการ (arbitration) การระงับโดยศาล (judicial settlement) การหันเข้าอาศัยทบวงการตัวแทนหรือการตกลงส่วนภูมิภาค (resort to regional agencies or

²¹มานพ เมฆประยูรทอง, สหประชาชาติ: สันติภาพกับการพัฒนา, น. 3.

²²รองศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ ชูมาก, การปฏิบัติการรักษาสันติภาพของสหประชาชาติในอดีตและปัจจุบัน, น. 3.

²³องค์การสหประชาชาติ, กฎบัตรสหประชาชาติ (กรุงเทพมหานคร: สำนักแถลงข่าวสหประชาชาติ ประจำประเทศไทย, 2514), น. 24-31.

arrangement)²⁴ หรือสันติวิธีประการอื่น ๆ ที่คู่กรณีจะเลือกดำเนินการกันเอง (other peaceful means of their own choice)

ประการที่สอง การแก้ไขปัญหาคือขัดแย้งโดยวิธีการบีบบังคับ สหประชาชาติมีองค์กรหลักในการตัดสินใจดำเนินการ คือ คณะมนตรีความมั่นคง คณะมนตรีความมั่นคงนี้จะลงมติใช้วิธีการต่าง ๆ ตั้งแต่การตัดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ทางการค้า การทูต จนถึงการใช้กำลังทางทหาร สหประชาชาติจะใช้วิธีการบีบบังคับนี้เมื่อเห็นว่าปัญหาคือขัดแย้งระหว่างประเทศมิได้เป็นปัญหาคือขัดแย้งธรรมดาอีกต่อไปแล้ว แต่ได้กลายเป็นการรุกราน หรืออย่างน้อยก็เป็นการคุกคามต่อสันติภาพ ซึ่งคณะมนตรีความมั่นคงได้รับอำนาจให้ยับยั้งการรุกราน หรือขัดขวางไม่ให้เกิดการคุกคามนั้นกลายเป็นการทำลายสันติภาพ²⁵

ตามกฎหมายบัตรสหประชาชาตินั้น องค์กรหลักที่มีอำนาจมากที่สุดในการรับผิดชอบต่อเรื่องสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศ คือ คณะมนตรีความมั่นคง ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกถาวร 5 ประเทศ คือ สหรัฐอเมริกา รัสเซีย จีน อังกฤษ และฝรั่งเศส และสมาชิกไม่ถาวรอีก 10 ประเทศซึ่งถูกเลือกเข้ามาโดยสมัชชา และอยู่ในวาระ 2 ปี สมาชิกถาวรสามารถออกเสียงคัดค้าน (Veto) ในเรื่องสำคัญที่นำเข้าสู่วาระการพิจารณาของคณะมนตรีความมั่นคงซึ่งจะเป็นผลให้เรื่องนั้นตกไป หมายความว่า ในการดำเนินการใด ๆ ในการดำรงไว้ซึ่งสันติภาพหรือความมั่นคงระหว่างประเทศจะต้องได้รับคะแนนเสียงส่วนใหญ่ 9 เสียงเป็นอย่างต่ำ และในเสียงส่วนใหญ่ดังกล่าวจะต้องมีเสียงเอกฉันท์ 5 เสียงของสมาชิกถาวร หรืออย่างน้อยก็ไม่มีเสียงคัดค้าน (Veto) จากสมาชิกถาวรเลย²⁶

²⁴ การหันเข้าอาศัยทบวงการตัวแทนหรือการตกลงส่วนภูมิภาค คือ กระบวนการแก้ไขกรณีพิพาทในระดับภูมิภาค (regional procedure) โดยอาศัยองค์การระดับภูมิภาคที่ประกอบด้วยชาติซึ่งมีสถานที่ตั้งใกล้เคียงทางภูมิศาสตร์ เช่น องค์การสันนิบาตชาติอาหรับ (The League of Arab State หรือ AL) คณะมนตรีเอเชียและแปซิฟิก (The Asian and Pacific Council หรือ ASPAC) เป็นต้น

²⁵ ดร.สมพงศ์ ชูมาก, องค์การระหว่างประเทศ: สันนิบาตชาติ สหประชาชาติ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), น. 146.

²⁶ รองศาสตราจารย์ ดร.สมพงศ์ ชูมาก, การปฏิบัติการรักษาสันติภาพของสหประชาชาติในอดีตและปัจจุบัน, น. 4.

แม้ว่าสหประชาชาติจะมีบทบาทตามหน้าที่ซึ่งเป็นบทบาทที่นานาประเทศต่างคาดหวังในการดำรงไว้ซึ่งสันติภาพ แต่ในทางปฏิบัติสหประชาชาติกลับพบกับอุปสรรคในการรักษาสันติภาพตลอดมา เนื่องจากการขาดปณินธานทางการเมือง (political will) ของประเทศมหาอำนาจที่จะแก้ไขปัญหาคัดแย้งอย่างแท้จริง²⁷ เมื่อผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจขัดกันขึ้นมาก็ย่อมง่ายที่จะเป็นสาเหตุนำไปสู่การไม่ไว้วางใจกันและความไม่เต็มใจในการร่วมมือกันรักษาสันติภาพ คณะมนตรีความมั่นคงจึงไม่สามารถยับยั้งการรุกรานได้หากการรุกรานนั้นกระทำโดยสมาชิกถาวรประเทศใดประเทศหนึ่ง เนื่องจากสมาชิกถาวรผู้รุกรานจะใช้สิทธิยับยั้ง หรือถ้าการรุกรานนั้นกระทำโดยสมาชิกอื่นที่มีสมาชิกถาวรประเทศใดประเทศหนึ่งให้การสนับสนุน²⁸ คณะมนตรีความมั่นคงก็จะพบอุปสรรคในการรักษาสันติภาพเช่นกัน ดังนั้น เมื่อองค์การระดับโลกที่มีเป้าหมายในการรักษาสันติภาพมีสภาพเป็นเช่นนี้ สันติภาพจึงเป็นเรื่องที่ยังอยู่ไกลเหลือเกินที่จะเกิดขึ้นได้ในสังคมโลก

เหตุการณ์ที่ลั่นระฆังเตือนสันติภาพซึ่งเริ่มต้นขึ้นเมื่อวันอังคารที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2544 มีการก่อวินาศกรรมครั้งร้ายแรงครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ผู้ก่อการร้ายได้จับเครื่องบินโดยสารให้ชนตึกเวิลด์เทรด เซ็นเตอร์ (World Trade Center) ในนิวยอร์ก และชนตึกเพนตากอน (Pentagon) ในวอชิงตันในสหรัฐอเมริกา มีผู้เสียชีวิตและสูญหายประมาณ 7,000 คน ต่อมาประธานาธิบดีจอร์จ ดับเบิลยู. บุช (George W. Bush) ของสหรัฐอเมริกาสั่งการตอบโต้กลุ่มอัล-กออิดะฮ์ (Al-Qaeda) ซึ่งมีผู้นำชื่ออูซามะฮ์ บิน ลาดิน (Osama bin Laden) และขบวนการตาลีบัน (Taliban) ซึ่งมีผู้นำชื่อมุลเลาะห์ โมฮัมหมัด โอมาร์ (Mullah Mohammed Omar) ในอัฟกานิสถาน ซึ่งสหรัฐอเมริกามั่นใจว่าเป็นขบวนการก่อการร้ายในการก่อวินาศกรรมครั้งนี้ การต่อต้านขบวนการก่อการร้ายได้ขยายวงกว้างออกไป โดยที่สหรัฐอเมริกาซึ่งมีอังกฤษให้การสนับสนุนเปิดสงครามถล่มประเทศอิรักที่มีผู้นำชื่อ ซัดดัม ฮุสเซน (Saddam Hussein) ซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้อยู่เบื้องหลังที่ให้การสนับสนุนขบวนการก่อการร้ายและซุกซ่อนขีปนาวุธร้ายแรงไว้ในประเทศ โดยที่สหรัฐอเมริกาและอังกฤษมิได้คำนึงถึงมติของสหประชาชาติ

²⁷ นิติย์ พิบูลสงคราม, "ครึ่งศตวรรษแรกของสหประชาชาติ," ใน ไทยกับสหประชาชาติ: ความร่วมมือในรอบ 50 ปี, จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการแห่งชาติเพื่อเตรียมงานฉลองครบรอบ 50 ปีขององค์การสหประชาชาติ (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอราวัณการพิมพ์, 2538), น. 15.

²⁸ ดร.สมพงษ์ ชูมาก, องค์การระหว่างประเทศ: สันนิบาตชาติ สหประชาชาติ, น. 146.

หรือเสียงคัดค้านของนานาประเทศทั่วโลก และประเทศต่าง ๆ ยังถูกกดดันจากสหรัฐอเมริกาให้เข้าร่วมสนับสนุนการทำสงครามกับอิรักด้วย เหตุการณ์ดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของสหประชาชาติในการดำรงรักษาไว้ซึ่งสันติภาพ ดังนั้น การที่สังคมโลกจะฝากความหวังไว้กับสหประชาชาติเพียงองค์การเดียวจึงมิใช่เป็นวิธีการที่จะได้มาซึ่งสันติภาพ หากการรุกรานนั้นเป็นการกระทำของประเทศมหาอำนาจซึ่งไม่มีผู้ใดที่จะหยุดยั้งได้

สภาพของสังคมโลกดังที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นปัญหาเร่งด่วนที่มวลมนุษยชาติจะต้องให้ความสำคัญและร่วมแรงร่วมใจกัน เพื่อหันหน้าเข้าหากันปรึกษาหารือพิจารณาหาสาเหตุของปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งหรืออาจจะต้องใช้วิธีการที่หลากหลายเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้อย่างแท้จริง ซึ่งจะนำมนุษยชาติและสังคมโลกไปสู่เป้าหมายอันเดียวกันได้คือสันติภาพทุกระดับก่อนที่โลกใบนี้จะพินาศลงเพราะผู้นำทางการเมืองบางคนที่ฝึกฝนอำนาจและนิยมใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งหากโลกไร้สันติภาพและต้องพินาศลงจากเหตุดังกล่าวแล้ว ผลร้ายย่อมจะสะท้อนย้อนกลับมาสู่ตัวมนุษย์เอง อีกทั้งการพัฒนาสังคมโลกในด้านต่าง ๆ ก็จะต้องประสบกับปัญหาและอุปสรรคยากที่จะดำเนินการต่อไปได้อย่างราบรื่น ดังที่ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวไว้ว่า “การขาดสันติภาพจะเป็นอุปสรรคที่ยิ่งใหญ่ของความเจริญในศตวรรษหน้า”²⁹ ในทางตรงกันข้ามหากสันติภาพทุกระดับเกิดขึ้นได้ก็จะเป็นผลประโยชน์สูงสุดร่วมกันของมวลมนุษยชาติที่พึงจะได้รับอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีการแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างเชื้อชาติ ความเชื่อทางศาสนา และลัทธิอุดมการณ์ทางการเมืองแต่อย่างใด เพราะมนุษย์ทุกคนอยู่ร่วมกันบนโลกใบเดียวกัน

ดังนั้น “สันติภาพ” จึงเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมนุษยชาติทั้งปัจเจกบุคคลและสังคมโลกหลายประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก สันติภาพเป็นพื้นฐานที่ทำให้เรามองสรรพสิ่งอย่างเข้าใจและถูกต้องตามความเป็นจริงว่า สรรพสิ่งแม้มีความหลากหลายแตกต่างกันในสังคมโลกก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์ตามอัตภาพ โดยที่ความแตกต่างกันมิได้เป็นอุปสรรคขัดขวางการอยู่ร่วมกันแต่อย่างใด หากแต่กลับเป็นการพึ่งพิงอิงอาศัยกันและกันอย่างมีดุลยภาพได้แม้ท่ามกลางการดำรงอยู่อย่างไม่เท่าเทียมกันในด้านสังคมและเศรษฐกิจ แต่ดำรงอยู่อย่างเท่าเทียมกันตามภาวะของ

²⁹ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี, พยากรณ์อนาคตประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2545), น. 59.

การเกิดแก่เจ็บและตายในสังคมโลกแห่งความแตกต่างและมีความผันแปรเป็นนิิจ โดยไม่มีความรู้
ลึกกุดตันบึบคั่นทางจิตใจแต่อย่างใด

ประการที่สอง สันติภาพเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตที่มนุษย์ควรแสวงหา เนื่องจาก
วิกฤตการณ์ในสังคมโลกทุกระดับมีสาเหตุที่สำคัญ คือ การเกิดความขัดแย้งภายในในระดับ
ปัจเจกบุคคลแล้วค่อยขยายวงกว้างออกไปสู่ภายนอกคือระดับสังคม ดังนั้น สันติภาพจึงเป็นเป้าหมาย
สูงสุดของชีวิตที่มนุษย์ควรแสวงหา เพื่อความสงบสุขไว้วิกฤตการณ์ของมนุษย์ทั้งภายใน
ชีวิตของปัจเจกบุคคลและสังคมทุก ๆ ระดับ

ประการที่สาม สันติภาพเป็นแรงจูงใจให้มนุษย์ต่างเผ่าพันธุ์และต่างสถานภาพเข้ามา
ร่วมมือกันทำงานเป็นองค์กร มูลนิธิ หรือสถาบันต่าง ๆ อันจะก่อให้เกิดความสมานฉันท์ระหว่าง
กันและกันโดยไม่มีการแบ่งแยกชนชั้น วรรณะ เผ่าพันธุ์ และเชื้อชาติ

ประการสุดท้าย สันติภาพนำไปสู่การสร้างสรรค์สังคมที่ถูกต้อง เพราะสันติภาพมี
ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ทำให้มวลมนุษย์มีความระมัดระวังต่อ
การพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสังคมของตนเองในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจและการ
เมืองที่อาจจะส่งผลกระทบต่อสันติภาพของปัจเจกบุคคลหรือสังคมโลก

จากความสำคัญของแนวคิดเรื่องสันติภาพทั้ง 4 ประการดังกล่าวนี้ มนุษย์ทุกคนจึง
ปฏิเสธความรับผิดชอบต่อการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นในทุกระดับไม่ได้ ดังนั้น การศึกษา
วิจัยเรื่องสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุนี้ จะทำให้เราได้รับคำตอบตามแนวคิดของ
ท่านเกี่ยวกับวิธีการแก้ไขปัญหความขัดแย้งหรือความวุ่นวายทั้งปวงและเป็นแนวทางหนึ่งในการ
ส่งเสริมให้สันติภาพเกิดขึ้นได้ในสังคมต่อไป

ในฐานะที่ท่านพุทธทาสภิกขุหรือพระธรรมโกศาจารย์ (พ.ศ.2449-2536) เป็นผู้ม
บทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนาในสังคมไทย วรรณคดีของท่านในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้าน
ศาสนา การศึกษา การเมือง การปกครอง หรือเศรษฐกิจก็ล้วนมีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างย้ง
ผลงานของท่านจึงได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจากทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ดัง
วรรณคดีที่หลากหลายของนักวิชาการที่มีต่อท่านพุทธทาสภิกขุ ดังต่อไปนี้

รองศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณา สถาอานันท์ นักวิชาการผู้สนใจศึกษาลงานของท่าน พุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า “ท่านเป็นผู้ผลิตวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณภาพสูงในปริมาณที่มากมายที่สุดคนหนึ่งในสังคมไทยสมัยใหม่”³⁰

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ผู้ประยูกต์ใช้พุทธธรรมในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมได้อย่างสมสมัยได้กล่าวถึงท่านพุทธทาสภิกขุว่า “ท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่งในช่วงที่มนุษยชาติทั้งโลกประสบวิกฤตการณ์ที่รุนแรงที่สุด ที่ทางโลกตะวันตกเรียกกันว่า spiritual crisis หรือวิกฤตการณ์ทางจิตวิญญาณ”³¹

ศาสตราจารย์ ดร.โดแนลด์ เค. สวเอเวอร์ (Donald K. Swearer) ศาสตราจารย์วิชาปรัชญาและศาสนาฝ่ายตะวันออกของมหาวิทยาลัยสวอร์ทมอร์ (Swarthmore College) สหรัฐอเมริกาผู้แปลผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุเป็นภาษาอังกฤษ ก็ได้กล่าวถึงท่านว่า “ท่านพุทธทาสภิกขุ นับเป็นอัจฉริยะชั้นแนวหน้าของวงการศาสนาท่านหนึ่ง ความคิดสร้างสรรค์ของท่านครอบคลุมไปถึงทัศนะดั้งเดิมของศาสนา ความทะยานอยากของปุณชน และปัญหาของศาสนาที่เป็นสากล”³²

นอกจากท่านพุทธทาสภิกขุจะเป็นผู้ให้ความสนใจความเป็นไปของสังคมไทยในด้านต่าง ๆ แล้ว ท่านยังให้ความสนใจเรื่องสันติภาพของสังคมโลกและมวลมนุษยชาติ ดังแนวคิดของท่านที่ปรากฏในหนังสือชุดธรรมโฆษณ์เรื่อง “สันติภาพของโลก” ความตอนหนึ่งว่า “เรื่องสันติภาพนั้นตัวมันสำคัญอยู่ในตัวมันเอง คือจำเป็นสำหรับชีวิตทุกชนิด ไม่ว่าชีวิตในระดับไหนล้วนแต่ต้องการสันติภาพหรือมัน [ชีวิตทุกชนิด] อยู่ได้ด้วยควมมีสันติภาพ”³³ นอกเหนือจากหนังสือดังกล่าวแล้ว ท่านยังได้ชี้แจงแสดงแนวคิดเพื่อให้คำตอบเกี่ยวกับประเด็นปัญหาเรื่อง

³⁰ รองศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณา สถาอานันท์, ปรัชญาพุทธทาสกับมหายานธรรม (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), น. 45.

³¹ พุทธทาสภิกขุ, เล่าได้มีอวยสนธยา, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2546), น. (7).

³² ศาสตราจารย์ ดร.โดแนลด์ เค. สวเอเวอร์ และ ดร.เลรี พงศ์พิศ, ท่านพุทธทาสในทัศนะของนักวิชาการ, แปลโดย ชาญณรงค์ เมฆินทรางกูร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, 2525), น. 9-10.

³³ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2531), น. 1.

“สันติภาพ” ไว้อย่างมากมายหลายครั้งด้วยกัน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดของท่านในเรื่องดังกล่าว เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้าและควรแสวงหาแนวทางเพื่อประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ในการ ดำเนินชีวิตในสังคมและในโลกปัจจุบันต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไว้ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1.2.1 เพื่อศึกษาวิธีการนิยามความหมายและการตีความคำว่า “สันติภาพ” ของท่าน พุทธทาสภิกขุตลอดจนกลวิธีในการให้บรรดาอธิบายอย่างเป็นสหวิทยาการของท่าน

1.2.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุและที่มาของแนวคิดนั้น ซึ่งจะทำให้เราได้เข้าใจเรื่องสันติภาพได้อย่างลึกซึ้งและสามารถขยายพื้นฐาน ความรู้ทางวิชาการให้กว้างขวางออกไป

1.2.3 เพื่อแสวงหาคคุณค่าของแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุและแนวทางในการประยุกต์ให้เกิดการบูรณาการทำให้เข้าใจโลกและชีวิต ตลอดจนสามารถสร้างสรรค์ และพัฒนาตนเองให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพในสังคมโลกปัจจุบัน

1.3 วิธีดำเนินการวิจัย

เพื่อให้วัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 3 ประการดังกล่าวบรรลุผลสำเร็จได้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1.3.1 ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลทางเอกสารเป็นหลัก (Documentary Research) โดยการรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ ผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุโดยตรง ทั้งที่เป็นงานหนังสือและงานบรรยายปาฐกถาต่าง ๆ เพื่อให้เราได้เข้าใจแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุที่ถูกต้องตรงตามความจริงมากที่สุด และรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ ผลงานวิชาการของนักวิชาการหรือนักวิจัยอื่น ๆ ที่ศึกษาวิจัยแนวคิดในเรื่องต่าง ๆ ของท่านพุทธทาสภิกขุ เนื่องจากผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุได้รับการยอมรับและกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง จึงมีผู้สนใจศึกษา ค้นคว้าวิจัย และนำไปตั้งเป็นประเด็นปัญหาหัวข้อการบรรยาย การอภิปราย ตลอดจนการสัมมนาอยู่เนื่อง ๆ ตามสถานที่และโอกาสต่าง ๆ ในวงวิชาการทางศาสนา ปรัชญา การศึกษา

เศรษฐกิจ และการเมือง เพื่อให้เราได้มองเห็นแง่มุมประเด็นปัญหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่อง สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุอย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น

1.3.2 นำข้อมูลมาศึกษาวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ เมื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่อง สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุดังกล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยจะนำข้อมูลทุกประเภทที่ รวบรวมได้มาศึกษาวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ตามขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย เพื่อให้ผลการ ศึกษาวิจัยปรากฏออกมาอย่างถูกต้องเที่ยงตรง และเพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทุก ประการ

1.3.3 สรุปผลและนำเสนอการวิจัย

1.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นอกจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่าน พุทธทาสภิกขุแล้ว ยังมีเอกสารและงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอีก 2 กลุ่มด้วยกัน ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาเรื่องสันติภาพที่สัมพันธ์กับแนวคิดหรือหลัก ธรรมทางศาสนา แม้งานวิจัยกลุ่มนี้จะไม่เกี่ยวข้องกับท่านพุทธทาสภิกขุโดยตรง แต่งานวิจัยกลุ่ม นี้มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องสันติภาพที่ผู้วิจัยกำลังดำเนินการวิจัยอยู่ ดังนั้น งานวิจัยกลุ่มนี้ให้ข้อ มูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับทฤษฎีสันติภาพตามหลักธรรมคำสอนในทางศาสนา งานวิจัยกลุ่มที่ 1 นี้ ได้ แก่

งานวิจัยของจรรยาศักดิ์ ชูมมานนท์ เรื่อง “ศาสนากับสันติภาพ: การศึกษา เปรียบเทียบหลักคำสอนและวิธีการสร้างสันติภาพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา เถรวาท” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ.2541 ผลการวิจัยพบว่า ตามหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา มีคำสอนทั้ง ส่วนที่เป็นแก่นซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางและวิธีการปฏิบัติให้ถึงจุดหมายนั้น จรรยาศักดิ์ ชูมมานนท์ เชื่อว่า การจะบรรลุอุดมคตินั้นจำเป็นต้องอาศัยความตั้งใจพากเพียรพยายามปฏิบัติจริง ๆ และ มหาตมา คานธี ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า การปฏิบัติทางศาสนาโดยเฉพาะตามหลักสัจยาเคราะห์ และอหิงสธรรมเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการแสวงหาสันติภาพทั้งในระดับตนเอง สังคม และ ประเทศชาติ

นอกจากนี้จรรยาศักดิ์ ชูมมานนท์ ยังได้เสนอทัศนะส่วนตัวว่า การแสวงหาสันติภาพ จะต้องมีความเชื่อมั่นในวิธีการที่ทางศาสนากำหนดไว้โดยการทดลองปฏิบัติจริง และการมีแบบ

อย่างของผู้บรรลุผลคือ สันติภาพในระดับทางจิต ทางปัญญา และสังคมปรากฏให้เห็นได้
 อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ซึ่งจะเป็นแบบอย่างของการพัฒนาเยาวชนและการปกครองด้วยศีลธรรม
 เช่น ในรูปแบบของธรรมนูญหรือธรรมนูญไทย เพื่อจุดหมายสูงสุดของศาสนาและสันติสุขในสังคม
 สำหรับอุปสรรคขัดขวางการบรรลุสันติภาพทางพระพุทธศาสนามี 6 ประการ คือ การไม่รู้
 ความจริง (อวิชชา) ความรู้เป็นมิชฌาภิภูมิจึง มีกิเลสตัณหา อุปาทาน นิรวรณ และไม่เข้าใจริยสัจ
 ส่วนอุปสรรคขัดขวางการบรรลุสันติภาพทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้แก่ อวิชชา เป็นต้น
 อุปสรรคข้างต้นทำให้มนุษย์ไม่มีความกล้าหาญที่จะแสวงหาความจริง และไม่รู้อย่างเป็น
 สัมมาภิภูมิจึงเพื่อบรรลุผลนิพพานซึ่งเป็นสันติภาพถาวรคือหลุดพ้นจากทุกข์

สำหรับงานวิจัยของพระมหาวรณนัท จิตานนุโท เรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างศีล 5
 และสันติภาพในสังคม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์" วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาพุทธศาสนาและ
 ปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2545 นั้น ผลวิจัยสรุปว่า หลักศีล 5 สัมพันธ์
 กับกระบวนการสร้างสันติภาพ โดยเป็นรากฐานจริยธรรมทางสังคมที่จะส่งผลให้สันติภาพเกิดขึ้น
 และดำรงอยู่ได้ ประเด็นสำคัญหลักของศีล 5 สามารถให้ผลเป็นสันติภาพทั้งภายในและภายนอก
 แต่อย่างไรก็ตาม สันติภาพทั้งสองระดับจะอยู่คงทนได้เท่าที่สังคมยังให้ความสำคัญและรักษา
 ด้วยความจริงใจเท่านั้น หากขาดสิ่งนี้ลงเมื่อใด สันติภาพก็จะสูญสลายลงเช่นกัน ฉะนั้น เพื่อ
 สนับสนุนการสถาปนาสันติภาพขึ้นในสังคม ทั้งปัจเจกบุคคล สังคม และรัฐควรประสานสามัคคี
 กันดำเนินการให้ทุกคนได้ยึดศีล 5 เป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานให้จงได้

กลุ่มที่ 2 งานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิด ทศณะ หรือปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุที่มีต่อ
 ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ทางการศึกษา ความเชื่อทางศาสนา และการเมือง แม้ว่างานวิจัยกลุ่มนี้ไม่
 ได้วิจัยเกี่ยวกับเรื่องสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุโดยตรง แต่งานวิจัยกลุ่มนี้ทำให้
 เราได้เข้าใจแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุต่อเรื่องสันติภาพเพิ่มขึ้นได้ งานวิจัยกลุ่มที่ 2 นี้ ได้แก่

งานวิจัยของพระมหาสง่า สุภโร เรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษา
 ของพุทธทาสภิกขุ เพื่อพัฒนาสังคมไทย" วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. 2536 ผลวิจัยสรุปว่า ตามคำสอนของ
 พุทธทาสภิกขุ นั้น ระบบการศึกษาที่ถูกต้องสามารถทำให้นักศึกษามีความรู้ 3 ประเภทได้ คือ
 ความรู้ทางวิชาการ (พุทธศาสตร์) ความรู้ทางจริยธรรม (ธรรมศาสตร์) และความรู้ทางการอยู่
 ร่วมกัน (สังคมศาสตร์) ซึ่งปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุพยายามประสานพุทธธรรมเข้าไปในการ
 ศึกษาไทย เพื่อทำให้นักศึกษามีความรู้และความประพฤติที่ถูกต้อง โดยพระสงฆ์มักมีบทบาทช่วย
 สอนอบรมพุทธศาสนิกชนชาวไทยทั้งโดยตรงและโดยอ้อมอยู่เสมอ การศึกษาของพระสงฆ์จึง

จำเป็นต้องเดินตามแนวปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุ และจำเป็นต้องได้รับความสนับสนุนจากรัฐเพิ่มขึ้น เพราะพระสงฆ์ผู้มีวินัยอันเคร่งครัดและมีความรู้ทางวิชาการเป็นอย่างดีย่อมเป็นแบบอย่างอันดีต่อสังคมและมีคุณสมบัติเหมาะสมพอที่จะสอนผู้อื่นได้

ส่วนงานวิจัยของพระมหาบุญเรือน สนิทปัญโญ เรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องพระเจ้าในทรรศนะของท่านพุทธทาส" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2544 สรุปผลการวิจัยว่า การตีความหลักธรรมต่าง ๆ และการตีความเรื่องพระเจ้าของท่านพุทธทาสภิกขุในลักษณะของภาษาคนภาษารธรรมนั้นมีประโยชน์ต่อประชาชนในปัจจุบันมาก เพราะจะทำให้ผู้คนที่นับถือศาสนาต่างกันหันหน้าเข้าหากันด้วยความเข้าใจอันดีระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติในที่สุด

สำหรับงานวิจัยของศิริพงษ์ ทองมีมา เรื่อง "แนวคิดเรื่อง 'พระเจ้า' ของพุทธทาสภิกขุ: กรณีศึกษาเปรียบเทียบทัศนะของนักวิชาการชาวพุทธและชาวคริสต์ไทยและพุทธศาสนิกชนกับคริสต์ศาสนิกชนไทย ในเขตกรุงเทพมหานคร" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ.2544 สรุปว่า ท่านพุทธทาสภิกขุได้แสดงปณิธาน 3 ประการ คือ 1) การทำให้ศาสนิกชนเข้าถึงหัวใจแห่งคำสอนของศาสนาตน 2) ทำความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา และ 3) การนำโลกออกมาเสียจากวัตถุนิยม ซึ่งศิริพงษ์ทองมีมา พบว่าในปณิธานประการที่สองคือความมุ่งหมายหลักของท่านพุทธทาสภิกขุ นอกจากนี้ความหมายของ "พระเจ้า" ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุนั้น หมายถึงคำว่า "ธรรม" ในพุทธศาสนา ซึ่งท่านได้อธิบายถึงบทบาทของพระเจ้าไว้ 3 สถานะ คือ พระเจ้าในฐานะผู้สร้าง พระเจ้าในฐานะผู้ควบคุม และพระเจ้าในฐานะของผู้ทำลาย ประการสำคัญก็คือความหมายของพระเจ้าตามที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้นิยามนั้น มิได้หมายถึงบุคคลที่มีตัวตน

หนังสือเรื่อง "ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ" ของศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน (ตำแหน่งทางวิชาการในปัจจุบัน) ได้กล่าวสรุปแนวคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุไว้ว่า

ข้าพเจ้าได้ชี้ให้เห็นว่าระบบความคิดที่ท่านพุทธทาสวางยังบกพร่องและเป็นไปไม่ได้ในแง่ปฏิบัติ แต่ถ้าว่าโดยเจตนารมณ์และแนวความคิดส่วนรวมของท่านแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่ามีคุณค่ามาก เป็นเรื่องที่นักการเมือง นักรัฐศาสตร์ นักปรัชญาการเมือง และคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองจะต้องนำมาพิจารณาอย่างถี่ถ้วน เราอาจได้ระบบการเมืองที่มีศีลธรรมแทนที่ระบอบการเมืองที่ไม่คิดถึงศีลธรรมอย่างที่คุ้นเคยอยู่ก็ได้ เราตามความคิดทางการเมืองฝรั่งเสียจนสูญเสีย

ความเป็นตัวของตัวเองไปมาก เรา รู้จักและคิดแบบตะวันตกน้อยเกินไปจนเมื่อนึกถึงการเมือง เศรษฐกิจ ครั้งไรก็ต้องนึกเป็นแบบตะวันตกทุกครั้ง ท่านพุทธทาสได้จุดไฟแห่งความคิดเรื่องการเมืองแบบมีศีลธรรมขึ้น และแสงสว่างนี้อาจจะเป็นทางออกของมนุษยชาติหรือคำที่ท่านใช้คือการเมือง “อย่างที่โลกต้องการ”³⁴

แม้ว่าเอกสารและงานวิจัยทั้งสองกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้นจะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องสันติภาพและแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุอยู่บ้าง แต่ยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุโดยตรง ผู้วิจัยจึงเห็นว่าแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสังคมในโลกปัจจุบัน จึงควรทำการวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดของท่านให้กว้างขวางและหลากหลายแง่มุม เพื่อขยายความรู้ทางวิชาการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่มนุษย์และสังคมได้ต่อไป

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผู้วิจัยในฐานะเป็นผู้นำผลงานอันทรงคุณค่าของท่านพุทธทาสภิกขุมาศึกษาวิจัยในเรื่อง “สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ: ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน” คาดว่าประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้มี 4 ประการด้วยกัน ได้แก่

1.5.1 ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจในการนิยามความหมาย การอธิบาย และการตีความเรื่อง “สันติภาพ” ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุอย่างชัดเจนทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติ

1.5.2 ทำให้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของสันติภาพต่อการดำรงอยู่ของโลกและมนุษยชาติ

1.5.3 สามารถนำความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปประยุกต์ใช้ปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์และสังคมโลกเพื่อให้เกิดผลดีคือสันติภาพทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคมในโลกปัจจุบันต่อไปได้

³⁴ รองศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), น. 154.

1.5.4 สามารถนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานต่อการศึกษาและการวิจัยในลักษณะเดียวกัน หรือนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับแนวคิดเรื่องสันติภาพของนักคิดนักปราชญ์ท่านอื่น ๆ เพื่อให้เกิด การอภิปรายทางวิชาการให้กว้างขวางต่อไป

เมื่อได้ทำความเข้าใจถึงความสำคัญของแนวคิดเรื่องสันติภาพ ได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยครั้งนี้แล้ว ต่อไปจะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับสันติภาพกับวิกฤตการณ์ในบทที่ 2 สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุในบทที่ 3 จากนั้นจะเป็นการนำแนวคิดของท่าน พุทธทาสภิกขุมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยในโลกปัจจุบันในบทที่ 4 และจะเป็นการสรุปพร้อมทั้งข้อเสนอแนะในบทที่ 5 ต่อไป

บทที่ 2

วิกฤตการณ์กับสันติภาพ

นักวิชาการและนักคิดหลายท่านได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมโลกแตกต่างกันออกไป เพราะความคิดเรื่องวิกฤตการณ์นี้เป็นหัวใจสำคัญของการอภิปรายของโลกสมัยใหม่¹ เนื่องจากสังคมโลกสมัยใหม่กำลังเผชิญวิกฤตการณ์อยู่หลายด้านด้วยกัน เช่น วิกฤตการณ์ทางสังคม วิกฤตการณ์ทางการเมือง วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม เป็นต้น การแสดงความคิดเห็นกันในเรื่องวิกฤตการณ์นี้ต่างก็มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจการค้นหาสาเหตุและวิธีการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้น ดังตัวอย่างความคิดเห็นของนักวิชาการต่อไปนี้

ศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ผู้อำนวยการสถาบันอนาคตศึกษาเพื่อการพัฒนา (Institute of Future Studies for Development) เป็นนักคิดนักเขียนที่มีผลงานทางวิชาการมากมาย เช่น มองวุฒิสภาไทย ปฏิรูปการเมือง วิกฤตเศรษฐกิจวิพากษ์ เป็นต้น ท่านได้กล่าวถึงแนวคิดแบบสังคมพหุเอกานิยม (Unified Pluralistic Society) ซึ่งมีแนวคิดของการสร้างสรรค์สังคมที่เน้นความเป็นเอกภาพในความหลากหลาย (Unity in Diversities) ดังคำอธิบายของท่านว่า

พหุเอกานิยม (Unified Pluralistic Society) หรือสังคมที่มีเอกภาพในความหลากหลาย (Unity in Diversities) หมายความว่า ภายในสังคมใหญ่หรือที่เรียกว่า "ประเทศ" นั้น แม้ว่าจะประกอบไปด้วยชนกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยจำนวนมากมาย แม้คนทุกคนมีความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นการแตกต่างทางด้านความคิด เชื้อชาติ ลัทธิศรัทธาของศาสนา ความเชื่อ ฐานะ อายุ วัฒนธรรม ประเพณี เพศ อาชีพ และชนชั้น ก็สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข มีอิสระในการดำเนินชีวิตตามวิถีทางของตนเอง ไม่มีความขัดแย้งหรือรังเกียจเคียดแค้นระหว่างกัน

¹R.J. Johnston and Peter J.Taylor, A World in Crisis? (Oxford: Basil Blackwell Ltd, 1989), p. vii.

เป็นสังคมที่คนมีหัวใจแห่งเสรีภาพไม่ปิดกั้นผู้อื่น แต่สนับสนุนส่งเสริมกันและกัน
 อย่างเป็นเอกภาพ²

แม้ว่าสมาชิกทุก ๆ คนในสังคมจะมีสิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิตเฉพาะตน แต่ใน
 ทุก ๆ สังคมจะต้องมีจุดหมายร่วมอย่างเดียวกันที่จะต้องสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นในสังคมนั้น ๆ ยก
 ตัวอย่างเช่น สันติภาพหรือความสงบสุข ความเจริญก้าวหน้า ความมั่นคง และความยุติธรรม
 โดยการอาศัยปัจเจกบุคคลแต่ละคนที่มีความหลากหลายในการดำเนินชีวิตนั้นเองช่วยกันสร้าง
 สร้างขึ้น

จากแนวคิดสังคมที่มีเอกภาพในความหลากหลายที่ ศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์
 เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้นำมากล่าวถึงนี้ เราจะเห็นได้ว่าวิกฤตการณ์เกิดจากสาเหตุที่สังคมขาดความ
 เป็นเอกภาพ เนื่องจากสมาชิกในสังคมแต่ละคนต่างทำและต่างพูดไปตามความคิดของตนเอง
 โดยมิได้คำนึงหรือสนใจสนับสนุนจุดหมายที่ได้ตกลงร่วมกันไว้ในสังคมโดยรวม แต่กลับดำเนินไป
 สู่จุดหมายที่แตกต่างกันออกไปตามความต้องการของปัจเจกบุคคลจนเกินขอบเขต เกิดความเห็น
 แก่ตัว รู้สึกรังเกียจกีดกันแนวความคิดของผู้อื่น มีจุดหมายที่แตกต่างกันที่ไม่สนับสนุนจุดหมาย
 ร่วมของสังคม จึงเกิดภาวะขาดความเป็นเอกภาพในความหลากหลายซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้ง
 แยกแยะกันทั้งทางความคิดและการปฏิบัติที่ไม่ประสานและสอดคล้องกันโดยรวม และในที่สุด
 วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมก็จะเกิดตามมา ดังนั้น ในแง่ของวิธีการคิดและการปฏิบัติ
 ตลอดถึงการทำหน้าที่ที่แตกต่างกันของปัจเจกบุคคล ตามแนวคิดของสังคมที่มีเอกภาพในความ
 หลากหลายนี้ สามารถนำไปสู่จุดหมายร่วมอย่างเดียวกันได้ แต่จะต้องเป็นไปด้วยภาวะที่
 สนับสนุนให้ดำเนินไปสู่จุดหมายร่วมของสังคมได้โดยการประสานสอดคล้องกัน³

นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ ดร.พัทธา สายหู นักวิชาการทางสังคมวิทยาและอดีต
 กรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ (พ.ศ.2503-2520) ก็ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องระเบียบของสังคมคือสิ่งที่
 สังคมกำหนดไว้ ซึ่งปรากฏเป็นระเบียบแบบแผนกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ ทั้งที่เป็นขนบธรรมเนียม
 ประเพณีหรือกฎหมายก็ตาม สำหรับให้สมาชิกในสังคมได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติให้เป็นไปตาม
 บทบาทหน้าที่ของตนได้อย่างถูกต้อง เพื่อความสงบเรียบร้อยและประโยชน์ส่วนรวมของสังคม
 และระเบียบสังคมนี้ถ่ายทอดกันได้ด้วย การอบรมสั่งสอนต่อ ๆ กันไป แท้จริงแล้ว มนุษย์ทุกคนมี
 สิทธิเสรีภาพ แต่เพื่อให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ มนุษย์จึงต้องยอมจำกัดสิทธิเสรีภาพและความ

² ศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, สังคมพหุเอกานิยม: เอกภาพในความ
 หลากหลาย (กรุงเทพมหานคร: ชัคเชลมีเดีย, 2542), น. 35.

³ เรื่องเดียวกัน, น. 52.

ต้องการส่วนตัวของตนเอง หรือยอมให้ผู้อื่นคือสังคมมีสิทธิอำนาจที่จะจำกัดเสรีภาพและควบคุม การกระทำและความต้องการของตนบ้าง เพื่อรักษาไว้ซึ่งประโยชน์ส่วนรวมของสังคมรวมกัน ด้วย ระเบียบของสังคมที่ถูกกำหนดไว้โดยสังคมดังกล่าว⁴

การที่สมาชิกของสังคมคนใดคนหนึ่งเกิดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามระเบียบของสังคมที่ สังคมกำหนดไว้ ซึ่งเกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจระเบียบเพราะยังไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนที่ถูกต้อง สมบูรณ์ หรือเกิดจากการดื้อดึงไม่ยอมเชื่อฟังรับรู้สิ่งที่สังคมอบรมสั่งสอนให้ หรือเกิดจากเจตนาที่ จะหลีกเลี่ยงทั้ง ๆ ที่รู้และเข้าใจแล้วแต่ไม่ปฏิบัติเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตนเองเป็นสำคัญ หรือ เกิดจากการปฏิเสธระเบียบเดิม เพราะต้องการเสนอให้ใช้ระเบียบใหม่ที่ตนเห็นว่าเหมาะสมกว่า แทน เช่น ประชาชนทำผิดกฎหมาย บุตรไม่มีเคารพต่อมารดาบิดา ย่อมจะก่อให้เกิดความเสีย ระเบียบของสังคม ซึ่งหมายถึงการที่สมาชิกของสังคมไม่ปฏิบัติตามระเบียบวิธีที่สังคมกำหนดไว้ ให้ตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละคน⁵ ดังนั้น จากความเสียระเบียบของสังคมนี้นั่นเอง จึงเป็น สาเหตุหนึ่งที่เปิดโอกาสให้วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมเกิดขึ้นตามมา หากทุกคนหรือทุกส่วน ของสังคมได้ปฏิบัติตามระเบียบของสังคม โดยการไม่ล่วงละเมิดฝ่าฝืนระเบียบของสังคม กระบวนการในส่วนนั้น ๆ ก็จะไม่ติดขัดและสามารถดำเนินไปตามวิถีทางที่ควรจะเป็นไปตาม ระบบของตัวมันเอง

2.1 วิกฤตการณ์ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ

จากแนวคิดของนักวิชาการทั้ง 2 ท่านดังที่กล่าวมา เราสามารถตีความได้ว่าสังคม ที่ขาดความเป็นเอกภาพในความหลากหลายและสังคมที่เสียระเบียบจัดเป็นเรื่องวิกฤตการณ์ซึ่ง สอดคล้องกับแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ เพราะเป็นการกระทำที่ผิดปกติของมนุษย์แต่ละ บุคคลที่ส่งผลกระทบต่สังคม ดังนิยามความหมายของคำว่า “วิกฤตการณ์” ที่ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายไว้ ดังนี้

คำว่า “วิกฤต” แปลว่า กระทำวิปริต วิกฤต ก็คือ กต หรือ กระทำ วิ ในที่นี้มี อรรถาธิบายเป็นวิปริต วิกฤต ก็แปลว่า กระทำไปแล้วอย่างวิปริต คือมันผิดปกตินั้น เอง คำว่า กาล เขามักจะเขียน ล สะกด ถ้าเป็นวิกฤตกาล ก็แปลว่า เวลาที่

⁴ ศาสตราจารย์ ดร. พทยา สายหนู, กลไกของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 10 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), น. 192-195.

⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 195.

กำลังเป็นวิกฤต คือมีการกระทำที่ผิดปกตินี้ก็ได้ แต่พวกเขาหลายคนเห็นกันว่า การณ์ คำนี้ ควรจะเป็น ร ะก ด ฌ ภารันต์ มันจะได้กว้างกว่า คือแปลว่า เหตุการณ์ หรือ การกระทำ ก็ได้⁶

สำหรับท่านพุทธทาสภิกขุ นั้น ท่านไม่ได้มองว่าวิกฤตการณ์คือความวิปริตผิดปกติหรือความวุ่นวายที่เกิดขึ้นเฉพาะทางด้านวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ในโลก หรือผลอันเกิดจากการกระทำที่ผิดปกติซึ่งปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมให้เรามองเห็นภายนอกเท่านั้น ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ขอให้เห็นว่าวิกฤตการณ์ที่มองไม่เห็นก็มี วิกฤตการณ์ที่มองเห็นก็มี วิกฤตการณ์ที่ลึกซึ่งมองไม่เห็นมันมีอยู่ทั่วไป”⁷ วิกฤตการณ์ที่ท่านกล่าวว่าลึกซึ่งมองไม่เห็นนั้นก็คือวิกฤตการณ์ภายในตัวมนุษย์เอง ดังนั้นท่านพุทธทาสภิกขุจึงแบ่งวิกฤตการณ์ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ประเภทแรก วิกฤตการณ์ทางวัตถุหรือทางกาย ประเภทที่สอง วิกฤตการณ์ทางจิต และประเภทที่สาม วิกฤตการณ์ทางสติปัญญาหรือทางความคิดความเห็น และวิกฤตการณ์ทั้ง 3 ประเภทนี้ท่านมองว่าวิกฤตการณ์ที่แก้ไขยาก เข้าใจยาก รู้ยากก็คือวิกฤตการณ์ทางสติปัญญา ดังคำอธิบายของท่านว่า “วิกฤตการณ์อันลึกซึ่งก็คือวิกฤตการณ์ทางสติปัญญา ถ้าสติปัญญามันวิกฤตเสียแล้วก็วิกฤตตามกันไปหมด จิตก็วิกฤต กายก็วิกฤต วัตถุก็วิกฤต เลยวิกฤตทั้งโลก เพราะสติปัญญาของมนุษย์มันวิกฤตอย่างเดียว”⁸

อย่างไรก็ตาม เพื่อความสะดวกในการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ในประเด็นเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ ผู้วิจัยจึงสรุปวิกฤตการณ์ตามแนวคิดของท่านจาก 3 ประเภทลงเหลือเพียง 2 ด้าน คือ วิกฤตการณ์ภายในกับวิกฤตการณ์ภายนอก

วิกฤตการณ์ภายในคือจิตใจและสติปัญญาที่ผิดปกติ ท่านพุทธทาสภิกขุให้ความสำคัญกับวิกฤตการณ์ด้านภายในมากกว่าด้านภายนอก เพราะท่านมองว่า หากภาวะภายในคือจิตใจและสติปัญญาของมนุษย์แต่ละบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมเกิดวิกฤตผิดปกติเสียแล้ว การที่จะทำให้สังคมเป็นสังคมที่มีเอกภาพในความหลากหลายหรือเป็นสังคมที่มีความเป็นระเบียบอย่างที่น่าวิชาการทั้งสองท่านกล่าวไว้ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ขอให้ท่านทั้งหลายมองเห็นว่า สิ่งเลวร้ายที่สุดคือวิกฤตการณ์ มันมาจากความวิปริตของจิตของมนุษย์นั่นเอง เมื่อจิตได้รับการแวดล้อม อบรมฝึก มันก็เป็น

⁶พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษย์โลก, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2538), น. 100.

⁷พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2531), น. 50.

⁸เรื่องเดียวกัน, น. 35.

มิจาปฏิญญี มันก็จะทำแต่สิ่งวิปริตและเกิดวิกฤตการณ์ ขอให้ช่วยกันทุกอย่างทุกวิธีทาง ที่จะดำรงจิตของตนไว้ให้ถูกต้อง และก็จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้ต่างคนต่างดำรงจิตของตนไว้อย่างถูกต้อง แล้วมันก็ไม่เกิดวิปริต แล้วก็ไม่เกิดวิกฤตการณ์

วิกฤตการณ์ภายในนี้ จึงทำให้ลักษณะของวิกฤตการณ์ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุมี 2 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ 1) ลักษณะที่เป็นเหตุ คือ ความวิปริตผิดปกติภายในจิตใจและสติปัญญาของมนุษย์แต่ละบุคคล และ 2) ลักษณะที่เป็นผล คือ พฤติกรรมที่ปรากฏออกมาภายนอกกลายเป็นการกระทำของบุคคลแต่ละคนทีก่อให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายในสังคม ดังคำอธิบายของท่านว่า

วิกฤตการณ์คือความยุ่งยากลำบากระส่ำระสายเดือดร้อน หากความสุขไม่ได้ เกิดจากการวิปริตของคนในโลก เกิดมาจากที่อื่นไม่ได้ มันเกิดในโลก เนื่องมาจากความวิปริตของคนในโลก ความวิปริตของคนในโลกนี้พอที่จะแบ่งได้ออกเป็น 2 ชนิด หรือ 2 ระยะ หรือ 2 ระดับ คือระดับคนในโลกที่คุมกันเข้าเป็นสังคม เป็นการกระทำของสังคม คือคนมาก ๆ น้อยอย่างหนึ่ง แล้วเป็นวิกฤตการณ์เพราะวิปริตของคนแต่ละคน ๆ หรือบุคคลแต่ละคน นี่ก็อย่างหนึ่ง เรียกว่า วิกฤตการณ์นี้มาจากสังคมโลกก็ได้ มาจากบุคคลแต่ละคน ๆ ก็ได้ แต่แล้วทั้งหมดนั้น มันมาจากความวิปริตในทางจิตใจของคนอีกทีหนึ่ง⁹

สำหรับวิกฤตการณ์ภายนอก คือ พฤติกรรมทางกายวาจาที่ผิดปกติ นอกจากวิกฤตการณ์ที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมทางกายวาจาที่ผิดปกติแล้ว เรายังสามารถมองเห็นวิกฤตการณ์ได้อย่างเป็นรูปธรรมทั้งในระดับสังคมและในส่วนต่าง ๆ ของสังคมโลกจากภาวะความวุ่นวาย ความสับสน ความเดือดร้อน หรือความไร้ระเบียบของสังคมที่ปรากฏให้เห็นอยู่เป็นระยะ ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากความคิดและพฤติกรรมที่ผิดปกติของมนุษย์

ด้วยเหตุนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุจึงนำแนวคิดเรื่องศีลธรรมมาเป็นเกณฑ์พิจารณาเพื่อจะชี้ให้เราเห็นว่าวิกฤตการณ์ทั้งหลายคือภาวะที่ไร้ศีลธรรม เนื่องจากวิกฤตการณ์คือภาวะที่ผิดปกติซึ่งตรงกันข้ามกับภาวะปกติคือศีลธรรม ดังที่ท่านอธิบายไว้ว่า

⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 79.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 54.

คำว่า "สึละ" แปลว่า ปกติ นี่ย้ากันมาแล้วหลายสิบครั้งแล้ว ส่วนวิกฤตนั้นแปลว่า ผิดปกติ เท่านั้นเอง ฉะนั้น วิกฤตการณ์ก็ตรงกันข้ามจากคำว่า ภาวะแห่งศีลธรรมหรือภาวะแห่งปกติ ก็เลยเป็นของคู่กันพอดี เมื่อพูดว่าวิกฤตการณ์คือ ผิดปกติ พูดว่าศีลธรรมก็คือความปกติหรือภาวะแห่งความปกติ¹¹

คำว่า "ศีลธรรม" ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุนี้ ท่านได้แยกออกเป็น 2 ศัพท์ ได้แก่ คำว่า "สึละ" แปลว่า "ปกติ" และคำว่า "ธัมมะ" ซึ่งมีคำแปลหรือความหมายมากมาย แต่ในกรณีนี้ท่านพุทธทาสภิกขุแปลว่า "สิ่ง" หรือ "เหตุ" หรือ "การกระทำด้วยเจตนาของมนุษย์" เมื่อรวมกันเข้ากับคำว่า "สึละ" เป็น "สึละธัมม" ตามแบบภาษาบาลี ถ้าเขียนเป็นภาษาไทยอิงรูปภาษาสันสกฤตก็จะเป็น "ศีลธรรม"¹² ซึ่งมีความหมายแยกออกเป็น 3 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ เหตุแห่งความสงบ ผลที่เป็นความสงบ และความสงบอยู่ตามธรรมชาติ ดังมีรายละเอียดที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายไว้ ดังนี้

1) ศีลธรรมหมายถึงสิ่งที่เป็นเหตุของความปกติ เพราะคำว่า "สึละ" คือ ปกติ ส่วนคำว่า "ธัมมะ" คือ เหตุหรือธรรมที่เป็นเหตุ ดังนั้น ธรรมที่เป็นเหตุของความปกติ จึงเรียกว่า "ศีลธรรม" หมายถึง การประพฤติหรือการกระทำที่เป็นเหตุให้เกิดความปกติ ได้แก่ การปฏิบัติตนให้อยู่ในศีล ระเบียบ กฎเกณฑ์ และวินัย ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งหลาย

2) ศีลธรรมหมายถึงฐานะที่มันเป็นผลของเหตุ เพราะคำว่า "ธรรม" ในความหมายที่สองนี้หมายถึง สิ่ง หรือ ภาวะ ศีลธรรมก็แปลว่า ภาวะแห่งความปกติ จึงกล่าวในฐานะที่เป็นผลของเหตุ

3) ศีลธรรมหมายถึงสิ่งที่มีสภาพอยู่ตามปกติ ได้แก่ปรากฏการณ์ของธรรมชาติทั้งปวงซึ่งเป็นทั้งเหตุและผลเกี่ยวเนื่องกันไปไม่มีที่สิ้นสุด¹³ คำว่า "ธัมมะ" ในความหมายที่สามนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุหมายถึงภาวะตามธรรมดาของธรรมชาติทั่ว ๆ ไป¹⁴ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ามีความหมายกว้างขวางและครอบคลุมถึงคำว่า "ศีลธรรม" ในความหมายที่หนึ่งและสองข้างต้นด้วย

วิกฤตการณ์ทั้งหลายที่ปรากฏออกมาภายนอก ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุถือว่าเป็นภาวะไร้ศีลธรรมของสังคมโลกนั้น ท่านได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่หนึ่ง วิกฤตการณ์ในโลก

¹¹ พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษยโลก, น. 101.

¹² เรื่องเดียวกัน, น. 6.

¹³ เรื่องเดียวกัน, น. 7-8.

¹⁴ พุทธทาสภิกขุ, ถวาทกลับมาแห่งศีลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุวาทฐธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2539), น. 9.

การเมือง ซึ่งท่านตีความหมายรวมทั้งหมดที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย และส่วนที่สอง
 วิกฤตการณ์ในโลกธรรมชาติ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสัตว์และพืชพันธุ์ต้นไม้และภูเขา¹⁵

วิกฤตการณ์ในโลกการเมืองนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ 7 เรื่องด้วยกัน¹⁶ สรุปได้
 ดังนี้

1) สงครามคือวิกฤตการณ์ วิกฤตการณ์ทางสงครามมี 2 ชนิด ได้แก่ สงครามร้อน
 หรือสงครามบนดิน คือ การฆ่ากันด้วยอาวุธ และสงครามเย็นหรือสงครามใต้ดิน คือ สงครามที่
 ไม่ได้ฆ่ากันด้วยอาวุธ แต่ฆ่ากันด้วยสติปัญญา สงครามจึงเป็นวิกฤตการณ์และเป็นภาวะไร้
 ศีลธรรมปราศจากความสงบ ปกติ ในทุกความหมาย

2) ขาดอาหารเป็นวิกฤตการณ์ เพราะความหลงหรือมิจฉาทิฐิของมนุษย์ที่ไม่รู้จักใช้
 แผ่นดินให้เป็นประโยชน์ในการผลิตอาหาร และมีการผูกขาด การกอบโกย การเอารัดเอาเปรียบ
 ของคนบางพวก ตลอดถึงการใช้สติปัญญาไปในทางที่ผิด จึงเป็นปัจจัยให้เกิดวิกฤตการณ์ขาด
 อาหาร

3) ขาดวัตถุดิบเป็นวิกฤตการณ์ เพราะมนุษย์ใช้วัตถุดิบหรือทรัพยากรต่าง ๆ คือ
 เหล็ก น้ำมัน เป็นต้น ไปในทางที่ไม่ถูกต้อง ใช้ไปในเรื่องที่ไม่จำเป็น หรือใช้เป็นเครื่องมือทำลาย
 กลั่นแกล้งกันทางการเมืองให้ลำบากซึ่งเป็นเรื่องไร้ศีลธรรม วิกฤตการณ์จึงเกิดขึ้น

4) คนล้นโลกเป็นวิกฤตการณ์ เพราะมนุษย์ไม่มีการควบคุมตนเองตามแบบศีลธรรม
 คือความอดกลั้นระงับความกำหนัดภายในจิตใจ กลับไปใช้วิธีการคุมกำเนิดโดยการฆ่า ในที่นี้ผู้
 วิจัยคิดว่าท่านพุทธทาสภิกขุมีความมุ่งหมายให้มนุษย์หันมาคุมกำเนิดด้วยการให้ความสำคัญกับ
 การควบคุมจิตใจของตนเองไม่ให้เกิดกิเลสหรือความกำหนัดทางเพศ ซึ่งเป็นวิธีการที่มนุษย์ไม่
 ต้องพึ่งพาวัตถุ

5) คนในโลกไม่มีงานทำเป็นวิกฤตการณ์ เพราะมนุษย์บางคนบางพวกที่เห็นแก่
 ประโยชน์ส่วนตนและไร้ศีลธรรม กล่าวคือ คนที่มีสติปัญญามีอำนาจแต่ไม่มีความเมตตาสงสาร
 ต่อคนยากจนหรือคนด้อยสติปัญญา จึงนำเอาเครื่องจักรมาใช้แทนคน ส่งผลทำให้เกิดปัญหาการ
 ว่างงานและมีการกดขี่แรงงานของคนที่ต้องการมีงานทำ

6) โลกทางวัตถุสกปรกเป็นวิกฤตการณ์ โลกทางวัตถุคือ ดิน น้ำ และอากาศเกิด
 มลภาวะ เพราะมนุษย์ไม่มีการควบคุมการทิ้งของเสียและกำจัดของเสียให้ถูกต้อง

¹⁵ พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษย์โลก, น. 102.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 102-116.

7) ระบบเศรษฐกิจของโลกเป็นวิกฤตการณ์ เนื่องจากในระบบการเมืองในโลกที่มนุษย์ถือเอาเรื่องเศรษฐกิจเป็นหลัก เศรษฐกิจระบบไหนก็เป็นการเมืองระบบนั้น แต่ไม่ได้ถือเอาเรื่องศีลธรรมความเมตตากรุณาเป็นหลัก จึงเกิดความปัญหาขัดแย้งกันระหว่างระบบเศรษฐกิจและระหว่างชนชั้นคือคนรวยกับคนจน

วิกฤตการณ์ในโลกการเมืองนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายเพื่อให้เห็นภาพว่ามนุษย์ได้เข้าไปเกี่ยวข้องอย่างไรศีลธรรมอย่างไร และท่านยังคงเน้นความสำคัญไปที่ตัวมนุษย์โดยตรง เพราะเป็นผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการดำรงความเป็นปกติในสังคมไว้ให้ได้ ด้วยการเริ่มจากการรักษาความปกติทางกาย ทางวาจา ทางจิต และทางทิฐิคือความคิดความเห็น สติปัญญา และความเชื่อของตน¹⁷

ส่วนวิกฤตการณ์ในโลกธรรมชาติ ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวอธิบายถึงโลกธรรมชาติแท้ ๆ ที่เกิดวิกฤตการณ์ โดยท่านยกขึ้นมากล่าวไว้เพียง 2 ด้านเท่านั้น ได้แก่ โลกธรรมชาติของไตร่จกาน และ โลกธรรมชาติของพฤษชาติทั้งหลาย¹⁸

ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่าโลกธรรมชาติ 2 ด้านนี้ได้ถูกทำลายไปมากมาย เนื่องจากความไร้ศีลธรรมของมนุษย์ ดังที่ท่านได้ชี้แจงให้เห็นว่ามีสัตว์หลายชนิดได้ถูกทำลายจนสูญพันธุ์ไปจากโลกธรรมชาติ โดยไม่มีการส่งเสริมให้มีอยู่ มีแต่การทำลาย ส่วนโลกของต้นไม้หรือพฤษชาติทั้งหลายก็ถูกกระทำอย่างที่ไม่ปรานีปราศรัย และท่านได้ชี้ให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับสัตว์และต้นไม้ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน และการมีอยู่ของโลกธรรมชาติคือสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ ทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ จึงต้องรู้จักบุญคุณและบูชาคุณโลกธรรมชาตินั้นด้วยการประพฤติศีลธรรม ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

มันต้องอยู่เป็นเพื่อนกัน ต้นไม้ก็ดี สัตว์ไตร่จกานก็ดี มันต้องอยู่ในฐานะเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน ไม่มีคน ไม่มีมนุษย์เสียอีก ต้นไม้มันยังอยู่ได้ แต่พอไม่มีต้นไม้พฤษชาติทั้งหลาย คนจะอยู่ไม่ได้เลย นี่ควรรู้จักบุญคุณ ต้องบูชาคุณของมันไว้ นั่นแหละเรียกว่า ศีลธรรมที่จะพึงประพฤติต่อโลกสัตว์ไตร่จกาน หรือต่อโลกพฤษชาติทั้งปวง¹⁹

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 12-14.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 117.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 117-118.

เราจะเห็นได้ว่า เมื่อมนุษย์ไร้ศีลธรรมภายในจิตใจก็จะประพฤติตนไปในทางที่ผิดปกติ เมื่อมนุษย์ประพฤติตนผิดปกติ ความขาดเอกภาพ ความเสียระเบียบ วิกฤตการณ์ทั้งหลายก็จะเกิดขึ้นในสังคม จากวิกฤตการณ์ในสังคมเล็กขยายออกไปสู่สังคมใหญ่จนถึงสังคมโลก และในที่สุดโลกก็จะถึงจุดจบคือพินาศลงด้วยน้ำมือของมนุษย์ที่ไร้ศีลธรรม ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ด้วยความเป็นห่วงว่า “ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา โลกจะวินาศ”²⁰

ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุสรุปได้ว่า วิกฤตการณ์มี 2 ด้าน คือ 1) วิกฤตการณ์ภายใน หมายถึง ความวิปริตผิดปกติของจิตใจและสติปัญญาหรือภาวะไร้ศีลธรรมของมนุษย์ ซึ่งก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ภายนอกในด้านต่าง ๆ ในสังคมโลก และ 2) วิกฤตการณ์ภายนอก หมายถึง พฤติกรรมทางกายวาจาของมนุษย์ที่ผิดปกติและวิกฤตการณ์ในด้านต่าง ๆ ที่เรามองเห็นและรับรู้ได้จากภาวะความเดือดร้อน ความวุ่นวาย ความวิปริต ความผิดปกติ และความเสียระเบียบในสังคมโลก ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

วิกฤตที่มันอัดอยู่ในตัวบุคคล แล้วต่อมาก็เป็นวิกฤตที่ออกมานอกคน แสดงให้เห็นทางภายนอกว่าเป็นวิกฤตอย่างนั้นอย่างนี้ จนเพื่อนเห็นกัน จนเห็นกันทั่วไปหมดทั้งโลกว่ามันเป็นวิกฤตที่ออกมานอกคน แล้วที่นั่นมันก็มีผลเกิดขึ้นแก่สังคมแก่โลก แก่มนุษย์ทั้งโลกก็กลายเป็นว่าแสดงออกมาที่มนุษย์โลก มนุษย์โลกทั้งโลกของมนุษย์ มีวิกฤตแสดงให้เห็นอยู่ทั่วไป ๆ²¹

จากเรื่องวิกฤตการณ์ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุดังกล่าวมาข้างต้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิกฤตการณ์ภายในกับวิกฤตการณ์ภายนอกที่เชื่อมโยงถึงกันอยู่ สำหรับวิกฤตการณ์ภายนอกนั้น นอกจากที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายไว้แล้ว ยังมีวิกฤตการณ์อีกหลายประการด้วยกันที่มนุษย์ต้องประสบอยู่ในสังคมโลกปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยจะอธิบายรายละเอียดแยกออกไปให้ชัดเจนยิ่งขึ้นในหัวข้อที่ 2.2 เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าโลกปัจจุบันนี้ปราศจากสันติภาพ เนื่องจากมีวิกฤตการณ์ปรากฏให้เห็นอยู่โดยทั่วไป

²⁰พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2526), น. 430.

²¹พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 30-31.

2.2 วิฤตการณ์ทั่วไปของโลกปัจจุบันที่ปราศจากสันติภาพ

ในประเด็นวิฤตการณ์ทั่วไปของโลกปัจจุบันที่ปราศจากสันติภาพนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงสังคมโลกแบบภาพกว้าง ๆ ในประเด็นวิฤตการณ์ทางสังคม วิฤตการณ์ทางการเมือง วิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และวิฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม ดังต่อไปนี้

2.2.1 วิฤตการณ์ทางสังคม

วิฤตการณ์ทางสังคมเกิดขึ้นเนื่องจากสังคมต้องประสบกับปัญหามากมายหลายประการด้วยกัน ซึ่งผู้วิจัยจะนำปัญหาที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปในโลกปัจจุบันมากล่าวถึงเพียง 2 ประการ ดังนี้

1) ปัญหาอาชญากรรม คือ การกระทำความผิดอาญา และผู้ที่กระทำจะต้องได้รับโทษตามกฎหมาย²² ปัญหาอาชญากรรมนี้เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นการเพิ่มภาระให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมายที่จะต้องควบคุมดูแลให้ทั่วถึง เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและป้องกันไม่ให้เกิดการก่ออาชญากรรมขึ้น แต่การที่ประชากรเพิ่มมากขึ้นทำให้เกิดปัญหาการว่างงานและปัญหาเศรษฐกิจคือค่าครองชีพสูง ส่งผลให้ผู้ว่างงานบางส่วนหันไปประกอบอาชีพทุจริตและก่ออาชญากรรมเพิ่มขึ้น²³ เช่น ค้ายาเสพติด การโจรกรรม การค้าประเวณี ฯลฯ

2) ปัญหาศีลธรรม คือ การไม่ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานของสังคมที่ถูกต้อง ส่งผลทำให้สังคมเกิดความวุ่นวายเดือดร้อน เนื่องจากสังคมส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางด้านจิตใจจึงทำให้ศีลธรรมในสังคมตกต่ำ แต่กลับให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางด้านวัตถุ แม้จะทำให้สภาพความเป็นอยู่และวิถีทางการดำรงชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป แต่สังคมโลกปัจจุบันมีการติดต่อสื่อสารถึงกันได้อย่างรวดเร็วทั่วโลก จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกันและกันขึ้น จึงเป็นการเปิดโอกาสให้อำนาจของวัตถุนิยมหรือบริโภคนิยมครอบงำจิตใจของคนได้ง่ายขึ้นด้วยอำนาจของเทคโนโลยีการสื่อสาร

²² รองศาสตราจารย์สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 19 (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2546), น. 52.

²³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทัศนีย์ ทองสว่าง, ประชากรศึกษา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2544), น. 124.

ส่งผลให้ค่านิยมของสังคมในการดำรงชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลง เช่น การแต่งกาย การบริโภค การศึกษา ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงนี้ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกินไปจนสังคมส่วนใหญ่รับไม่ทันก็จะกลายเป็นปัญหาสังคมตามมาคือ ปัญหาวัยรุ่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี เป็นต้น นอกจากนี้การมีประชากรอาศัยอยู่ร่วมกันจำนวนมากเกินไปจนสังคมไม่สามารถควบคุมให้มีการประพฤติตามบรรทัดฐานของสังคมหรือค่านิยมที่ถูกต้องของสังคมได้แล้ว โอกาสที่บุคคลจะประพฤติผิดศีลธรรมก็จะเป็นไปได้ง่าย เนื่องจากประชากรในสังคมส่วนใหญ่ขาดความสนใจซึ่งกันและกัน เพราะต้องดิ้นรนขวนขวายในการทำมาหาเลี้ยงชีพ²⁴

วิกฤตการณ์ซึ่งเป็นปัญหาทางสังคมเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นเฉพาะประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น หากแต่เป็นวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่โดยทั่วไปในสังคมโลกปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับความเจริญทางด้านวัตถุมากเกินไป ทำให้ผู้คนในสังคมพยายามขวนขวายแสวงหาวัตถุมาครอบครองด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการ บางครั้งบางคนเมื่อไม่ได้อย่างที่ตนต้องการตามวิธีการที่ถูกต้องทำนองคลองธรรมจึงหันไปใช้วิธีการที่ผิด ๆ ในที่สุดปัญหาการค้าประเวณีเด็ก ยาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการจ้องราษฎร์บังหลวง เป็นต้น จึงเกิดขึ้นซ้ำเติมสังคมให้ย่ำแย่ลงไปอีก การแสวงหาวัตถุนั้น เมื่อแสวงหามาได้ก็เกิดการยึดติดในคุณค่าเทียมมากกว่าคุณค่าแท้ของวัตถุ²⁵ จนละเลยที่จะให้ความสำคัญต่อคุณธรรมทางจิตใจได้แก่ ความเมตตา กรุณา ความกตัญญู กตเวทิตะ ความซื่อสัตย์ เป็นต้น ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่ายุคปัจจุบันคุณธรรมในจิตใจของมนุษย์ไม่ได้พัฒนาขึ้นตามความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่เกิดจากการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ ดังที่นายแพทย์ประสาน ต่างใจ ได้แสดงความเห็นไว้ว่า “ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ที่สนองอัตตาอหังการของมนุษย์เรามันไปเร็วกว่าวิวัฒนาการของจิต หรือเร็วกว่าแม้แต่จิตสำนึกแห่งคุณธรรมจริยธรรมอย่างเทียบไม่ได้”²⁶

แม้ว่าสภาพโดยรวมของสังคมโลกจะมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายมากยิ่งขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งความเจริญทางเทคโนโลยีก็ก่อให้เกิดปัญหาแก่ชีวิตมนุษย์และสังคมได้เช่นกัน เราจะเห็นได้จากการที่สังคมโลกถูกกระแสโลกาภิวัตน์ชักนำให้เป็น

²⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 124.

²⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, 2542), น. 72-73.

²⁶ นายแพทย์ประสาน ต่างใจ, ศตวรรษใหม่: โลกไม่ต้องการมนุษย์อีกแล้ว! (กรุงเทพมหานคร: วิถีทรรศน์, 2543), น. 15.

สังคมแบบบริโภคนิยม ซึ่งเผด็จการพลเข้าครอบงำรัฐบาลและสื่อมวลชนจนไม่สามารถตีกรอบให้หลุดออกนอกกรอบได้²⁷ และในที่สุดก็นำไปสู่ปัญหาอีกหลายประการที่กลายเป็นวิกฤตการณ์ทางสังคมในประเทศนั้น ๆ แต่มนุษย์ก็ยังเชื่อมั่นว่าเทคโนโลยีจะเข้าถึงและแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ ความเป็นสังคมของมนุษย์จึงแตกสลายลง (social disintegration)²⁸ ดังนั้น สังคมจึงปราศจากความสงบหรือสันติภาพที่จริง เนื่องจากวิกฤตการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นมากมาย

2.2.2 วิกฤตการณ์ทางการเมือง

การเมืองในสังคมโลกปัจจุบันแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะของการร่วมมือกันในระดับประเทศกับลักษณะของความขัดแย้งกันทั้งภายในและระหว่างประเทศ

ลักษณะของการร่วมมือกันในระดับประเทศนั้น เราจะเห็นได้ชัดเจนที่สุดจากเหตุการณ์ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการก่อตั้งสหประชาชาติ (UN) ขึ้น มีวัตถุประสงค์หลักคือการดำรงรักษาไว้ซึ่งสันติภาพของโลก จนถึงปัจจุบันสหประชาชาติมีประเทศสมาชิกถึง 191 ประเทศที่คอยให้การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในการจัดระเบียบสังคมโลก ดังนั้นบทบาทของสหประชาชาติในการดำเนินกิจกรรมเพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งสันติภาพตามภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก จึงเป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือกันของประเทศสมาชิกทั้งหมด

ส่วนลักษณะของความขัดแย้งกันทั้งภายในและระหว่างประเทศนั้น แม้จะมีสหประชาชาติเป็นองค์กรกลางที่คอยกำกับดูแลจัดระเบียบสังคมโลกอยู่แล้วก็ตาม แต่ปัญหาความขัดแย้งกันทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศตามภูมิภาคต่าง ๆ ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่เป็นระยะ ๆ จึงสวนทางกับวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งสหประชาชาติขึ้นมา เนื่องมาจากปัญหาหลายประการด้วยกัน ซึ่งมีผู้รวบรวมไว้ว่ามี 5 ประการด้วยกัน²⁹ ดังต่อไปนี้

1) ปัญหาความขัดแย้งเรื่องลัทธิการเมืองการปกครอง ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา โลกได้แบ่งออกเป็น 2 ค่าย คือ ค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำกลุ่ม และค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์มีสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำกลุ่ม ทั้งสองค่ายต่างพยายาม

²⁷ มติชนรายวัน (27 มีนาคม 2547): 2.

²⁸ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี, วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21: สู่ภพภูมิใหม่แห่งการพัฒนา (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, 2545), น. 6.

²⁹ มานัส ธิญญเกษตร และคณะ, วิถีโลก (กรุงเทพมหานคร: เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, 2542), น. 172-189.

ลัทธิลัทธิฝ่ายหนึ่ง แต่สหรัฐอเมริกา กับสหภาพโซเวียตนั้นไม่สามารถต่อสู้กันได้ ไม่ว่าจะขัดแย้งกันเพียงใดก็ตาม ด้วยเหตุที่ต่างก็มีอาวุธนิวเคลียร์เป็นจำนวนมาก หากเกิดการสู้รบระหว่างสองประเทศนี้เมื่อใด หมายถึงสงครามล้างโลก ดังนั้น ทั้งสองประเทศจึงต้องหันมาใช้วิธีการ "สงครามเย็น" ต่อกันแทน ทำให้โลกระยะ พ.ศ.2489-2534 เป็นโลกยุคสงครามเย็น แม้ในปัจจุบันสหภาพโซเวียตจะล่มสลายกลายเป็นสาธารณรัฐรัสเซียแล้ว แต่ผลพวงจากสงครามเย็นก็ยังคงปรากฏอยู่

2) ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร เนื่องจากทรัพยากรในแต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน จึงเกิดความพยายามที่จะขยายอิทธิพลของประเทศออกไปด้วยนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจ เพื่อจะได้นำเอาทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประเทศอื่นมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในอุตสาหกรรมการผลิตของประเทศของตนเอง

3) ปัญหาการขัดแย้งเรื่องดินแดน เป็นปัญหาทางการเมืองที่มีมานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน ประเทศที่มีดินแดนติดต่อกันมักจะมีการกระทบกระทั่งกันเกี่ยวกับเรื่องอ้างสิทธิเหนือดินแดนมาโดยตลอด เช่น อิสราเอลกับปาเลสไตน์ อินเดียกับปากีสถาน เป็นต้น

4) ปัญหาความขัดแย้งเรื่องเชื้อชาติ มีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้นหลายครั้งอันเป็นผลจากความขัดแย้งด้านเชื้อชาติ เช่น ความขัดแย้งในประเทศพม่าที่ประกอบด้วยประชาชนกลุ่มใหญ่ 4 เชื้อชาติด้วยกัน คือ คนพม่าแท้ที่เป็นชนกลุ่มใหญ่ที่สุด คนกะเหรี่ยง ไทยใหญ่ และมอญ ที่มีความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม อันเนื่องมาจากนโยบายแบ่งแยกแล้วปกครอง (Devide and Rule) เป็นต้น

5) ปัญหาความขัดแย้งเรื่องศาสนา เรื่องศาสนาเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและทำให้เกิดความขัดแย้งได้ง่าย มีสงครามระหว่างประเทศหลายครั้งที่เกิดขึ้น เพราะความขัดแย้งระหว่างศาสนา เช่น ความขัดแย้งระหว่างชาวฮินดูและชาวมุสลิมในประเทศอินเดีย ความขัดแย้งระหว่างชาวพุทธกับชาวฮินดูในประเทศศรีลังกา เป็นต้น

นอกจากนี้ ตั้งแต่เกิดเหตุการณ์วินาศกรรมเมื่อ 11 กันยายน 2544 ที่เครื่องบินโดยสารภายในประเทศของสหรัฐอเมริกาถูกผู้ก่อการร้ายจับบังคับให้บินเข้าชนสถานที่ต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา และนำไปสู่วิกฤตการณ์สงครามระหว่างสหรัฐอเมริกากับอัฟกานิสถาน และขยายออกไปถึงอิรักตามนโยบายปราบปรามกลุ่มก่อการร้ายอัล-กออิดะฮ์ (Al-Qaeda) ของสหรัฐอเมริกา ทำให้ประเทศต่าง ๆ ทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับสหรัฐอเมริกาต่างก็หัวเกรงว่าปัญหาการก่อการร้ายข้ามชาติจะลุกลามมาถึงประเทศของตน และพยายามหาทางป้องกันไม่ให้เหตุการณ์เลวร้ายอันเกิดจากการก่อการร้ายนั้นมาเกิดขึ้นในประเทศของตน ดังนั้น ปัญหาการ

ก่อการร้ายจึงเป็นปัญหาอย่างหนึ่งที่ทุกประเทศต้องระมัดระวังป้องกันมิให้เกิดขึ้นจนกลายเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งในเวทีการเมืองโลก

สรุปได้ว่า การเมืองในสังคมโลกโดยภาพรวมมีลักษณะขัดแย้งกันซึ่งเห็นได้จากปัญหาความขัดแย้งในภูมิภาคต่าง ๆ มากกว่าความเป็นระเบียบเรียบร้อยหรือลักษณะของความร่วมมือกันทางการเมืองเพื่อสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมโลก ดังนั้น ปัญหาความขัดแย้งดังที่กล่าวมาจึงสะท้อนให้เห็นถึงวิกฤตการณ์ทางการเมืองในโลกปัจจุบันได้อย่างชัดเจน ซึ่งไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการสร้างสรรค์สันติภาพขึ้นในโลก

2.2.3 วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ

แม้ว่าปรัชญาทางเศรษฐกิจจะแบ่งระบบเศรษฐกิจของสังคมโลกออกเป็น 2 ระบบ ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีกับระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ แต่ว่าสังคมโลกปัจจุบันทั้งในประเทศที่มีระบอบการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตยและประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ต่างก็ถูกครอบงำด้วยระบบเศรษฐกิจเพียงระบบเดียว คือ ระบบทุนนิยมเสรี³⁰ ซึ่งมีความสำคัญคือ ผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจจะต้องเป็นเอกชนที่มีเสรีภาพในการประกอบการ โดยรัฐบาลเป็นเพียงผู้ควบคุมดูแลให้การประกอบการเป็นไปตามกฎเกณฑ์กติกาเท่านั้น จะเข้าแทรกแซงในการประกอบการไม่ได้³¹

การที่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีมีอิทธิพลครอบงำไปทั่วโลกนั้น เนื่องมาจากการพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology, IT) เทคโนโลยีการคมนาคมสื่อสาร (Communication Technology, CT) และการเติบโตขึ้นอย่างมากของการประกอบธุรกิจของบริษัทข้ามชาติ (Multinational Corporation, MNC)³² สังคมโลกปัจจุบันจึงกล่าวกันว่าอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) คือการที่ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใดสามารถรับรู้ สัมพันธ์ หรือรับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วกว้างขวาง ซึ่งเนื่องมาจาก

³⁰ รองศาสตราจารย์ ดร.สุชาติ บำรุงสุข, "อิสลามศึกษา: เรื่องที่ต้องเรียนรู้ในโลกปัจจุบัน," มติชนสุดสัปดาห์ (4-10 มิถุนายน 2547): 37.

³¹ มนัส รัญญูเกษตร และคณะ, วิถีโลก, น. 169.

³² ดร.สมชัย ฤชุพันธุ์, รวมบทความ เศรษฐกิจ การเงิน การคลัง และการภาษีอากรของไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), น. 6.

การพัฒนาระบบสารสนเทศเป็นต้น³³ ดังนั้น กระแสโลกาภิวัตน์ที่แผ่ขยายออกไปครอบคลุมจากระบบดาวเทียม คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ วิทยุ และเครื่องมือสื่อสารต่าง ๆ ซึ่งถูกพัฒนาขึ้นจนเจริญก้าวหน้า สามารถทำให้ทั่วทุกมุมของโลกติดต่อเชื่อมโยงถึงกันได้อย่างรวดเร็วโดยไม่มีเขตแดนใด ๆ ขวางกั้น โลกปัจจุบันจึงกลายเป็นโลกที่ไร้พรมแดน³⁴

ในภาวะที่สังคมโลกอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์หรือโลกไร้พรมแดนดังกล่าว อีกด้านหนึ่งของโลกาภิวัตน์ก็ถูกมองว่าเป็นมายาภาพ³⁵ ทำให้โลกตกอยู่ภายใต้กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยบรรษัทข้ามชาติจากประเทศมหาอำนาจ³⁶ คือกลุ่มประเทศผู้นำทางอุตสาหกรรมของโลกเสรี 7 ประเทศหรือกลุ่ม G 7 (Group of Seven) ได้แก่ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ญี่ปุ่น อิตาลี และแคนาดา³⁷ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ ความมั่งคั่ง และผลกำไรทางเศรษฐกิจอย่างไม่เป็นธรรมต่อประเทศที่ด้อยกว่า โดยอาศัยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศประกอบกับทุนทางเศรษฐกิจที่เหนือกว่าของตนเองสร้างสงครามเศรษฐกิจขึ้น³⁸ ในที่สุดสังคมโลกจึงเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ เนื่องจากประเทศที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีน้อยหรือด้อยกว่าย่อมได้รับผลกระทบที่รุนแรงและประเทศที่พัฒนาหรือเจริญแล้วก็ได้สนใจให้ความช่วยเหลืออย่างจริงจังและจริงจังต่อประเทศที่ด้อยกว่า

ในการประชุมแห่งสหประชาชาติเพื่อการค้าและการพัฒนา (United Nations Conferences on Trade and Development, UNCTAD) ครั้งที่ 11 ที่จัดขึ้น ณ นครเซาเปาโล ประเทศบราซิล เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2547 นายโคฟี อันนัน (Kofi A. Annan) เลขาธิการสหประชาชาติ (UN) ได้กล่าวไว้ว่า "บรรดาประเทศที่ร่ำรวยไม่ได้ให้การสนับสนุนทาง

³³ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), น. 1044.

³⁴ยุค ศรีอารยะ, "ผ่านมายาภาพโลกาภิวัตน์," ใน คำประกาศอิสรภาพจาก IMF, รวบรวมโดย นิตยา ว่องกุล (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถึทรรศน์, 2540), น. 12-15.

³⁵ยุค ศรีอารยะ, มายาโลกาภิวัตน์ (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถึทรรศน์, 2541), น. 26-28.

³⁶ยุค ศรีอารยะ, วิเคราะห์ระบบโลกในสหัสวรรษใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิถึทรรศน์, 2546), น. 190-191.

³⁷ดร.สมชัย ฤชุพันธุ์, รวมบทความเศรษฐกิจการเงินการคลังและการภาษีอากรของไทย, น. 27.

³⁸ยุค ศรีอารยะ, มายาโลกาภิวัตน์, น. 73-110.

การเงินต่อโครงการต่อสู้เพื่อความยากจนและความอดอยากหิวโหยของเพื่อนร่วมโลก ในแต่ละวัน ความอดอยากหิวโหยได้คร่าชีวิตผู้คนในประเทศยากจนไปมากถึง 25,000 คน³⁹ ดังนั้น การที่เลขาธิการองค์การสหประชาชาติออกมากล่าวอย่างนี้ จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงสถานะทางเศรษฐกิจในโลกปัจจุบันว่าประเทศที่ร่ำรวยต่างก็คิดที่จะเอาเปรียบประเทศที่ยากจนมากกว่าที่จะคิดช่วยเหลือกันอย่างจริงจังและจริงใจ

การที่สถานะทางเศรษฐกิจในโลกปัจจุบันมีการแข่งขันด้านการค้าระหว่างประเทศกันอย่างรุนแรง จึงทำให้มีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ กันมากขึ้น⁴⁰ เช่น สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of South-East Asian Nations หรือ ASEAN) สหภาพยุโรป (European Union หรือ EU) สมาคมเขตการค้าเสรียุโรป (European Free Trade Association หรือ EFTA) องค์การประเทศที่ส่งน้ำมันออกขายนอกประเทศ (Organization of Petroleum Exporting Countries หรือ OPEC) กลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (Asia-Pacific Economic Cooperation หรือ APEC) เป็นต้น

การตั้งกลุ่มในภูมิภาคต่าง ๆ ดังกล่าวขึ้นมา มีวัตถุประสงค์หลักก็คือเพื่อสนับสนุนการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศสมาชิกในกลุ่ม และเพื่อใช้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในกลุ่มที่ประเทศตนสังกัดอยู่เป็นพลังในการต่อรองทางการตลาดการค้าหรือถ่วงดุลอำนาจทางเศรษฐกิจกับประเทศที่สังกัดอยู่ในกลุ่มต่างภูมิภาค⁴¹ แต่การแข่งขันทางเศรษฐกิจในเวทีโลก ทุกประเทศต่างก็มุ่งที่จะรักษาสถาปัตยกรรมของตนเองก่อนเป็นสำคัญ ดังนั้น หลาย ๆ ประเทศเมื่อมีโอกาสหรือช่องทางใดที่จะขยายตลาดการค้าออกไปจากภูมิภาคเดียวกันไปยังภูมิภาคอื่นได้ก็จะรีบทำทันที เราจะเห็นได้ว่ามีหลายประเทศสังกัดอยู่ในกลุ่มระหว่างประเทศหลายกลุ่มด้วยกัน เช่น ประเทศไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย เวียดนาม บรูไน อยู่ในกลุ่มประเทศ ASEAN และในขณะเดียวกันก็อยู่ในกลุ่มประเทศ APEC ด้วย เป็นต้น เนื่องจากแต่ละประเทศมีอำนาจการต่อรองทางเศรษฐกิจในเวทีการค้าโลกที่ไม่เท่าเทียมกัน จึงจำเป็นต้องพึ่งพิงอำนาจทางเศรษฐกิจจากประเทศอื่น ๆ เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของประเทศตนเอง

สถานะทางเศรษฐกิจในโลกปัจจุบันจึงเป็นเรื่องของประโยชน์ที่แต่ละประเทศต้องการได้รับมากกว่าการเฉลี่ยผลประโยชน์ให้แก่กันและกันอย่างยุติธรรม เมื่อเกิดกรณีผลประโยชน์ทาง

³⁹ มติชนรายวัน (18 มิถุนายน 2547): 15.

⁴⁰ ดร.สมชัย ฤชุพันธุ์, รวมบทความเศรษฐกิจการเงินการคลังและการภาษีอากรของไทย, น. 11.

⁴¹ มนัส ธิญญเกษตร และคณะ, วิถีโลก, น. 177.

เศรษฐกิจขัดแย้งกันเพราะความได้เปรียบเสียเปรียบในเชิงตลาดการค้า ประเทศที่รู้สึกว่าการประโยชน์ของประเทศตนหรือประเทศในกลุ่มภูมิภาคเดียวกันเสียหายก็จะตอบโต้ด้วยมาตรการต่าง ๆ เพื่อกีดกันทางการค้า ดังกรณีที่หนังสือพิมพ์มติชนรายวันรายงานข่าวว่า ไทยถูกกลุ่มประเทศสหภาพยุโรปหรือ EU ตัดสิทธิพิเศษทางภาษีและศุลกากรอย่างเลือกปฏิบัติและไม่ยุติธรรม เพื่อปกป้องผลประโยชน์ให้กับธุรกิจดัมกึ่งและธุรกิจประมงของฝรั่งเศสทั้งในประเทศและที่ไปลงทุนในประเทศอดีตอาณานิคม ทำให้การส่งออกสินค้ากุ้งไทยต้องเสียภาษีนำเข้าในตลาด EU แพงกว่าประเทศอื่น⁴² เป็นต้น

นอกจากนี้ สภาวะทางเศรษฐกิจของสังคมโลกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีลักษณะเปลี่ยนแปลงตามวงจรทางเศรษฐกิจที่มีการขึ้นลงสลับกันไป เนื่องจากเหตุปัจจัยหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อทั้งเชิงลบและเชิงบวกต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวมของสังคมโลก กล่าวคือ ปัจจัยจากการเมืองระหว่างประเทศ ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ปัจจัยที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์เอง เป็นต้น ดังกรณีเกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจซึ่งเริ่มต้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 ในประเทศไทยแล้วแผ่ขยายไปทั่วทั้งเอเชีย⁴³ ซึ่งเป็นตัวอย่างลักษณะความเปลี่ยนแปลงของสภาวะทางเศรษฐกิจโลกที่มีการขึ้นลงสลับกันไปเพราะเหตุปัจจัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และทำให้รัฐบาลของทุกประเทศพยายามหาทางป้องกันไม่ให้เกิดวิกฤตการณ์มาเกิดขึ้นกับประเทศของตน โดยการสร้างความมั่นคงแข็งแกร่งให้กับสภาวะทางเศรษฐกิจภายในประเทศของตน

สรุปได้ว่า การที่สภาวะทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศในโลกปัจจุบันมีการแข่งขันด้านการค้าระหว่างประเทศกันอย่างรุนแรง ส่งผลให้แต่ละประเทศต่างก็คิดที่จะปกป้องรักษาแต่เพียงผลประโยชน์ของตนเอง ทำให้ขาดการเฉลี่ยผลประโยชน์ให้แก่กันและกันอย่างยุติธรรม ในที่สุดก็ทำให้แต่ละประเทศขาดความไว้วางใจกันและกันซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ อีกทั้งแต่ละประเทศต่างก็ให้ความสำคัญกับเรื่องความมั่นคงทางเศรษฐกิจภายในประเทศของตน ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของแต่ละประเทศในโลกปัจจุบัน จึงสะท้อนให้เห็นว่า แต่ละประเทศต่างก็ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อเป้าหมายคือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากกว่าการสร้าง ความเข้าใจและความร่วมมือร่วมใจกันระหว่างประเทศ เพื่อให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจมีส่วนส่งเสริมสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมโลกปัจจุบัน

⁴²มติชนรายวัน (8 ธันวาคม 2547): 20.

⁴³ศุภวรัญญ์ พลายน้อย และคณะ, การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของภาคประชาสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดวศินการพิมพ์, 2545), น. 13.

2.2.4 วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม

การที่มนุษย์จะมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยต่าง ๆ มาใช้ได้นั้น มนุษย์ต้องทำการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และผ่านการลองผิดลองถูกมานับครั้งไม่ถ้วน และในปัจจุบันมนุษย์ต้องอาศัยทุนทางการเงินและทรัพยากรจำนวนมากจนกว่าจะคิดค้นเทคโนโลยีใหม่ ๆ ขึ้นมาได้ ความพยายามดังกล่าวของมนุษย์มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้สังคมโลกมีความเจริญก้าวหน้า แต่การที่มนุษย์ได้พัฒนาเทคโนโลยีจนมาเป็นเครื่องจักรกลที่ทันสมัยขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งมีทั้งขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ นั้น มนุษย์ก็ได้นำมาใช้ประโยชน์ในการผลิตวัตถุที่ตนต้องการ โดยการนำทรัพยากรทางธรรมชาติต่าง ๆ ทั้งดิน หิน ทราย ต้นไม้ แม่น้ำ แร่ธาตุ ก๊าซ น้ำมัน เป็นต้น มาเป็นวัตถุดิบในการสร้างผลิตภัณฑ์หรือสินค้าต่าง ๆ ด้วยเทคโนโลยีในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ล้วนเป็นไปเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ที่ไม่มีขีดจำกัด ดังนั้น กระบวนการผลิตทางเทคโนโลยีดังกล่าว จึงเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้ทรัพยากรทางธรรมชาติค่อย ๆ ลดน้อยลงและไม่สามารถสร้างขึ้นมาทดแทนใหม่ได้ทัน ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวเตือนไว้ว่า “การที่เทคโนโลยีเจริญขึ้นเท่าใด ทรัพยากรก็ถูกนำมาใช้มากมายในเวลาทีรวดเร็วมากขึ้นเท่านั้น เทคโนโลยีเจริญมากในประเทศใด ประเทศนั้นก็ยิ่งใช้ทรัพยากรสิ้นเปลืองมาก”⁴⁴ และในที่สุดก็นำโลกไปสู่วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม ดังที่ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ชี้ให้เห็นว่า “วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมกำลังเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ”⁴⁵

วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมในสังคมโลก เกิดจากการนำทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้ในโรงงานอุตสาหกรรมอย่างปราศจากความรับผิดชอบของมนุษย์ในปัจจุบัน มีการปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำและปล่อยก๊าซพิษออกทางปล่องควัน ทั้งจากโรงงานอุตสาหกรรมและจากบ้านเรือนโดยทั่วไป ได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของโลกคือทำให้น้ำในแม่น้ำลำคลอง ดิน และอากาศเต็มไปด้วยมลพิษ ผลที่ต่อเนื่องตามมาคือการทำลายบรรยากาศชั้นโอโซนและทำให้เกิดปรากฏการณ์

⁴⁴พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), เทคโนโลยีกับศาสนาและเกณฑ์วินิจัยความหมายและคุณค่าของพุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บุญนิมิต, 2534), น. 30.

⁴⁵ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี, พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2540), น. 79.

เรือนกระจกซึ่งทำให้อุณหภูมิของโลกสูงขึ้น น้ำแข็งขั้วโลกละลาย ระดับน้ำทะเลสูงขึ้น เกิดน้ำท่วมใหญ่ เกิดลมพายุและแผ่นดินไหวมากขึ้น ๆ เป็นต้น เหล่านี้คือวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม⁴⁶

นอกจากนี้การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อแปรสภาพให้เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของมนุษย์ ก่อให้เกิดการพังทลายของหน้าดิน เชื้อปนปรการทางธรรมชาติถูกทำลาย ซึ่งส่งผลให้พื้นที่ต่าง ๆ ของโลกบางปีก็เกิดน้ำท่วมอย่างฉับพลัน บางปีก็เกิดความแห้งแล้งอย่างรุนแรงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน และมนุษย์เองก็หนีไม่พ้นการเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากสภาพแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ ดังกรณีน้ำท่วมหนักตามสถานที่ต่าง ๆ ของประเทศไทยในหลายปีที่ผ่านมา คือ ที่อำเภอพิบูล จังหวัดนครศรีธรรมราช ปี 2531 ที่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และที่กิ่งอำเภอเขาชะแมก จังหวัดจันทบุรี ปี 2542 ที่ตำบลน้ำก้อ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ กับที่อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ในปี 2545⁴⁷ และกรณีฝนตกหนักทำให้สูงจำนวนหมื่น ๆ ทอนลอยมากับกระแสน้ำป่าที่ไหลหลากเข้าท่วมพื้นที่บ้านเรือนราษฎรในตำบลแม่จะรา อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก จนได้รับความเสียหายทั้งชีวิตมนุษย์และทรัพย์สิน เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2547⁴⁸ และในกรณีประเทศอื่น ๆ คือการเกิดอุทกภัยน้ำท่วมฉับพลันในสาธารณรัฐโดมินิกัน เฮติ และเปอร์โตริโก ในทะเลแคริบเบียน มีผู้เสียชีวิตและสูญหายหลายร้อยคน เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2547⁴⁹

การที่มนุษย์มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทางการแพทย์และทางชีวภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้มนุษย์มีชีวิตที่ยืนยาวกันมากขึ้น ผลที่เกิดต่อเนื่องตามมาก็คือ ประชากรในสังคมโลกกำลังเพิ่มทวีมากขึ้นทุกที โดยส่วนของโลกที่พัฒนาแล้วมีการเพิ่มขึ้นของประชากรในอัตราที่ต่ำกว่าการเพิ่มขึ้นของโลกที่กำลังพัฒนา⁵⁰ จึงมีการคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ.2593 จะมีประชากรสูงถึงหนึ่งหมื่นล้านคน⁵¹ ในขณะเดียวกันทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์ได้นำมาใช้ได้ลด

⁴⁶ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี, วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21: สู่พหุภูมิใหม่แห่งการพัฒนา (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, 2545), น. 5.

⁴⁷ เดลินิวส์ (27 พฤษภาคม 2547): 3.

⁴⁸ เดลินิวส์ (22 พฤษภาคม 2547): 14.

⁴⁹ ไทยรัฐ (27 พฤษภาคม 2547): 2.

⁵⁰ คณะกรรมการบริหารวิชาบูรณาการ หมวดวิชาศึกษาทั่วไป, สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี และชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), น. 31.

⁵¹ ชูชม โยตะ, ไตรวิกฤต: ปัญหาหลัก 3 ประการ ที่กำลังคุกคามการอยู่รอดของโลก, แปลโดย ทวีป ชัยสมภพ (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546), น.18.

น้อยร้อยละจนเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น เช่น วิกฤตการณ์น้ำมัน วิกฤตการณ์น้ำ เป็นต้น ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติบางอย่างมนุษย์ไม่สามารถสร้างขึ้นมาทดแทนใหม่ได้ และมนุษย์ยังคงจำเป็นต้องนำทรัพยากรทางธรรมชาติมาใช้อยู่ตลอดเวลา อีกทั้งยังคงเพิ่มปริมาณในการใช้มากขึ้นตามการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรและกิจกรรมของมนุษย์ เมื่อทรัพยากรธรรมชาติมีจำนวนจำกัดและไม่คงที่คือยังคงลดน้อยลงเรื่อยไป จึงเกิดการแย่งชิงทรัพยากรกันขึ้นระหว่างมนุษย์และนำไปสู่ความขัดแย้งที่ค่อย ๆทวีความรุนแรงขึ้นจนอาจกลายเป็นสงครามได้

วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมในสังคมโลกดังกล่าว หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์ ประจำวันที่ 25 กันยายน พ.ศ.2542 รายงานข่าวว่า จากผลการศึกษา “รายงานคาดการณ์สภาพแวดล้อมโลกปี 2000” ของโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Environment Programme) หรือ ยูเนพ (UNEP) ได้ชี้ถึงกรณีเร่งด่วนของโลกไว้ดังต่อไปนี้

1) การขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรง ซึ่งจะวิกฤตขึ้นเรื่อย ๆ ความสามารถในการผลิตทางเกษตรลดลงเนื่องจากการใช้ปุ๋ยเคมีอย่างเข้มข้น

2) ความยากจนเรื้อรังของพลโลกส่วนใหญ่กับการบริโภคทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยของพลโลกส่วนน้อย คือต้นตอหลักสองประการของความเสื่อมโทรมด้านสภาพแวดล้อม

3) การทำลายป่าฝนเมืองร้อนได้เกิดขึ้นเกินกว่าจะเยียวยาผลกระทบได้แล้ว และไม่อาจจะฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพที่เคยมีในอดีตกลับคืนมาดังเดิม รายงานดังกล่าวยังได้รายงานการรักษาสภาพแวดล้อมในระดับโลกที่มีความสำเร็จบางประการเหมือนกัน เช่น การปกป้องบรรยากาศชั้นโอโซน ซึ่งช่วยคุ้มครองโลกจากรังสีของดวงอาทิตย์⁵²

วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่าสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากสภาพทางสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติถูกมนุษย์ที่มีความเห็นแก่ตัวทำให้เกิดสภาพความเปลี่ยนแปลงไปมากมายอย่างรวดเร็ว ด้วยการบุกรุกแผ้วถางทำลายเพื่อกอบโกยเอาผลประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แล้วไม่มีการจัดการดูแลรักษาที่ถูกต้อง อีกทั้งไม่มีการฟื้นฟูในส่วนที่ถูกทำลายไปแล้วให้กลับคืนสู่สภาพเดิม เพราะมนุษย์ที่มีความเห็นแก่ตัวขาดความรู้สึกรับผิดชอบต่อผลร้ายที่จะเกิดขึ้นในภายหลัง

วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ที่กล่าวมาข้างต้น ยังคงเป็นปัญหาที่สำคัญของสังคมโลกที่มนุษย์ต้องเผชิญอยู่อย่างต่อเนื่อง ดูจกระแสนั้นทะเลที่ถาโถมเข้ากระทบฝั่งระลอกแล้วระลอกเล่า ในขณะเดียวกันสันติภาพก็ได้อาศัยช่วงระยะ

⁵²อ้างถึงใน อนุช อาภาภิรม และคณะ, เทคโนโลยีปฏิวัติโลก: สู่อัจฉริยะและยั่งยืน? (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถิธรศน์, 2543), น. 179.

เวลาที่ไร้กระแสคลื่นวิกฤตการณ์แทรกตัวเกิดขึ้นมาได้บ้างเป็นครั้งคราวเช่นเดียวกัน แต่ไม่สามารถดำรงสภาพการณ์เช่นนั้นไว้ได้อย่างยั่งยืน เพราะต้นเหตุที่แท้จริงแห่งวิกฤตการณ์ทั้งหลายยังมิได้รับการแก้ไขนั่นคือวิกฤตการณ์มนุษย์ ดังนั้น วิกฤตการณ์น่านับประการดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงสรุปลงเหลือเพียง 2 ประการ คือ

1) วิกฤตการณ์ภายใน ได้แก่ วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์ คือสภาพทางจิตและปัญญาของมนุษย์มีปัญหาวนวายสับสน

2) วิกฤตการณ์ภายนอก ได้แก่ วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นภายนอกตัวมนุษย์ออกไป คือสังคม การเมือง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น มีปัญหาวนวายสับสน

ดังนั้น แนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุจึงมองว่า วิกฤตการณ์ความโกลาหลวนวายที่เกิดขึ้นในสังคมโลกล้วนมีจุดเริ่มต้นจากปัจจัยหลักที่สำคัญคือ ความวิกฤตทางจิตใจภายในตัวมนุษย์⁵³ เพราะมนุษย์บังคับจิตใจให้อยู่ในทำนองคลองธรรมไม่ได้⁵⁴ เมื่อมนุษย์วิกฤตสิ่งอื่น ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์รวมทั้งโลกก็วิกฤตตามไปด้วย⁵⁵ ในขณะเดียวกันสันติภาพทุกระดับจะเกิดขึ้นได้ก็จะต้องเริ่มต้นจากภายในจิตใจของมนุษย์เช่นเดียวกัน⁵⁶ ดังนั้น วิกฤตการณ์กับสันติภาพ สภาวะทั้งสองอย่างนี้แม้จะมีลักษณะที่ตรงข้ามกัน แต่มีจุดร่วมอย่างเดียวกันคือมีจุดเริ่มต้นที่ตัวมนุษย์ เพราะมนุษย์คือผู้ที่อยู่เบื้องหลังความซับซ้อนของเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ดังที่นักวิชาการทางสังคมวิทยาบอกว่า เทคโนโลยีคือการตอบสนองต่อสัจยาคติความก้าวร้าวของมนุษย์⁵⁷ วิกฤตมนุษย์จึงเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม การที่สังคมโลกปัจจุบันเกิดวิกฤตการณ์ทั้งในด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ทำให้เรามองเห็นถึงความจำเป็นที่โลกต้องมีสันติภาพซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในหัวข้อที่ 2.3 ต่อไป

⁵³ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 25-30.

⁵⁴ พุทธทาสภิกขุ, โอสาเรตัพพธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2531), น. 105-106.

⁵⁵ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 29.

⁵⁶ เรืองเดียวกัน, น. 5-6.

⁵⁷ ธีรยุทธ บุญมี, "วิกฤติมนุษยยุคโลกาภิวัตน์," ใน สหวิทยาการมนุษยศาสตร์, รวบรวมโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), น. 109.

2.3 ความจำเป็นที่โลกต้องมีสันติภาพ

หากเราย้อนกลับไปที่เมื่อเกือบร้อยปีที่ผ่านมานี้ สังคมโลกเคยผ่านพ้นวิกฤตการณ์ครั้งร้ายแรง 2 ครั้งในประวัติศาสตร์มาได้คือวิกฤตการณ์สงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ.2457-2461) และสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2482-2488) ซึ่งเป็นบทเรียนอันยิ่งใหญ่สำหรับมนุษยชาติ การที่สังคมโลกจะต้องหวนกลับไปเผชิญวิกฤตการณ์อันเป็นประสบการณ์ที่ปวดร้าวสำหรับมนุษยชาติอีก จึงไม่ใช่ความปรารถนาของมนุษยชาติ แต่เหตุการณ์ดังกล่าวได้กลายเป็นประวัติศาสตร์และเป็นบทเรียนอันทรงคุณค่าที่ควรจดจำ และคอยย้ำเตือนกันและกันให้พึงสังวรระวังไม่ให้เกิดขึ้นซ้ำรอยเดิม ทำให้มนุษย์มองเห็นถึงความจำเป็นที่โลกต้องมีสันติภาพ และพยายามชวนหาวิธีการอันหลากหลายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว

2.3.1 ความจำเป็นทางสังคม

สังคมของมนุษย์ประกอบด้วยองค์ประกอบหลายอย่าง มนุษย์เองก็เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของสังคม ท่ามกลางสังคมที่มีองค์ประกอบหลากหลาย การดำเนินชีวิตด้วยวิถีทางแห่งสันติภาพสำหรับมนุษย์จึงมีความสำคัญ เพราะมนุษย์ไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้เพียงลำพัง จะต้องพึ่งพาอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเองตั้งแต่เกิดขึ้นมาจนกระทั่งตาย และอาศัยองค์ประกอบทางสังคมอื่น ๆ ทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา และสิ่งแวดล้อมด้วย เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์เอง แต่การอยู่ร่วมกันในสังคมให้ได้อย่างมีความสุขจะต้องรักษาดุลยภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และกับองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคมให้มีความปกติสุข มนุษย์จึงจะอยู่ในสังคมทั้งเล็กทั้งใหญ่ได้อย่างมีความสุข การเสียดุลยภาพจะทำให้สังคมเสียระเบียบไร้เอกภาพ วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นตามมาในสังคมมนุษย์ได้

แม้ว่าสังคมโลกหลังวิกฤตการณ์สงครามสงบลงแล้วเกิดสันติภาพขึ้น และมนุษย์ได้พยายามธำรงรักษาสันติภาพนั้นให้คงอยู่อย่างยาวนานมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ว่าที่ผ่านมามีการเกิดวิกฤตการณ์อื่น ๆ ยังคงเกิดขึ้นเป็นปัญหารายล้อมมนุษย์อยู่เรื่อยมา แสดงให้เห็นว่าสังคมโลกยังไม่มีสันติภาพที่แท้จริง ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า “ถึงแม้ไม่มีสงคราม ก็ยังไม่มีสันติภาพ”⁵⁸ เพราะสังคมโลกยังคงเผชิญปัญหาวิกฤตการณ์อื่น ๆ

⁵⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่อสันติภาพ, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2540), น. 12-18.

อยู่นั่นเอง ดังนั้น มนุษย์จึงหยุดความปรารถนาสันติภาพไม่ได้ แม้ว่าสันติภาพจะต้องเกิดขึ้นมา เป็นคู่ขนานกับวิกฤตการณ์หรือหลังวิกฤตการณ์ก็ตาม

2.3.2 ความจำเป็นทางการเมือง

การที่สันติภาพมีความจำเป็นทางการเมืองนั้น เนื่องจากการเมืองเป็นองค์ประกอบ ส่วนหนึ่งของสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ความหมายประการหนึ่งของคำว่า “การเมือง” ก็คือเรื่องเกี่ยวกับการแข่งขันเพื่ออำนาจหรือการแสวงหาอำนาจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมทั้งสังคมหรือส่วนใหญ่ของสังคม⁵⁹ ดังนั้น การเมืองจึงจำเป็นต้องมีสันติภาพทุกระดับ ตั้งแต่ระดับประชาชน นักการเมืองจนถึงระดับผู้นำผู้ปกครองทางการเมือง เพื่อให้การดำเนิน กิจกรรมทางการเมืองด้านการปกครองและการบริหารบรรลุจุดมุ่งหมายคือประโยชน์และความสงบสุขของสังคมส่วนรวม

ในปัจจุบันสังคมมีระบบการเมืองสำคัญที่มนุษย์นำมาใช้คือระบบสังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับระบบเสรีนิยมประชาธิปไตย แต่การที่สังคมมนุษย์ยังไม่มีความสงบสุข มีแต่ความเดือดร้อนวุ่นวาย มีการต่อสู้แข่งขันกันเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ เนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ คือ ความเข้าใจทางการเมืองแตกต่างกัน และความคิดความเห็นทางการเมืองที่หลากหลายแต่ไม่นำไปสู่ความเป็นเอกภาพทางการเมืองได้ อีกทั้งระบบการเมืองที่มีอยู่ยังไม่สามารถทำให้บุคคลแต่ละคนมีสันติภาพของสังคมเป็นอุดมการณ์ มีแต่อุดมการณ์เพื่อกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น เป็นต้น จึงไม่สามารถขับเคลื่อนระบบการเมืองให้ดำเนินไปเพื่อผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวมได้

2.3.3 ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ

ในปัจจุบันมนุษย์ให้ความสำคัญกับเรื่องเศรษฐกิจมาก เนื่องจากเศรษฐกิจเป็นเรื่องของพฤติกรรมพื้นฐานที่สุดของมนุษย์ และพฤติกรรมก็คือการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์

⁵⁹ รองศาสตราจารย์สุชุม นवलสกุล และ รองศาสตราจารย์วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ์, การเมืองและการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539), น. 1.

สามารถอยู่รอด และมีชีวิตเจริญก้าวหน้าต่อไปในโลกนี้ได้⁶⁰ สันติภาพจึงมีความจำเป็นในทางเศรษฐกิจ เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจสามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างราบรื่น หากปราศจากสันติภาพก็จะเกิดภาวะชะงักงันทางเศรษฐกิจ เมื่อเศรษฐกิจมีปัญหาขาดความมั่นคงไร้เสถียรภาพทั้งในยามปกติและในยามที่เกิดสงคราม จะเห็นได้ว่า การดำรงชีวิตของมนุษย์จะประสบกับความยากลำบากมากยิ่งขึ้น และก่อให้เกิดปัญหาในด้านอื่น ๆ อีกมากมายตามมา เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง ปัญหาความยากจน ดังนั้น โลกจึงต้องมีสันติภาพทางด้านเศรษฐกิจ เพื่อให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

2.3.4 ความจำเป็นทางสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมที่ผู้วิจัยกล่าวถึงในประเด็นนี้ หมายถึง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต เช่น พืชในป่า สัตว์ในป่า สัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ ในทะเล ส่วนสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต เช่น ดิน แม่น้ำ ลม ฝน แสงแดด ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ⁶¹ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเหล่านี้ ตามสภาวะทางธรรมชาติมักจะมีการเปลี่ยนแปลงผันผวนไปตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ คือ ฤดูกาล อุณหภูมิเย็นร้อนอุณหภูมิหนาว เป็นต้น แต่การที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องอย่างไม่ถูกต้องและเกินความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของตนเอง ด้วยการบุกรุก แคว้นถาง ตัด เผา ทำลาย เพื่อเข้าไปกอบโกยเอาผลประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยไม่ตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเองในภายหลัง จึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่เร่งเร้าให้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้โลกมีอุณหภูมิสูงขึ้น เกิดความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล น้ำท่วมหนัก พายุถล่ม แผ่นดินไหว เป็นต้น ดังนั้น สันติภาพจึงมีความจำเป็นต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยการที่มนุษย์แต่ละบุคคลจะต้องมีสันติภาพอยู่ในความรู้

⁶⁰ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชนเชษฐ วัลลภขุมทอง, "เศรษฐกิจการเมืองและเศรษฐศาสตร์: ความยากจนและสันติภาพ," ใน มนุษย์กับสันติภาพ, รองศาสตราจารย์ ดร.ศรีเพ็ญ ศุภพิทยากุล บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), น. 147-148.

⁶¹ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), น. 10.

ลึกนึกคิดของตนเองเสมอในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อมิให้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติต้องถูกทำลาย

หากเราพิจารณาถึงความสำคัญของสันติภาพ ก็จะได้เห็นว่าความสำคัญดังที่กล่าวมาทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานทางความคิดที่เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดของโลกและมนุษยชาติเป็นประเด็นหลัก เพราะโลกเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เมื่อโลกอยู่รอดปลอดภัย มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายก็อยู่รอดปลอดภัยด้วย หากโลกนี้แตกดับถูกทำลายไป มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายก็พลอยได้รับผลกระทบคือความเดือดร้อนถูกทำลายตามไปด้วย และจริง ๆ แล้วมนุษย์ต้องอาศัยโลกเพื่อความอยู่รอดของตนเองเสียยิ่งกว่าที่โลกจะได้อาศัยมนุษย์

จากความสำคัญดังกล่าว มนุษย์ไม่ว่าจะเป็นชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนาใดก็ตาม ล้วนเป็นพลเมืองของโลกทั้งสิ้น⁶² มนุษย์ในฐานะพลเมืองของโลกจึงได้เสนอวิธีการอันหลากหลายที่จะทำให้โลกนี้มีสันติภาพ วิธีการอย่างหนึ่งก็คือการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างรัฐไม่ว่าจะเป็นระหว่างรัฐใหญ่กับรัฐใหญ่ รัฐใหญ่กับรัฐเล็ก หรือรัฐเล็กกับรัฐเล็กก็ตาม ในสังคมชุมชนระหว่างประเทศ อาจจะมีผลออกมาในรูปแบบของความร่วมมือซึ่งหมายถึงสันติภาพนั่นเอง⁶³ วิธีการดังกล่าวเมื่อเราย้อนกลับไปภายหลังวิกฤตการณ์สงครามโลกครั้งที่ 1 จะเห็นได้ว่าประเทศต่าง ๆ ซึ่งมองเห็นถึงความจำเป็นในการทำให้โลกมีสันติภาพ ได้รวมตัวกันจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศที่จะเป็นหลักประกันให้กับโลกเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์มนุษยชาติคือ สันนิบาตชาติ (League of Nations) และต่อมาเมื่อองค์การดังกล่าวไม่สามารถแก้ปัญหาวิกฤตการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้จึงเกิดองค์การใหม่ขึ้นมาแทนคือ สหประชาชาติ (United Nations)⁶⁴ โดยมีเป้าหมายเพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งสันติภาพของโลกเช่นเดียวกัน สันติภาพจึงเป็นแนวความคิดอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศที่มีความเป็น

⁶²โยฮัน กาลตุ่ง และ ไชยาอุ อิคเคะ, สู่สันติ: บทเสวนาระหว่างโยฮัน กาลตุ่งและไชยาอุ อิคเคะ, แปลโดย จัตุรสมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2540), น. 40-44.

⁶³ดร.พงษ์ศานต์ พันธุลาภ, สังคมชุมชนระหว่างประเทศ (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ชัม ชิลเท็ม จำกัด, 2546), น. 13-15.

⁶⁴ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประภัสสร เทพชาตรี, "บทบาทของสหประชาชาติในสหประชาชาติใหม่," ใน บทบาทของสหประชาชาติในสหประชาชาติใหม่, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประภัสสร เทพชาตรี บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), น. 97-99.

เอกภาพ เนื่องจากประเทศต่าง ๆ แม้ว่าจะมีอุดมการณ์ทางการเมือง การปกครอง และ เศรษฐกิจที่แตกต่างกัน แต่ต่างก็เกรงว่าหากสังคมโลกวิกฤตก็จะส่งผลกระทบต่อประเทศของตนเอง ด้วย จึงต้องร่วมมือร่วมใจกันในการดำรงรักษาไว้ซึ่งสันติภาพของโลก

จากความจำเป็นที่โลกต้องมีสันติภาพที่ได้กล่าวมาข้างต้น โลกมีศาสนาหลายศาสนา ด้วยกัน แม้ว่าแต่ละศาสนาจะมีหลักธรรมคำสอนที่แตกต่างกัน แต่ต่างก็มีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์ ได้รับผลอันเป็นความสุขจากการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของศาสนา ดังนั้น หลักธรรม คำสอนของศาสนาต่าง ๆ จึงมีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกได้ ซึ่งผู้วิจัย จะกล่าวถึงในหัวข้อที่ 2.4 ต่อไป

2.4 สันติภาพของโลกกับศาสนา

คำว่า “ศาสนา” หมายถึง คำสั่งสอนของศาสดาผู้ประกาศและตั้งศาสนาขึ้น เพื่อแนะแนวทางให้แก่ผู้ที่ปรารถนาความสุข พึงปฏิบัติตามหลักที่สั่งไว้⁶⁵

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้นิยามความหมายคำว่า “ศาสนา” ไว้ว่า หมายถึง ลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์อันมีหลัก คือแสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลกเป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตมประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบาปบุญอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้น ๆ⁶⁶

สำหรับผู้ที่นับถือศาสนาแบบเทวนิยมอันมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าก็จะนิยามความหมายของคำว่า “ศาสนา” ว่า ศาสนาคือสัมพันธ์ภาพที่สถาปนาขึ้นระหว่างชีวิตของมนุษย์กับพระเจ้า อย่างสอดคล้องกับเหตุผลและความเข้าใจร่วมสมัย ทั้งเป็นสิ่งที่ผลัดกันมนุษย์ชาติไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้⁶⁷

จริง ๆ แล้วไม่ว่าศาสนาจะนิยามความหมายอย่างไร ต่างก็ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ทุก ๆ ศาสนาเกิดขึ้นมาเพื่อให้มนุษย์ได้นำคำสั่งสอนที่ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อศาสนา นั้น ๆ มาประพฤติปฏิบัติ เพราะหลักธรรมคำสอนของศาสนาเป็นเครื่องกล่อมเกลาคิดใจที่หยาบ

⁶⁵ เสฐียรโกเศศ, ศาสนาเปรียบเทียบ (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2515), น. 11.

⁶⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, น. 1100.

⁶⁷ ลีโอ ตอลสตอย, ศาสนาและศีลธรรม, แปลโดย อัครนี มูลเมฆ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมิต, 2541), น. 91.

กระด้างของมนุษย์ให้อ่อนโยน เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางใจของมนุษย์ และเป็นเครื่องชี้ทิศทางแห่งการดำเนินชีวิตเพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความปกติสุขในสังคมในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่และให้มนุษย์ได้มีความหวังสำหรับชีวิตในโลกหลังความตาย ศาสนาจึงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ทั้งด้านปัจเจกบุคคลและด้านสังคม ดังที่ รองศาสตราจารย์ ดร.พินิจ รัตนกุล ได้กล่าวไว้ว่า

เป็นที่ยอมรับทั่วไปว่าศาสนามีคุณค่าใหญ่หลวงต่อมนุษยชาติ เพราะนอกจากจะช่วยเหลือให้คนแต่ละคนพ้นทุกข์และพบความสุขแท้จริงแล้ว ศาสนายังช่วยให้คนที่มีความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างกันสามารถอยู่ร่วมกันได้ด้วยสันติสุข เท่ากับเป็นการช่วยจรรโลงสันติภาพให้มียอยู่ในโลก⁶⁸

สำหรับบทบาทของศาสนากับสันติภาพของโลกนั้น ผู้วิจัยจะศึกษาถึงหลักธรรมคำสอนที่มีอยู่ในแต่ละศาสนา เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมโลกโดยไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับศาสนาส่วนที่เป็นสถาบันหรือองค์กรต่าง ๆ เนื่องจากสถาบันหรือองค์กรทางศาสนาจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ผิดแผกแตกต่างกันไป ส่วนหลักธรรมคำสอนซึ่งเป็นแก่นแท้ของแต่ละศาสนาโดยส่วนใหญ่ยังคงได้รับการรักษาไว้ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป หากหลักธรรมคำสอนจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็เป็นเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่มีความสำคัญน้อย แต่แก่นแท้ซึ่งทำให้เรามองเห็นความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละศาสนาก็คงคงเดิม ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจนถึงขนาดหน้ามือเป็นหลังมือ

ในแต่ละศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่เป็นไปในแนวทางเดียวกันในเบื้องต้น คือ สอนให้มนุษย์ทุกคนทำความดีละความชั่ว เมื่อมนุษย์ประพฤติปฏิบัติได้ตามคำสอนดังกล่าว ก็จะทำให้มนุษย์และสังคมทุกระดับเกิดความสุขสงบมีสันติภาพได้ ดังนั้น ทุก ๆ ศาสนาจึงมีท่าทีต่อการนำเสนอสันติภาพที่เริ่มต้นจากระดับภายในของปัจเจกบุคคลแต่ละคนซึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนย่อยในสังคมก่อน แต่เป็นองค์ประกอบส่วนย่อยที่สำคัญอย่างยิ่ง แล้วจึงค่อยส่งต่อขยายขยายภาวะสันติภาพไปยังระดับสังคมต่อไป โดยการรวมตัวกันของบุคคลหลาย ๆ คนที่มีสันติภาพภายในจนเกิดเป็นกลุ่มเป็นสังคมสันติภาพในที่สุด ดังคำกล่าวของนักคิดนักวิชาการต่อไปนี้

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต) พระภิกษุนักคิดชาวพุทธ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ (พ.ศ.2548) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมีผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนามากมาย คือ การเมือง (มิใช่) เรื่องของสงฆ์

⁶⁸ รองศาสตราจารย์ ดร.พินิจ รัตนกุล, ศาสนาและสังคม: มิตรหรือศัตรู (นครปฐม: วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544), น. 1.

พระพุทธเจ้าในสายตานักปราชญ์โลก เหลียวหลังแลหน้าการศึกษาไทย เป็นต้น ท่านได้กล่าวไว้ว่า “ศาสนาทุกศาสนาโดยเนื้อแท้และวัตถุประสงค์ตรงแล้วก็คือเรื่องสันติภาพ เรื่องความสงบร่มเย็น เริ่มที่ภายในตัวเราแต่ละคนก่อน แล้วจึงขยายออกไปสู่ครอบครัว สังคมประเทศชาติ และโลกทั้งหมดทั้งมวล”⁶⁹

ดร.ซาอิด อีดาลาตเนียยาด (Dr.Said Edalatnejad) นักวิจัยทางศาสนาชาวมุสลิมในสาธารณรัฐสังคมนิยมอิสลามอิหร่าน ก็ได้กล่าวไว้ว่า “ศาสนาต่าง ๆ ด้วยธรรมชาติของศาสนา นั้น ๆ แล้ว ต่างเชิญชวนมนุษย์ให้เข้าสู่ความสงบภายในจิตใจ เพื่อว่าพวกเขาจะสามารถใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่น ๆ ได้ ด้วยความสันติและความเป็นมิตรพึ่งพาต่ออำนาจที่ยิ่งใหญ่ของศีลธรรมแห่งศาสนานั้น ๆ”⁷⁰

ลีโอ ตอลสตอย (Leo Tolstoy) นักคิดชาวคริสต์ ซึ่งเกิดในรัสเซียเมื่อปี ค.ศ.1828 และเสียชีวิตในปี ค.ศ.1910 มีผลงานที่มีชื่อเสียงคือ สงครามและสันติภาพ (War and Peace) และ แอนนา คาเรนินา (Anna Karenina) เขาได้กล่าวไว้ว่า

หากคนในสังคมของเรา ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรมของหลักการทางศาสนา ที่ยังคงดำรงอยู่ในหมู่มวลชนเอาไว้บ้าง ก็คงไม่ต้องเผชิญกับพฤติกรรมที่เป็นอาชญากรรมอย่างเช่นการทำสงคราม การประหารชีวิต การคุมขัง การเก็บภาษี รวมทั้งการขายวอดก้าและฝิ่น ซึ่งกระทำโดยบุคคลที่อ้างความรับผิดชอบ ในการกำกับดูแลกฎระเบียบ และศีลธรรมในชีวิตของประชาชน และคนเหล่านี้จะได้ไม่ต้องคิดฝันถึงการกระทำความชั่ว การหลอกลวง ละเมิด และการฆาตกรรมนับร้อยครั้ง เช่นที่พวกเขา กำลังทำอยู่ในขณะนี้ ด้วยความเชื่อมั่นว่าเป็นการกระทำที่ดีและเป็นธรรมชาติต่อมนุษย์⁷¹

อย่างไรก็ตาม แต่ละศาสนาก็มีรายละเอียดของหลักธรรมคำสอนที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งเป็นเครื่องชี้ทางสว่างให้แก่มนุษยชาติให้ช่วยกันสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นได้ทุกระดับ จุดตะเกียงส่องทางที่มีหลากหลาย แต่ให้แสงสว่างส่องให้เห็นทางได้เหมือนกัน ดังนั้น ผู้วิจัยจะ

⁶⁹ พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), “สงครามและสันติภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบทัศนะพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม,” สาส์นอิสลาม ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 (2546): 64.

⁷⁰ ซาอิด อีดาลาตเนียยาด, “บทนำเกี่ยวกับอิสลามในด้านทฤษฎีและปฏิบัติ,” สาส์นอิสลาม ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 (2546): 23.

⁷¹ ลีโอ ตอลสตอย, ศาสนาและศีลธรรม, แปลโดย อัคนี มูลเมฆ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมิต, 2541), น. 84.

เลือกศึกษาเฉพาะหลักธรรมคำสอนบางประการของแต่ละศาสนา ซึ่งมนุษย์ไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดก็ตามสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ต่าง ๆ เพื่อสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นและดำรงรักษาสันติภาพของโลกไว้ได้

ในงานวิจัยนี้จะศึกษาถึงหลักธรรมคำสอนของ 4 ศาสนาต่อไปนี้เท่านั้น ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธศาสนา คริสต์ศาสนา และศาสนาอิสลาม เนื่องจากทั้ง 4 ศาสนานี้มีผู้นับถือนับถืออยู่เป็นจำนวนมากเป็นอันดับต้น ๆ ของศาสนาทั้งหลายในโลก และผู้วิจัยจะใช้เกณฑ์การเกิดขึ้นก่อนและหลังของแต่ละศาสนา เพื่อความสะดวกในการนำเสนอรายละเอียดของหลักธรรมคำสอนของแต่ละศาสนาไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

2.4.1 สันติภาพของโลกกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดที่เกิดขึ้นในชมพูทวีปหรือในประเทศอินเดียในปัจจุบัน การที่ศาสนานี้มีชื่อเรียกควบคู่กันเป็นสองชื่อคือ "พราหมณ์-ฮินดู" เพราะผู้ให้กำเนิดศาสนานี้ในตอนต้นเรียกตัวเองว่า "พราหมณ์" ต่อมาศาสนานี้เสื่อมโทรมลงระยะหนึ่งแล้วได้รับการฟื้นฟูปรับปรุงขึ้นใหม่เป็นศาสนาประจำชาติของพวกฮินดู⁷² จึงถูกเรียกว่า "พราหมณ์-ฮินดู" จนถึงปัจจุบัน

ในบรรดาหลักธรรมคำสอนมากมายในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หลักธรรมคำสอนประการหนึ่งที่โดดเด่นและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมโลกได้คือ "อหิงสา" ซึ่งมีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าหลักธรรมคำสอนเรื่อง "อหิงสา" นี้มิได้มีอยู่ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาก่อนเพราะเป็นศาสนาแห่งการบูชายัญ แต่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาและศาสนาเชน เนื่องจากการแข่งขันทางศาสนา จึงทำให้ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูต้องปรับตัวรับเอาหลักอหิงสมาปฏิบัติในภายหลัง⁷³

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันหลักธรรมคำสอนเรื่อง "อหิงสา" ที่โดดเด่นขึ้นมาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในสังคมโลก เนื่องจากโมहनทาส กรามจันท คานธี (Mohandas Karamchand Gandhi) หรือมหาตมะ คานธี (พ.ศ.2512-2491) ชาวอินเดียซึ่งเกิด

⁷² มนต์ ทองซัซ, 4 ศาสนาล้ำค่าของโลกปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2530), น. 8.

⁷³ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2542), น. 43-45.

ในครอบครัวฮินดู สังเกตวรรณะไวศยะ⁷⁴ ได้นำหลักธรรมคำสอนเรื่อง "อหิงสา" นี้ไปปฏิบัติเพื่อเรียกร้องเอกราชให้อินเดียจากอังกฤษและได้รับผลประสบความสำเร็จ เนื่องจากหลัก "อหิงสา" เป็นหลักการที่ไม่ใช้ความรุนแรง ท่านมหาตมะ คานธีจึงกล่าวถึงหลักธรรมเรื่อง "อหิงสา" นี้ไว้ว่า "อหิงสามีอำนาจยิ่งกว่าศัตรูใดๆ ที่มนุษย์จะคิดค้นได้"⁷⁵

คำว่า "อหิงสา" ซึ่งแปลว่าไม่เบียดเบียนนี้ หมายถึง การไม่มีเจตนาที่จะฆ่าหรือทำร้าย⁷⁶ สำหรับแนวคิดของท่านมหาตมะ คานธี "อหิงสา" มิได้มีความหมายเฉพาะเรื่องการไม่ทำร้ายซึ่งเป็นความหมายเชิงปฏิเสธเท่านั้น แต่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมถึงความหมายในเชิงบวก ได้แก่ ความรัก เป็นต้นด้วย ดังที่ท่านได้ขยายความว่า

อหิงสามีได้มีความหมายหลาย ๆ อย่างที่เข้าใจ การไม่ทำร้ายสิ่งมีชีวิต เป็นความหมายหนึ่งของอหิงสาอย่างแน่แท้ แต่นั่นเป็นความหมายที่หยาบที่สุด หิงสาคือ การทำร้ายด้วยการคิดชั่ว ด้วยความประมาทเลินเล่อ ด้วยการกล่าวเท็จ ด้วยความเกลียด ด้วยความพยาบาท ข้าพเจ้ายอมรับความหมายของอหิงสา ในแง่ที่มีได้มีแก่นัยปฏิเสธ คือไม่ทำร้ายเท่านั้น หากยังรวมถึงนัยบวก ได้แก่ ความรัก ทำดีแม้กระทั่งคนชั่ว แต่มิได้หมายความว่า ช่วยคนชั่วให้กระทำผิดต่อไป หรือนิ่งเฉยไม่ปริปาก ตรงกันข้าม ความรัก อันเป็นภาวะอหิงสาที่ไม่นิ่งเฉยเรียกร้องให้คุณคัดค้านคนชั่ว ด้วยการแยกตัวออกจากเขา ถึงแม้ว่า การกระทำเช่นนั้น จะทำให้เขาไม่พอใจ หรือทำให้เขาบาดเจ็บทางกายก็ตาม⁷⁷

การอยู่รวมกันเป็นสังคมของมนุษย์ ทำให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์แต่ละบุคคลในสังคมต้องมีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ความสงบสุขหรือความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นหนึ่งจึงเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์แต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน เช่น บุคคลประพฤติปฏิบัติต่อกันและกันด้วยความรัก สังคมก็就会有ความสงบสุข ตรงกันข้ามหากบุคคลประพฤติปฏิบัติต่อกันและกันด้วยความเคียดแค้นอาฆาต สังคมก็就会有ความเดือดร้อน ดังนั้น สำหรับ

⁷⁴ ธงไชย พรหมปก, มหาตมะ คานธีนักสู้ "อหิงสา" (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นธรรม, ม.ป.ป.), น. 11.

⁷⁵ มหาตมา คานธี, โลกทั้งสองพี่น้องกัน, กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย รวบรวมและถ่ายทอด (พระนคร: สำนักพิมพ์ลายสือไทย, 2523), น. 212.

⁷⁶ โจแอน บอนดูแรนต์, อหิงสาอาวุธของคนกล้า, แปลโดย ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์ และอนิตรา พวงสุวรรณ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2536), น. 11-12.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 12.

บุคคลที่จะนำหลักธรรมคำสอนเรื่อง "อหิงสา" ไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ผลประสบความสำเร็จในการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปวิธีการปฏิบัติ "อหิงสา" จากแนวคิดของท่านมหาตมะ คานธี ได้ 5 ประการ ดังนี้

1) ต้องเริ่มที่ทำให้ใจปราศจากความชิงชังและความอาฆาตพยาบาทก่อน กล่าวคือ หากไม่สามารถแสดงความรักต่อผู้อื่นได้ด้วยการกระทำได้ อย่างน้อยที่สุด จิตใจของเราจะต้องปราศจากความเคียดแค้นและความอาฆาต การปฏิบัติตามหลักอหิงสาจึงจะมีพลานุภาพ

2) ต้องมีความรักความเมตตาแก่ผู้ที่เกลียดเรา ตามปกติแล้วคนทั่วไปจะมีความรักความเมตตาเฉพาะแก่คนที่รักตนเองเท่านั้น แต่ท่านมหาตมะ คานธีมีแนวคิดว่าการรักและมีเมตตาแก่ผู้ที่เกลียดเรานั้นแหละคืออหิงสา แม้จะเป็นเรื่องที่ยาก ก็กลายเป็นเรื่องง่ายได้ หากเรามีกำลังใจแน่วแน่

3) ต้องมีความเสียสละอย่างสูงสุด กล่าวคือ ยอมเสียสละตั้งแต่ทรัพย์สินสมบัติ อวัยวะ จนกระทั่งชีวิตของตนเองได้ เพื่อมิให้เกิดความกลัวต่อผลอันเลวร้ายที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเอง

4) ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามหลักอหิงสาจะทนดูความไม่เป็นธรรมในสังคมไม่ได้ ไม่ว่าความไม่เป็นธรรมนั้นจะเกิดขึ้นในที่ใดก็ตาม

5) หลักการของอหิงสาไม่ยอมให้มีการขูดรีดหรือเอารัดเอาเปรียบกันแม้แต่เล็กน้อย ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใดก็ตาม⁷⁸

การดำเนินชีวิตตามหลัก "อหิงสา" ทั้ง 5 ประการดังกล่าว สรุปได้ว่าหลักการสำคัญนั้นอยู่ที่จิตใจของผู้ปฏิบัติต้องมีความแน่วแน่มั่นคงใน "อหิงสา" คือจิตใจต้องเต็มเปี่ยมด้วยความรัก ความปรารถนาดี ความเสียสละ และความกล้าหาญ การปฏิบัติตามหลัก "อหิงสา" จึงจะเป็นเรื่องที่ทำได้ง่าย ตรงกันข้ามหากผู้ปฏิบัติมีจิตใจไม่มั่นคงต่อหลักการ "อหิงสา" ก็ย่อมจะก่อให้เกิดความท้อถอยได้ง่ายเช่นกัน และเป็นเรื่องยากที่จะทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายคือสันติภาพในสังคม ดังนั้น หลักธรรมคำสอนเรื่อง "อหิงสา" จึงมิใช่เป็นหลักการปฏิบัติกันในระหว่างปัจเจกบุคคลเพื่อความสงบและความหลุดพ้นในบั้นปลายเท่านั้น แต่เป็นหลักการปฏิบัติสำหรับสังคมเพื่อให้บรรลุจุดหมายคือสันติภาพอันเป็นเป้าหมายของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัยตลอดมา⁷⁹

เมื่อมนุษย์นำหลัก "อหิงสา" ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมคำสอนที่สำคัญประการหนึ่งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูไปประพฤติปฏิบัติและประยุกต์ใช้อย่างเข้าใจถูกต้องและเหมาะสมในด้านต่าง ๆ ทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ก็เกิดประโยชน์และความสงบสุข

⁷⁸ มหาตมา คานธี, โลกทั้งผองพี่น้องกัน, น. 213-236.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 225.

แก่มนุษย์และสังคมในโลกปัจจุบัน อีกทั้งเป็นการป้องกันมิให้วิกฤตการณ์ที่เป็นปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้น ส่วนวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วก็จะบรรเทาเบาบางลงได้ ดังนั้น หลักธรรมคำสอนเรื่อง “อหิงสา” นี้จึงเป็นหลักธรรมคำสอนที่สำคัญประการหนึ่งที่นำมามนุษย์และสังคมไปสู่จุดมุ่งหมายคือ สันติภาพและช่วยดำรงรักษาไว้ซึ่งสันติภาพของโลกไว้ได้

2.4.2 สันติภาพของโลกกับพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของผู้รู้ เพราะมาจากคำว่า “พุทธ” แปลว่า ผู้ตรัสรู้ และคำว่า “ศาสนา” แปลว่า คำสอน รวมกันแปลว่า คำสอนของท่านผู้รู้ความจริง⁸⁰ พระพุทธศาสนามีต้นกำเนิดในชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียเช่นเดียวกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระบรมศาสดาคือสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลักธรรมคำสอนของพระองค์ถูกรวบรวมบันทึกไว้เป็นหมวดหมู่เรียกว่า “ปิฎก” มีทั้งหมด 3 ปิฎกด้วยกัน ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก รวมเรียกว่า “พระไตรปิฎก” และผู้นับถือพระพุทธศาสนามี 4 จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา รวมเรียกว่า “พุทธบริษัท”

สันติภาพในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 อย่าง ได้แก่ สันติภาพภายใน หมายถึง การที่สภาวะจิตได้บรรลุพระนิพพานซึ่งเป็นสันติภาพที่แท้จริงและสูงสุดในพระพุทธศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นจากการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา และสันติภาพภายนอก หมายถึง ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนหรือของสังคมหรือของโลกทั้งหมด ซึ่งเป็นภาวะที่ทุกคนมองเห็นรับรู้ได้ และเป็นภาวะที่เกิดขึ้นจากการที่สังคมมีความสงบเรียบร้อย ไม่มีการรบราฆ่าฟัน ไม่มีสงคราม อยู่กันโดยไม่เบียดเบียน⁸¹

สาเหตุที่ทำให้โลกไร้ซึ่งสันติภาพก็เพราะกิเลส 3 ประการ ได้แก่ ตัณหาคือความอยากได้ในผลประโยชน์ มานะคือความต้องการยิ่งใหญ่ และทิฐิคือความเชื่อ ความเห็น ความยึดถือในแนวความคิด ลัทธินิยม อุดมการณ์ ศาสนา ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่อยู่ในใจของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์ออกไปแสดงบทบาทต่าง ๆ มากมายในโลกและเป็นสาเหตุที่ลิดรอนหรือทำให้โลกขาด

⁸⁰พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วิถีสู่สันติภาพ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2546), น. 11. (สมัชชาสงฆ์ไทยในสหรัฐอเมริกา พิมพ์ถวายเป็น มุทิตาสักการะแด่พระเถระที่ได้รับพระราชทานเลื่อนและแต่งตั้งสมณศักดิ์เนื่องในพระราชพิธีเฉลิม พระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2546)

⁸¹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่อสันติภาพ, น. 6.

สันติภาพ⁸² เพราะฉะนั้น การที่มนุษย์จะบรรลุถึงสันติภาพทั้งภายในและภายนอกดังกล่าว จึงต้องปฏิบัติตามหลัก “ไตรสิกขา” ซึ่งเป็นกระบวนการวิธีในการพัฒนามนุษย์ให้หลุดพ้นจากอำนาจของตัณหา มานะ ทิฐินั้น ไตรสิกขานี้ ได้แก่ การฝึกฝนพัฒนาคนในด้านพฤติกรรมภายนอกทางกายวาจา เรียกว่า “ศีล” การฝึกฝนพัฒนาคนในด้านจิตใจ เรียกว่า “สมาธิ” และการฝึกฝนพัฒนาคนในเรื่องของความรู้ความเข้าใจให้เข้าถึงความจริง เรียกว่า “ปัญญา”⁸³

นอกจากนี้หลักธรรมคำสอนอีกประการหนึ่งที่สำคัญในพระพุทธศาสนา คือ “เมตตาธรรม” ซึ่งมนุษย์แต่ละบุคคลสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ โดยไม่จำกัดว่าบุคคลนั้นจะเป็นพุทธศาสนิกชนหรือไม่ก็ตาม เพื่อให้สันติภาพภายนอก คือ สังคมมีความสงบเรียบร้อย ไม่มีการรบราฆ่าฟัน ไม่มีสงคราม อยู่กันโดยไม่เบียดเบียนเกิดขึ้นในโลก

เมตตาธรรมนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “เมตตามีความหมายในเชิงบวกคือ ความรัก ความปรารถนาดี อยากให้ผู้อื่นประสบประโยชน์สุข หรืออยากทำประโยชน์สุขแก่เขา”⁸⁴ และการที่เมตตาธรรมเป็นหลักธรรมคำสอนที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา ท่านได้อธิบายเหตุผลไว้ว่า

เมตตาเป็นคุณธรรมที่เปิดจิตให้กว้างขวาง พ้นความเห็นแก่ตัว และขยายความรู้สึกที่ดียิ่งออกไปทั่วทั้งโลก แม้ออกไปถึงสรรพสัตว์ เมื่อจิตพ้นจากความยึดติดในตัวตนและสิ่งที่จะเอาเป็นของตน ก็พร้อมที่จะรองรับและเปิดโอกาสให้คุณธรรมอื่น ๆ เจริญงอกงามขึ้นได้คือพร้อมที่จะปฏิบัติคุณธรรมข้ออื่น ๆ ได้อย่างจริงจังและเต็มที⁸⁵

สำหรับวิธีการสร้างเมตตาธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจนั้น พระพุทธศาสนาสอนให้เรานำชีวิตของตนเองไปเปรียบเทียบกับชีวิตของบุคคลหรือสัตว์อื่น ๆ ว่า “บุคคลตั้งใจค้นหาทั่วทุกทิศ ก็ไม่พบใครที่โหดเหี้ยมซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนเลย สัตว์เหล่าอื่นก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้นผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”⁸⁶ หรือ “สัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์ สัตว์ทุก

⁸² เรื่องเดียวกัน, น. 18-24.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, น. 31.

⁸⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), กรณีธรรมกาย, พิมพ์ครั้งที่ 23 (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2542), น. 356.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 357.

⁸⁶ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย, 45 เล่ม (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539), 15: 137.

ประเภท ย่อมรักชีวิต บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบกับแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า”⁸⁷ กล่าวคือ เมื่อเรารักตัวเอง คนอื่นก็รักตัวเขา เราไม่ปรารถนาให้ใครทำอะไรกับเรา คนอื่นก็ไม่ปรารถนาให้เราทำอย่างนั้นกับเขา เราปรารถนาให้คนอื่นทำดีกับเราอย่างไร คนอื่นก็ปรารถนาให้เราทำดีกับเขาอย่างนั้น การที่บุคคลแต่ละคนคิดถึงความจริงนี้อยู่เสมอ ๆ จะทำให้การคิดพูดทำของบุคคลแต่ละคนเป็นไปในทางสร้างสรรค์ ไม่เป็นการทำร้ายผู้อื่น ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น เนื่องจากจิตใจเต็มเปี่ยมด้วยความรู้สึกว่าสิ่งมีชีวิตทุกชนิดทั้งมนุษย์และสัตว์ต่างก็รักชีวิตของตนเองและต่างก็รักสุขเกลียดทุกข์ทั้งนั้น อีกทั้งยังเป็นเพื่อนร่วมชะตากรรมเดียวกันคือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งทำให้ทุกชีวิตมีความสัมพันธ์กันแนบแน่น⁸⁸ ดังนั้น บุคคลที่มีเมตตาธรรมเกิดขึ้นในจิตใจ จะไม่ประพฤติปฏิบัติตนหรือกระทำการใด ๆ ก็ตามทั้งทางกายและวาจาที่อาจจะส่งผลทำให้บุคคลอื่นได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อน และความวุ่นวาย ตลอดถึงการก่อให้เกิดปัญหาวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในสังคม

ปัจจุบันสังคมโลกที่เต็มไปด้วยวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ทำให้หลักธรรมคำสอนเรื่อง “เมตตา” ยิ่งมีบทบาทสำคัญยิ่งขึ้น ในการนำไปใช้ป้องกันมิให้สังคมเกิดวิกฤตการณ์เพิ่มขึ้นและแก้ไขวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว โดยการที่มนุษย์แต่ละบุคคลเมื่อจะดำเนินการกิจกรรมใด ๆ ด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ย่อมจะระวังป้องกันมิให้ความทุกข์ ความเดือดร้อน ความวุ่นวายต่าง ๆ อันเป็นผลจากการกระทำของตนเองเกิดขึ้นแก่บุคคลอื่นและสังคม ตรงกันข้าม กลับต้องการให้ประโยชน์และสันติภาพเกิดขึ้นแก่บุคคลอื่นและสังคม เนื่องจากพื้นฐานจิตใจของมนุษย์แต่ละบุคคลมีความรัก ความปรารถนาดี อยากให้ผู้อื่นประสบประโยชน์สุข หรืออยากทำประโยชน์สุขแก่เขานั้นเอง ด้วยเหตุนี้ สันติภาพภายนอกจึงเกิดขึ้นได้ด้วยเมตตาธรรม

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, 25: 72.

⁸⁸ รองศาสตราจารย์ ดร.พินิจ รัตนกุล, ศาสนาและสังคม: มิตรหรือศัตรู, น. 1.

2.4.3 สันติภาพของโลกกับศาสนาคริสต์

ศาสนาคริสต์ มีคำอธิบายจำกัดความโดยย่อว่า “ศาสนาแห่งความรักของพระเจ้า ศาสนาแห่งความรักของมนุษย์ อันพระเยซูคริสต์ (เยซู) ทรงเป็นผู้นำมาเผยแผ่แก่โลก”⁸⁹ ดังนั้น ศาสนาคริสต์จึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก เนื่องจากมีคำสอนที่สำคัญนั่นคือความรัก รักในพระเจ้า รักในครอบครัว และรักเพื่อนมนุษย์ทั้งมวล โดยไม่เลือกชนชั้นและเชื้อชาติ⁹⁰

ความรักซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนที่สำคัญของศาสนาคริสต์นี้ ได้แก่ ความรักที่ปนความเสียสละ รักเพื่อให้ผู้อื่นได้ดี⁹¹ เป็นความรักที่ตรงกันข้ามกับความรักแบบปนความใคร่หรือความรักเพื่อสนองความอยากของตนเอง ความรักที่ปนความเสียสละหรือรักเพื่อให้ผู้อื่นได้ดีนี้ หากมีในมนุษย์ก็จะเป็นพลังผลักดันที่สำคัญที่จะทำให้เกิดสันติภาพขึ้นในโลกได้ เพราะมนุษย์จะไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน แต่จะช่วยเหลือเอื้อเฟื้อดูแลกันและกัน ประารถนาให้บุคคลอื่นมีความสุข ปราศจากความทุกข์ มนุษย์ทุกคนสามารถให้อภัยกันและกันได้และไม่มีการพยายาบาทอาฆาตกัน ด้วยอำนาจแห่งความรักที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความเสียสละ ดังนั้น จึงไม่มีอะไรยิ่งใหญ่และสำคัญยิ่งไปกว่าความรัก

หากเรามองสถานการณ์ของโลกในปัจจุบันตามแนวคิดของคริสต์ศาสนา เราจะเห็นได้ว่าการที่โลกเกิดวิกฤตการณ์ทางสังคม วิกฤตการณ์ทางการเมือง วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น วิกฤตการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นเพราะภายในจิตใจของมนุษย์ ปราศจากความรักบริสุทธิ์ที่จะพึงมีให้แก่กันและกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ระหว่างสังคมกับสังคม ระหว่างประเทศกับประเทศ หรือระหว่างศาสนากับศาสนา ดังนั้น หลักธรรมคำสอนเรื่องความรักในศาสนาคริสต์จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพื่อนำไปใช้แก้ไขวิกฤตการณ์ต่าง ๆ อันจะนำสังคมโลกไปสู่สันติภาพได้ ดังที่ รองศาสตราจารย์ ดร.พินิจ รัตนกุล ได้อธิบายถึงความสำคัญของคำสอนเรื่องความรักในศาสนาคริสต์ไว้ว่า

⁸⁹ ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียร พันธรักษ์, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2542), น. 327.

⁹⁰ ธนู แก้วโสภาส, ศาสนาโลก, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2542), น. 180.

⁹¹ ศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ, คริสต์ศาสนาเชิงวิชาการ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2519), น. 23.

คำสอนสำคัญที่สุดในคริสต์ศาสนาคือคำสอนเกี่ยวกับความรัก พระเจ้าทรงส่งพระบุตรของพระองค์มาเกิดเป็นพระเยซูเพราะมีพระประสงค์จะช่วยเหลือมวลมนุษย์ให้พ้นทุกข์ และมีโอกาสมีชีวิตนิรันดร์ ความรักที่พระเยซูทรงมีต่อมนุษย์มีลักษณะเช่นเดียวกันกับความรักของพระเจ้า คือเป็นความรักที่มุ่งความสุขของมนุษย์เป็นสำคัญ ดังเห็นได้จากการที่พระเยซูทรงยอมถูกตรึงกางเขนเพื่อไถ่บาปให้แก่มนุษย์ทั้งปวง รูปไม้กางเขนหรือรูปพระเยซูถูกตรึงกางเขนจึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญของคริสต์ศาสนา แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติของความรักในคริสต์ศาสนาที่ประกอบไปด้วย การยอมทนทุกข์ทรมานเพื่อประโยชน์และความสุขของผู้อื่น การยอมเสียสละชีวิตเพื่อให้ผู้อื่นมีชีวิตอยู่ได้ การให้อภัยศัตรูผู้มั่งร้าย และการหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงในทุกรูปแบบและทุกกรณี⁹²

สำหรับการนำหลักธรรมคำสอนเรื่องความรักในศาสนาคริสต์ไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดสันติภาพในโลกนั้น พึงทราบในเบื้องต้นก่อนว่า ความรักดังกล่าวแบ่งออกเป็น 2 ด้านด้วยกัน คือ ความรักต่อพระเจ้าและความรักต่อเพื่อนบ้าน ดังพระดำรัสของพระเยซูซึ่งตรัสตอบธรรมาจารย์ชาวยิวที่ปรากฏในพระคริสตธรรมคัมภีร์ในมาระโก 12: 28-31ว่า

ธรรมบัญญัติเอกล้วนนั้นคือว่า โอ ชนอิสราเอลจงฟังเถิด พระเจ้าของเราทั้งหลายทรงเป็นพระเจ้าเดียว และพวกท่านจงรักพระเจ้าด้วยสุดจิตสุดใจของท่าน ด้วยสุดความคิดและด้วยสิ้นสุดกำลังของท่าน และธรรมบัญญัติที่สองนั้นคือ จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง⁹³

ความรักด้านแรก ความรักต่อพระเจ้า ก็คือ ปรารถนาและร่วมมือให้พระเจ้าได้รับเกียรติมากขึ้น⁹⁴ เนื่องจากศาสนาคริสต์มีความเชื่อว่า พระเจ้าคือผู้ทรงสรรพเดชะ ทรงสรรพปัญญา และทรงมีพระทัยดีต่อมนุษย์ ทรงสร้างมนุษย์มาเพื่อให้มนุษย์ได้มีส่วนร่วมในความดีของพระองค์⁹⁵ การที่มนุษย์มีความรักต่อพระเจ้า จึงทำให้มีความรู้สึกมั่นใจในการดำรงชีวิต รู้สึกว่าชีวิตนี้มีความหวัง มีความหมาย มีคุณค่า เป็นสิ่งดงามและมีศรัทธา⁹⁶ การดำเนินชีวิตก็จะ

⁹² รองศาสตราจารย์ ดร.พินิจ รัตนกุล, ศาสนาและสงคราม: มิตรหรือศัตรู, น. 37.

⁹³ สมาคมพระคริสตธรรมไทย, พระคริสตธรรมคัมภีร์อังกฤษ-ไทย (กรุงเทพมหานคร: สมาคมพระคริสตธรรมไทย, 2002), น. 99.

⁹⁴ ศาสตราจารย์กิตติ บุญเชื้อ, คริสต์ศาสนาเชิงวิชาการ, น. 24.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 22.

⁹⁶ ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน และคณะ, มนุษย์กับศาสนา, น. 206.

เป็นไปเพื่อความสะดวก และการเสียสละที่ยิ่งใหญ่ก็คือการเสียสละเพื่อพระเจ้า ด้วยความรักอย่างสุดจิตสุดใจ เมื่อมีความรักต่อพระเจ้านั้นก็จะนำไปสู่การปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ผู้ที่ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่รักพระองค์อย่างแท้จริง ดังที่พระเยซูตรัสไว้ในพระคริสตธรรมคัมภีร์ในยอห์น 14: 21ว่า “ผู้ใดที่มีบัญญัติของเราและประพฤติตามบัญญัตินั้น ผู้นั้นแหละเป็นผู้ที่รักเรา และผู้ที่รักเรานั้นพระบิดาของเราจะทรงรักเขา และเราจะรักเขาและจะสำแดงตัวให้ปรากฏแก่เขา”⁹⁷ และในยอห์น 15: 12 ว่า “พระบัญญัติของเรา คือให้ท่านทั้งหลายรักกัน เหมือนดังที่เราได้รักท่าน”⁹⁸

ความรักด้านที่สอง ความรักต่อเพื่อนบ้าน ก็คือความรักที่มีต่อเพื่อนมนุษย์นั่นเอง หมายถึง การสละความสุขและผลประโยชน์ส่วนตัวมากเท่าที่ใจจะตัดได้เพื่อความสุขของผู้อื่น⁹⁹ จึงเป็นความรักที่เป็นสากลที่สุด เพราะสามารถเอาชนะความปรารถนาของตนเองได้¹⁰⁰ ซึ่งความปรารถนาของตนเองนี้ก็คือความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนนั่นเอง ดังนั้น ความรักด้านที่สองนี้จึงเป็นความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ แสดงออกได้โดยความเมตตากรุณาและความเสียสละ¹⁰¹ ซึ่งมนุษย์สามารถมอบให้กับคนทุกคนได้ ไม่เลือกชนชั้นวรรณะ ไม่ว่าคนนั้นจะเป็นคนดีหรือคนชั่ว หรือเป็นมิตรหรือศัตรูก็ตาม ดังที่พระเยซูตรัสไว้ในมัทธิว 5: 44 ว่า “จงรักศัตรูของท่าน และจงอธิษฐานเพื่อผู้ที่ข่มเหงท่าน”¹⁰²

การมีความรักให้กับทุกคนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันนี้ หากมนุษย์เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นระหว่างกัน วิธีการแก้ปัญหาของคริสต์ศาสนาก็คือการเสนอวิธีการที่นุ่มนวลปราศจากการใช้ความรุนแรงใด ๆ ได้ตอบกันและกันที่กล่าวกันว่า “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” โดยใช้วิธีการเสียสละด้วยความรักที่บริสุทธิ์ใจพร้อมที่จะให้อภัยซึ่งกันและกัน ปราศจากความอาฆาตพยาบาท¹⁰³

⁹⁷ สมาคมพระคริสตธรรมไทย, พระคริสตธรรมคัมภีร์อังกฤษ-ไทย, น. 220.

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 221.

⁹⁹ ศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ, คริสต์ศาสนาเชิงวิชาการ, น. 24.

¹⁰⁰ รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ศาสนาคริสต์ (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522), น. 48.

¹⁰¹ รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ, ความรู้พื้นฐานทางศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), น. 69.

¹⁰² สมาคมพระคริสตธรรมไทย, พระคริสตธรรมคัมภีร์อังกฤษ-ไทย, น. 10.

¹⁰³ รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ศาสนาคริสต์, น. 49.

ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามพระดำรัสของพระเยซูที่ตรัสไว้ในพระคริสตธรรมคัมภีร์ในมัทธิว 5: 39 ว่า “อย่าต่อสู้คนชั่ว ถ้าผู้ใดตบแก้มขวาของท่าน ก็จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย”¹⁰⁴

ความรักในด้านที่สองนี้ แม้ว่าจะเป็นความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ แต่ก็มีใช่ความรักในระดับที่ยังมีความใคร่ปะปนอยู่ เช่น ความรักระหว่างหนุ่มสาว ซึ่งทำให้คนมีจิตใจเห็นแก่ตัว เกิดความสับสน ความกระวนกระวาย ความเร่าร้อน และมักจะนำไปสู่ความขัดแย้ง ความรุนแรง และการแก่งแย่งแข่งขันกันมากกว่าจะนำไปสู่ความสงบสุขหรือสันติภาพได้ เพราะฉะนั้น เมื่อมนุษย์ทุก ๆ คนรักกันด้วยความรักที่เป็นสากลก็เท่ากับว่ามีความรักต่อพระเจ้าด้วย เนื่องจากมนุษย์ทุกคนกำเนิดมาจากพระเจ้าเหมือนกัน พระเจ้าทรงสร้างมนุษย์มาด้วยความรัก จึงเป็นหน้าที่ที่มนุษย์ทุกคนจะพึงรักใคร่ปรองดองกัน คนที่ไม่รัก ไม่เมตตาสงสารช่วยเหลือผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นคริสต์ชน เพราะผู้ปราศจากความรักคือผู้ที่ไม่รู้จักพระเจ้า¹⁰⁵

นอกจากนี้แล้ว เราอาจจะกล่าวได้ว่าความรักในศาสนาคริสต์นี้เป็นความรักที่มีแต่ให้ คือการให้ความรักและความศรัทธาแด่พระเจ้าและให้ความรักและการอภัยแก่เพื่อนมนุษย์ทั้งปวง ถ้ามนุษย์แต่ละคนสามารถมอบความรักให้กับผู้อื่นได้ แสดงว่าตนเองจะต้องมีความรักอยู่ก่อน แล้วภายในจิตใจ เพราะฉะนั้น จึงสามารถมอบความรักให้แก่คนอื่นได้อย่างไม่ยากเย็น อย่างน้อยที่สุดบุคคลนั้นจะต้องมีความรักในพระเจ้าอย่างสุดจิตสุดใจจริง ๆ ตามหลักการทางศาสนาคริสต์ ดังนั้น มนุษย์แต่ละบุคคลหากยึดเอาความรักที่เป็นสากลตามหลักธรรมคำสอนของศาสนาคริสต์ดังกล่าวไปประพฤติปฏิบัติ ก็ไม่เป็นการยากเลยที่จะทำให้สังคมมีความสงบสุขหรือสันติภาพ เพราะสังคมจะกลายเป็นที่อยู่ร่วมกันของบุคคลที่มีแต่ความรักให้กันและกันหลาย ๆ คน เมื่อทุก ๆ สังคมเป็นสังคมแห่งความรัก ก็จะทำให้โลกกลายเป็นโลกแห่งความรัก สันติภาพก็จะเกิดขึ้นในโลกโดยไม่ยากเย็น เพราะแทนที่มนุษย์จะมอบความโหดร้ายความรุนแรงให้แก่กันและกัน ต่างก็จะมอบความรักและการให้อภัยแก่กันและกันแทน

แม้ว่าศาสนาคริสต์จะมีความเชื่อเรื่องอาณาจักรของพระเจ้าทั้งในโลกนี้และในโลกหน้าหรือไม่ก็ตาม¹⁰⁶ แต่การที่มนุษย์ทุกคนมอบความรักให้แก่กันและกัน ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ก็ถือได้ว่าเป็นการสร้างอาณาจักรของพระเจ้าไว้ในโลกของมนุษย์นี้แล้ว ดังนั้น จากหลักธรรมคำสอนเรื่องความรักที่กล่าวมา ทำให้เราสรุปได้ว่า สันติภาพตามแนวคิดของศาสนาคริสต์นั้นก็คือความรักบริสุทธิ์และเป็นสากลที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ซึ่งพระเจ้า

¹⁰⁴ สมาคมพระคริสตธรรมไทย, พระคริสตธรรมคัมภีร์อังกฤษ-ไทย, น. 10.

¹⁰⁵ ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน และคณะ, มนุษย์กับศาสนา, น. 209-210.

¹⁰⁶ รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพร สิริกาญจนและคณะ, ความรู้พื้นฐานทางศาสนา, น. 69-70.

ทรงประทานให้แก่มนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ได้ใช้พลังแห่งความรักนี้ ในการดำรงรักษาไว้ซึ่งสรรพสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างสรรค์ขึ้นด้วยความรักอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ โดยการสร้างสังคมแต่ละสังคมให้เป็นสังคมแห่งความรัก ซึ่งเริ่มจากความรักของมนุษย์แต่ละปัจเจกบุคคลที่มีต่อพระเจ้าและระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันนั่นเอง

2.4.4 สันติภาพของโลกกับศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ เพราะคำว่า "อิสลาม" ซึ่งเป็นชื่อของศาสนานี้ มีความเกี่ยวข้องกับสันติภาพโดยตรง¹⁰⁷ ดังที่ ดร.อาห์มัด ลุดจิต (Ahmad Ludjito) ได้ให้ความหมายตามเชิงภาษาศาสตร์ไว้ว่า

คำว่า "อิสลาม" เดิมเป็นภาษาอาหรับคือคำว่า "อัสละมะ" (Aslama) แปลว่า ยอมตาม ยอมจำนน ยอมตน (Yield, Submit, Surrender) ซึ่งมาจากรากศัพท์ว่า "ซะลิมะ" (Salima) แปลว่า "สันติ" (Peace) อิสลามจึงหมายถึง การยอมตน ยอมตาม ยอมจำนนต่อพระผู้เป็นเจ้า (อัลลอฮ์) เพื่อให้ประสบสันติทั้งโลกนี้และโลกหน้า¹⁰⁸

อิสลามเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตหรือธรรมนูญแห่งชีวิตของชาวมุสลิม (Way of Life or Code of Life) ซึ่งครอบคลุมถึงระบบเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และการเมือง¹⁰⁹ และดำรงอยู่บนพื้นฐานแห่งหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อัลกุรอานและหลักจริยวัตรของท่านศาสดา¹¹⁰ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า จึงเป็นศาสนาที่นำสันติมาสู่มนุษยชาติ เมื่อมนุษย์ยอมมอบตนต่อพระผู้เป็นเจ้าและมอบตนเองต่อเจตนารมณ์ของพระองค์¹¹¹

¹⁰⁷ Charis Waddy, The Muslim Mind (London: Longman Group Ltd, 1976), p. 92.

¹⁰⁸ อ่างใน ดลมนรจณ์ บากา และ แวอุเฮ็ง มะแดเฮาะ, อิสลามศึกษาเบื้องต้น (ปัตตานี: วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2536), น. 1.

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 2.

¹¹⁰ สถาบันส่งเสริมการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับอิสลาม, อิสลาม: ศาสนา ปรัชญา และวิทยาศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ 14 พับบลิคชั่น, 2545), น. 54.

¹¹¹ ครุชิต อะห์มัด, อิสลามความหมายและคำสอน, แปลโดย จรัญ มะลูลีม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อิสลามิก อะเคเดมี, 2541), น. 30.

สำหรับผู้ที่น่าหลักธรรมคำสอนของศาสนาอิสลามมาอธิบายถ่ายทอดนั้น ได้แก่ นบี หรือรอซูลท่านสุดท้ายคือ พระศาสดามุฮัมมัด (Muhammad) ผู้ซึ่งทำให้มีผู้หันมานับถือศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ผู้นับถือศาสนาอิสลามทุกคน ทั้งชายและหญิงจะถูกเรียกด้วยคำ ซึ่งเป็นภาษาอาหรับว่า “มุสลิม” แปลว่า ผู้ใฝ่สันติ หมายถึง ผู้ที่ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ซุบฮานะฮูวะตะอาลาว่า เป็นพระเจ้าเพียงองค์เดียวและนอบน้อมยอมจำนนต่อพระประสงค์ของอัลลอฮ์โดยสิ้นเชิง¹¹²

จริง ๆ แล้ววิถีชีวิตของอิสลามิกชนนั้นจะมีความรู้สึกผูกพันกับสันติภาพ อันเนื่องมาจากการมอบความศรัทธายอมรับและปฏิบัติตามบัญญัติของอัลลอฮ์พระผู้เป็นเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเข้าถึงสันติภาพตามหลักการของศาสนา ดังที่อัลลอฮ์ตรัสไว้ว่า “บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย! จงเข้าอยู่ในความสันติ”¹¹³ โดยทั่วทั้งหมด และจงอย่าตามบรรดาก้าวเดินของชัยฏอน¹¹⁴ แท้จริงมันคือศัตรูที่ชัดเจนของพวกเจ้า”¹¹⁵

คำเรียกตนเองของผู้นับถือศาสนาอิสลามว่า “มุสลิม” นั้นก็เป็นเครื่องเตือนสติให้ดำเนินชีวิตตามแนวทางของพระผู้เป็นเจ้า ตลอดถึงการหักทลาย (หรือการกล่าวสละสลาม) ของชาวมุสลิมว่า “อัลสละลามุอะลัยกุม” หรือ “ขอให้สันติภาพของพระเจ้าจงอยู่กับท่าน” ก็เป็นการเตือนชาวมุสลิมให้นึกถึงพระเจ้าและสันติภาพตลอดเวลา¹¹⁶ ดังนั้น การสร้างสันติภาพสำหรับมุสลิมจึงเป็นงานศิลปะที่มีเกียรติมีศักดิ์ศรี และเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคน แม้แต่ในบิฮัมมัดพระองค์เองก็ทรงให้ความสำคัญ¹¹⁷

ในด้านหลักธรรมคำสอนของศาสนาอิสลามนั้น สอนให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน เชื่อฟัง และปฏิบัติตามพระประสงค์ของอัลลอฮ์ เพราะมีจุดมุ่งหมายในการ

¹¹²รองศาสตราจารย์ยามีนะห์ ดำรงผล, สาระน่ารู้เกี่ยวกับชีวิตมุสลิม (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นันทา พับลิชชิง จำกัด, 2544), น. 5.

¹¹³จงเข้าอยู่ในความสันติ หมายถึง เข้าอยู่ในบัญญัติแห่งอิสลาม

¹¹⁴จงอย่าตามบรรดาก้าวเดินของชัยฏอน หมายถึง อย่าปฏิบัติตามคำชักจูง คำยั่วยุ และแบบอย่างอันเลวของชัยฏอนคือมารหรือพลังแห่งความชั่ว

¹¹⁵สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, ความหมายอัลกุรอาน เป็นภาษาไทย, 3 เล่ม (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด จิรวิสาหการพิมพ์, 2539), 1: 59.

¹¹⁶รองศาสตราจารย์ ดร.พินิจ รัตนกุล, ศาสนาและสังคม: มิตรหรือศัตรู, น. 49.

¹¹⁷Charis Waddy, The Muslim Mind, p. 93.

สร้างสันติภาพที่แท้จริงให้เกิดขึ้นทั้งภายในจิตใจและในสังคมทั่วไป ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญทั้งปัจเจกบุคคลและสังคม ตรงตามความมุ่งหมายของอิสลาม ดังนี้

- 1) เพื่อนำมนุษยชาติไปสู่แนวทางแห่งความดีมีสันติสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า
- 2) เพื่อปรับปรุงและขัดเกลาอุปนิสัยของมนุษย์ให้ปราศจากความชั่วร้ายต่าง ๆ มุ่งให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมอันดี มีหลักยึดมั่นที่ถูกต้องด้วยเหตุผลและสามารถแก้ปัญหาความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม
- 3) เพื่อนำให้มนุษยชาติมีหลักยึดมั่นที่มั่นคงไม่มลายและเคารพสักการะต่อพระเจ้าเพียงองค์เดียวเท่านั้น
- 4) เพื่อให้มนุษยชาติมีความเป็นอยู่อย่างอิสระเสรีอย่างแท้จริง
- 5) มุ่งส่งเสริมหลักมนุษยธรรม ให้มีขึ้นในสังคมของมนุษยชาติ ผูกจิตใจให้มีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน¹¹⁸

ในสถานการณ์โลกปัจจุบันที่เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นในด้านต่าง ๆ ทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม สาเหตุหนึ่งมาจากมนุษย์มิได้ปฏิบัติตามบัญญัติหรือหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่ตนนับถืออยู่อย่างจริงจัง ดังนั้น จากหลักธรรมคำสอนของศาสนาอิสลามดังที่กล่าวมา ซึ่งให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามบัญญัติของศาสนาจนเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตหรือธรรมบัญญัติแห่งชีวิตของมนุษย์ ทำให้เราทราบว่าแนวทางหนึ่งที่สามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้คือ มนุษย์จะต้องให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามบัญญัติหรือหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่าง ๆ ที่ตนนับถืออยู่อย่างจริงจัง เนื่องจากบัญญัติหรือหลักธรรมคำสอนของทุกศาสนาล้วนมีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์และสังคมมีความสงบสุข

จากการศึกษาแนวคิดของศาสนาต่าง ๆ เกี่ยวกับสันติภาพของโลก ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่าทุกศาสนาต่างก็มีจุดร่วมอย่างเดียวกัน คือ การพยายามเสนอคำตอบเชิงชี้แนะสำหรับมนุษย์และสังคม โดยการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นภายในจิตใจก่อน เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์สันติภาพภายนอก การที่แต่ละศาสนามีจำนวนศาสนิกเพิ่มจำนวนมากขึ้น มิได้หมายความว่าสันติภาพจะเกิดแล้วในโลกใบนี้ สิ่งสำคัญยิ่งกว่าคือการที่ศาสนิกของแต่ละศาสนาสามารถเข้าถึงหัวใจหรือแก่นแท้ของศาสนาที่ตนนับถืออยู่ให้ได้ เพื่อแปรสภาพจิตให้เกิดสันติภาพภายในตน แล้วสันติภาพภายในจิตใจนั้นจะเป็นพลังที่สำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนกระบวนการแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ต่าง ๆ และสร้างสรรค์สันติภาพภายนอกให้เกิดขึ้นในสังคม ตลอดจนการดำรงรักษาสันติภาพนั้นไว้ให้อยู่ยั่งยืนได้ต่อไป

¹¹⁸ ดลมนรจณ์ บากา และ แวอุเซ็ง มะแคเฮาะ, อิสลามศึกษาเบื้องต้น, น. 3.

การศึกษาเรื่องสันติภาพกับวิกฤตการณ์ในบทที่ 2 นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงวิกฤตการณ์ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุและประมวลวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมโลกปัจจุบัน ทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมมากล่าวไว้ เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นปัญหาที่มนุษย์ต้องประสบและต้องร่วมมือกันแก้ไขให้คลี่คลายบรรเทาจนหมดสิ้นไป เนื่องจากความจำเป็นที่โลกต้องมีสันติภาพ และการนำหลักธรรมคำสอนของแต่ละศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือแก้ไขวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น ถือว่าเป็นแนวทางหนึ่งสำหรับมนุษย์และสังคมในปัจจุบัน ดังนั้นในบทที่ 3 ผู้วิจัยจะศึกษาถึงสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุต่อไป

สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ

ในบทที่ 3 นี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องสันติภาพ กล่าวคือ ความหมายของสันติภาพ ที่มาของแนวคิดเรื่องสันติภาพ จุดมุ่งหมายการสอนเรื่องสันติภาพ และแนวทางการส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่าน เพื่อให้ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสันติภาพตามแนวคิดของท่านอย่างชัดเจนต่อไป

ท่านพุทธทาสภิกขุมองสันติภาพว่าเป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจากชีวิตทุกชีวิตและชีวิตทุกระดับล้วนต้องการสันติภาพและอยู่ได้ด้วยควมมีสันติภาพ¹ สันติภาพนั้นอาจจำแนกออกเป็นสันติภาพระดับบุคคล สันติภาพระดับสังคม และสันติภาพระดับโลก² ซึ่งสันติภาพเหล่านี้เป็นสันติภาพในแง่ภาษาคนหรือสันติภาพระดับโลกียะ เนื่องจากเป็นสภาวะที่ยังมีความเกี่ยวข้องกับกิเลสอาสวะอยู่ ในทางตรงกันข้าม หากเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นภายในจิตใจที่ไร้กิเลสอาสวะจะเรียกว่าสันติภาพระดับโลกุตตระ ซึ่งจัดเป็นสันติภาพในแง่ภาษาธรรม ดังคำอธิบายของท่านพุทธทาสภิกขุว่า

สันติภาพในแง่ภาษาคน-ภาษาธรรม สันติภาพในแง่ของภาษาคน มันก็เป็นเรื่องสันติภาพอย่างโลก ๆ ตามที่ชาวโลกเขาพูดกัน อย่างนี้มันมีกิเลสอาสวะเนื่องอยู่ด้วยไม่มากนักน้อย ตามความพอใจของคนที่มีกิเลสคนมีอาสวะ สันติภาพของบุคคลชนิดนั้น มันก็พลอยมีกิเลสมีอาสวะไปบ้างตามส่วน แต่ถ้ากล่าวโดยภาษาธรรม ไม่มีกิเลสไม่มีอาสวะ พูดแล้วมันก็น่าหัว [เราะ] ว่าสันติภาพอย่างมีอาสวะเหลือ สันติภาพอย่างหมดอาสวะ ไม่มีอาสวะเหลือ นี่พูดเป็นภาษาอรหันต์ ดับกิเลสสิ้นเชิงไม่มีอาสวะเหลือก็เป็นพระอรหันต์ ดับไม่สิ้นเชิงมีอาสวะเหลือก็ยังไม่ใช่พระอรหันต์ ดูกันโดยภาษาคนมันก็มีค่าอย่างโลก ๆ ดูโดยทางภาษาธรรม มันก็มีค่าอย่างเหนือโลกหรือพ้นโลก³

¹พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2531), น. 1.

²เรื่องเดียวกัน, น. 2.

³เรื่องเดียวกัน, น. 106-107.

3.1 ความหมายของสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสภิกขุได้นำหลักปฏิจสุมุปาบทหรืออทิปปัจจยตาในพุทธธรรม ซึ่งเป็นกฎทั่วไปที่อธิบายการอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นของสรรพสิ่งมาองและวิพากษ์วิจารณ์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทำให้การอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมของท่านมีลักษณะที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผล ทั้งนี้ รวมถึงการอธิบายความหมายเรื่องสันติภาพด้วย ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า

สิ่งที่เรียกว่าสันติภาพก็มีปฏิจสุมุปาบท อาการเป็นสายเหมือนกัน คือ ถามว่า มันมาจากอะไร มาจากอะไร เป็นชั้น ๆ มาตามลำดับ สันติภาพของโลก มันก็มาจากสันติภาพของสังคม สันติภาพของสังคม มันก็มาจากสันติภาพของบุคคล สันติภาพของบุคคล มันก็มาจากความถูกต้องทางกาย ทางวัตถุ ทางจิต ทางวิญญาณ แล้วยังมีส่วนประกอบแวดล้อมภายนอกอะไรต่าง ๆ ที่มันมีอยู่ในโลก ที่มันทำให้เกิดความถูกต้องทางกาย ทางวัตถุ ทางจิต ทางวิญญาณ แล้วรากฐานทั้งหมดมันอยู่ที่จิตของมนุษย์⁴

จากการมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ด้วยหลักปฏิจสุมุปาบทหรืออทิปปัจจยตา ท่านพุทธทาสภิกขุจึงได้อธิบายความหมายของคำว่า “สันติภาพ” ครอบคลุมไปถึงด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัตถุ และจิตใจ ดังนั้น เพื่อให้ทราบนิยามความหมายของสันติภาพตามแนวคิดของท่านอย่างชัดเจนมากขึ้น ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นถึงความหมายของสันติภาพที่ครอบคลุมไปถึงด้านต่าง ๆ เหล่านั้น ตามที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายไว้ในผลงานของท่านไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

3.1.1 ความหมายของสันติภาพในด้านสังคม

คำว่า “สังคม” ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้น หมายถึง การที่ชาวโลกมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม จากกลุ่มเล็กรวมกันกลายเป็นกลุ่มใหญ่ จากกลุ่มใหญ่รวมกันกลายเป็นประเทศ หรือกลุ่มประเทศ จากกลุ่มประเทศรวมกันกลายเป็นสังคมโลก⁵ จากความหมายนี้ สังคมโลกจึงเป็นสังคมขนาดใหญ่ที่สุดของมนุษย์และมีองค์ประกอบหลายประการด้วยกัน มนุษย์คือ

⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 105-106.

⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 113.

องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของสังคมที่พยายามเข้าไปแก้ปัญหของสังคม ด้วยวิธีการทางเศรษฐกิจบ้าง ทางการเมืองบ้าง ทางทหารบ้าง ในขณะที่ตัวมนุษย์เองมักจะไม่ใช่พัฒนาตนเองให้มีสันติภาพ ท่านพุทธทาสภิกขุจึงได้วิจารณ์ไว้ว่า

คนในโลกมีความคิดกันว่า เขาจะแก้ปัญหของโลกได้ ด้วยการแก้ทางเศรษฐกิจบ้าง ทางการเมืองบ้าง ทางทหารบ้าง หรือแม้ที่สุดแต่ด้วยทางการโฆษณาชวนเชื่อ แต่แล้วทุกคนจมองดูด้วยจิตใจที่เป็นธรรมเถิดว่า มันแก้ได้อย่างไรและเพียงไร และแม้ในอนาคตกาลอันนานไกลข้างหน้า ซึ่งยอมให้ใช้เวลาอันยาวนาน แต่ถ้ามีการแก้ไขกันในงานองนี้ ก็มีหวังว่าจะสำเร็จได้ที่ตรงไหน แม้กระนั้นก็ยังไม่มีใครเฉลียวใจ ในสิ่งที่ตนหวังว่าจะเอาเป็นที่พึงว่า มันเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่าในการสร้างสันติภาพโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว ดังนั้นสังคมโลกจึงตกอยู่ในฐานะหลอกลวงตัวเอง โดยไม่รู้สึกลัวว่าตัวกำลังหลอกลวงตัวเองแม้แต่ประการใด ยังไปหลงยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งที่สร้างวิกฤตการณ์ถาวรของโลกอยู่เรื่อยไป มันก็ยิ่งกลายเป็นการทำให้ปัญหาของโลกนี้เป็นปัญหาที่ใหญ่หลวง และแก้ไขได้ยากยิ่งขึ้นทุกที จนกระทั่งโลกนี้ต้องวินาศไป โดยที่แท้จริงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเป็นอย่างนั้นเลย⁶

การที่สังคมมีองค์ประกอบหลายประการ จึงทำให้ความหมายของสันติภาพในด้านสังคมตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุมีความหมายครอบคลุมไปถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคมด้วย ดังนั้น ความหมายของสันติภาพในด้านสังคมตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ผู้วิจัยจึงสรุปมาได้ถึง 4 ประการด้วยกัน ดังนี้

1) สันติภาพ หมายถึง การที่มนุษย์ทุกคนมีมนุษยธรรม คำว่า “มนุษยธรรม” คือ ธรรมะที่ทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ได้แก่ ความมีจิตใจสูงรู้จักทำตนให้อยู่เหนือปัญหาและความทุกข์ทั้งปวง แล้วแสดงออกมาด้วยการไม่เบียดเบียนทำลายกัน ทำให้เกิดความสงบสุขกันทั่วไป⁷ ดังนั้น มนุษย์จะต้องพัฒนาตนเองให้มีจิตใจที่สูงขึ้นตามลำดับจึงจะเรียกได้ว่าเป็นมนุษย์หรือผู้ที่มีจิตใจสูง ดังบทกวีชื่อ “เป็นมนุษย์หรือเป็นคน ?” ของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งท่านประพันธ์ไว้ว่า

เป็นมนุษย์ เป็นได้ เพราะใจสูง

เหมือนหนึ่งยูง มีดี ที่แวขน

ถ้าใจต่ำ เป็นได้ แค่เพียงคน

ย่อมเสียที่ ที่ตน ได้เกิดมา

⁶พุทธทาสภิกขุ, คนถึงธรรม-ธรรมถึงคน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2529), น. 175-176.

⁷พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 83.

ใจสะอาด ใจสว่าง ใจสงบ
 เพราะทำถูก พุทฺธก ทุกเวลา
 ใจสกปรก มีดมัว และร้อนร่ำ
 เพราะพุดผิด ทำผิด จิตประวิง
 คิดดูเถิด, ถ้าใคร ไม่อยากตก
 ให้ใจสูง เสียได้ ก่อนตัวตาย

ถ้ามีครบ ควรเรียก มนุสสา
 เปรมปรีดา คั่นวัน สุขสันต์จริง
 ใครมีเข้า ควรเรียก ว่าผีสิง
 แต่ในสิ่ง นำตัว กลัวอบาย
 จงรีบยก ใจตน รีบชวนชวาย
 ก็สมหมาย ที่เกิดมา; อย่าเชื่อนเอยฯ⁸

2) สันติภาพ หมายถึง การมีมิตรภาพสูงสุดต่อกันและกัน เริ่มต้นจากมนุษย์ในส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคลแล้วจึงค่อย ๆ ขยายออกไปเป็นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ซึ่งมีมนุษยธรรมสมบูรณ์ด้วยกัน ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงผลที่เกิดตามมาว่าทำให้มีมิตรภาพสูงสุดคือความเป็นเพื่อนระหว่างกันโดยถือหลักความเป็นจริงตามธรรมชาติว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น และการมิตรภาพสูงสุดนี้ ท่านกล่าวว่าสามารถขยายออกไปเป็นมิตรภาพระหว่างคนกับสัตว์ คนกับต้นไม้ ซึ่งจะทำให้ไม่มีการเบียดเบียนกัน⁹ ดังนั้น การมีมิตรภาพต่อกันและกันทำให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคมโลก ซึ่งเริ่มต้นจากมนุษย์แต่ละบุคคลเป็นพื้นฐานแล้วขยายไปสู่มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์และต้นไม้ ในที่สุดก็ขยายเป็นสังคมที่มีขนาดใหญ่ขึ้นเป็นกลุ่มหรือประเทศ หลาย ๆ ประเทศเป็นสังคมโลกทั้งหมด จึงทำให้อยู่กันอย่างสงบสุขทั้งหมด ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า “สันติภาพอันมหาศาลใหญ่หลวงก็เป็นของโลก สันติภาพเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็เป็นของคนแต่ละคน แต่อย่าลืมนะว่าของใหญ่ก็เกิดจากของน้อยของเล็กประกอบกันขึ้น”¹⁰

3) สันติภาพ หมายถึง การมีศีลธรรมในทุก ๆ กิจกรรมที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องในสังคมทั้งด้านการศึกษา ด้านการเมือง และด้านเศรษฐกิจ ด้วยการพูด ทำ และคิดในทางที่เป็นไปเพื่อความปกติสุขของสังคม ดังคำแปลประการหนึ่งของคำว่า “ศีลธรรม” ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า

ศีลธรรม แปลว่า สิ่งที่ทำความปกติ มีศีลธรรมก็คือมีสิ่งที่ทำความปกติ คือมีการกระทำ การพูด และการคิดที่เป็นไปเพื่อความปกติ ปกติคือไม่เกิด

⁸พุทธทาสภิกขุ, บทกวีของพุทธทาสภิกขุ (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2538), น. 73.

⁹พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 84-86.

¹⁰เรื่องเดียวกัน, น. 100.

ปัญหาไกลาหลว่นวายวิกฤตการณ์ใด ๆ มันก็คือสันติภาพ มีการกระทำชนิดที่เป็นไปเพื่อความสงบสุขหรือสันติภาพ¹¹

สิ่งที่ทำความเข้าใจในแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุได้แก่ “ธรรมะ” เนื่องจากคำว่า “ศีลธรรม” ท่านอธิบายแยกออกเป็น 2 คำ ได้แก่ คำว่า “ศีล” แปลว่า ปกติ และคำว่า “ธรรมะ” ซึ่งมีคำแปลและความหมายมากมาย แต่ในที่นี้ท่านแปลว่า สิ่ง หรือ เหตุ¹² ดังนั้นการมีศีลธรรมก็คือการมีสิ่งที่ทำความปกติ ซึ่งท่านหมายถึงความจริงหรือความถูกต้อง เช่น ความดี ความเป็นธรรม ความยุติธรรม ความถูกต้อง อุดมคติ หน้าที่บริสุทธิ สัมมาปฏิบัติ และกุศลธรรมอื่น ๆ ที่มีความหมายทำนองเดียวกัน และความหมายทุกความหมายนั้น รวมเรียกว่า “ธรรมะ”¹³

4) สันติภาพ หมายถึง ความสงบสุขในโลกอุดมคติ คำว่า “โลกอุดมคติ” คือโลกของพระศรีอารยเมตตรัย ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า “ในศาสนาของพระศรีอารยเมตตรัยนั้น บ้านเมืองสงบสุข ไม่มีความทุกข์ จนคนไม่รู้จักว่าความทุกข์นั้นเป็นอย่างไร”¹⁴ ความหมายนี้เป็นความหมายของสันติภาพในสังคมอุดมคติที่ยังไม่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งบางคนอาจจะมีความเชื่อว่าจะมีขึ้นในอนาคต เนื่องจากเห็นว่าสังคมในปัจจุบันนี้ไม่มีความสุขอย่างแท้จริง จึงปรารถนาที่จะไปเกิดในสังคมอุดมคตินั้น หรือบางคนอาจจะไปประสบกับสถานที่ใดที่หนึ่งแล้วรู้สึกว่ามีความสุข ก็มักจะเปรียบเทียบว่าเหมือนกับสังคมในสมัยพระศรีอารยเมตตรัยตามความเชื่อที่ตนมีอยู่ ดังนั้น การมีแนวคิดเรื่องสันติภาพในโลกอุดมคติจึงสะท้อนให้เห็นว่าสันติภาพที่แท้จริงยังไม่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน

ความหมายของสันติภาพในด้านสังคมตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ดังที่ผู้วิจัยได้ประมวลมากล่าวถึง 4 ประการนี้ จึงสรุปได้ว่า สันติภาพ หมายถึง ความสงบสุขอย่างแท้จริงที่เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคม เริ่มตั้งแต่องค์ประกอบระดับพื้นฐานที่สุดคือมนุษย์แต่ละบุคคลซึ่งมีมนุษยธรรม มิตรภาพ ศีลธรรม และธรรมะแล้วขยายไปจนถึงระดับโลกซึ่งเป็นสังคมขนาดใหญ่ที่สุด

¹¹พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 400.

¹²พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษยโลก, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2538), น. 6.

¹³พุทธทาสภิกขุ, คนถึงธรรม-ธรรมถึงคน, น. 205.

¹⁴พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 83.

3.1.2 ความหมายของสันติภาพในการเมือง

สันติภาพในการเมืองนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงมุมมองของการเมืองเกี่ยวกับเรื่องสันติภาพไว้ว่า “การเมืองจะมองสันติภาพว่าไม่มีสงคราม มีเสรีภาพ ไม่รุกร้าก้าเกินกัน แล้วก็ไม่มีสงคราม เป็นสันติภาพ”¹⁵ แต่การมองสันติภาพแบบการเมืองนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุกลับไม่เห็นด้วย ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

มิใช่ว่าการทำสงครามเท่านั้น จะเป็นความโกลาหลวุ่นวาย ส่วนระยะที่ไม่มีสงคราม จัดเป็นความสงบ ดั่งนี้ก็หาไม่ได้ ว่าโดยความจริงแล้ว เวลาที่ว่างสงคราม ก็คือระยะพักตัวของสงคราม เช่นเดียวกับระยะกกไข่หรือฟักฟองของสัตว์ที่มีฟอง เช่น ไก่ เป็นต้น ฉนั้นใดก็ฉนั้น ครั้นถึงเวลา ก็ปรากฏผลเป็นสงครามขึ้นมา¹⁶

คำว่า “การเมือง” ในความหมายที่ใช้กันอยู่ทั่วไปหมายถึง งานที่เกี่ยวกับรัฐหรือแผ่นดิน เช่น วิชาการเมือง ได้แก่วิชาว่าด้วยรัฐ การจัดส่วนแห่งรัฐ และการดำเนินการแห่งรัฐ¹⁷ ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้ความหมายที่ง่ายขึ้นว่า การเมืองคือเรื่องเกี่ยวกับคนมาก¹⁸ ดังนั้นท่านจึงเห็นว่ากรณีที่มีคนเข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยปราศจากธรรมะมักจะมีปัญหาเกิดขึ้นและทำให้การเมืองไม่ว่าจะเป็นระบบใดก็ตามถ้าขาดธรรมะถูกมองว่าเป็นเรื่องสกปรก ไม่มีความจริงใจต่อการสร้างสรรค์สันติภาพของโลกทั้งสิ้น ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้ปรารภไว้ว่า

คำว่า “การเมืองเป็นเรื่องสกปรก” นี้ เป็นเรื่องที่ยอมรับกันอยู่ คือหาความจริงใจต่อกันและกันไม่ได้ หาความจริงใจต่อสันติภาพของโลกทั้งโลกก็ไม่ได้ มุ่งหมาย

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 95.

¹⁶ พุทธทาสภิกขุ, ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2546), น. 189-190.

¹⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), น. 116.

¹⁸ พุทธทาสภิกขุ, ธัมมิกสังคมนาญม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามประเทศ, 2538), น. 61.

แต่จะหาประโยชน์เพื่อตน หรือพรรคพวกภาคีของตนเท่านั้น เมื่อปราศจากธรรมะเสียอย่างนี้แล้ว การเมืองก็เป็นเรื่องสกปรก¹⁹

สำหรับ "การเมือง" ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุมีความหมายว่า ระเบียบปฏิบัติช่วยกันจัดบ้านเมืองหรือสังคม หรือโลก ให้หมดปัญหาวิกฤตการณ์²⁰ ซึ่งการเมืองในความหมายนี้เป็นการเมืองที่สร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกด้วยสติปัญญา ทำให้บ้านเมืองมีความผาสุก โดยไม่ต้องใช้ความรุนแรงหรืออำนาจใด ๆ ทั้งสิ้น หากการเมืองเป็นไปในทางตรงกันข้ามกับที่กล่าวมานี้ ท่านพุทธทาสภิกขุก็ได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นการเมืองของภูตผีปีศาจ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

การเมืองคือการทำหน้าที่เพื่อให้โลกนี้เป็นอยู่อย่างผาสุก โดยไม่ต้องใช้อำนาจ การเมืองที่จะต้องใช้อำภานั้น เป็นการเมืองที่ยิ่งกว่าสกปรก มันเป็นการเมืองที่หลอกลวง เป็นการเมืองของภูตผีปีศาจมากกว่า การเมืองที่แท้จริงต้องเป็นการสร้างสันติภาพโดยไม่ต้องใช้อำนาจ หมายถึงใช้สติปัญญา ทำความเข้าใจซึ่งกันและกันในหมู่มวลสัตว์ที่มีชีวิตทั้งหลาย เพื่อยู่กันเป็นผาสุก²¹

แม้ว่ามนุษย์จะพยายามคิดค้นพัฒนาระบบการเมืองขึ้นมามากมายหลายระบบ แต่ท่านพุทธทาสภิกขุกลับวิจารณ์ไว้ว่า "โลกนี้ก็ยังไม่มีสันติภาพ แม้ว่าระบบการเมืองได้เกิดขึ้นมากมาย ใช้จำนวนว่าเหมือนกับดอกเห็ดในฤดูฝน ก็ยังไม่ทำให้โลกนี้มีสันติภาพได้"²² เพราะท่านมองว่า ระบบการเมืองไม่ว่าจะเป็นระบบใดก็ตาม หากปราศจากธรรมะเสียแล้วก็สร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นไม่ได้

ระบบทางการเมืองหลัก ๆ ที่มนุษย์นิยมนำมาใช้กันอยู่ในหลายประเทศในปัจจุบันนี้ได้แก่ สังคมนิยมคอมมิวนิสต์กับเสรีนิยมประชาธิปไตย ซึ่งทั้งสองระบบต่างก็มีแนวคิดมีอุดมการณ์ทางการเมืองแตกต่างกัน การปะทะกันทางแนวความคิดอุดมการณ์ที่ไม่เหมือนกันมักจะนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงในสังคมทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ เป็นเหตุให้

¹⁹พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2526), น. 40.

²⁰พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2547), น. 13.

²¹พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, น. 42-43.

²²พุทธทาสภิกขุ, เมื่อธรรมครองโลก, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2546), น. 468.

ท่านพุทธทาสภิกขุวิจารณ์ระบบการเมืองทั้งสองว่าไม่มีความแตกต่างกันเลย เนื่องจากต่างก็เป็นระบบที่ไม่ได้ประกอบด้วยธรรมะ²³ ประเด็นนี้ทำให้เราทราบว่าคุณพุทธทาสภิกขุใช้ธรรมะเป็นเกณฑ์ตัดสินระบบการเมือง

ระบบการเมืองที่ดีตามแนวคิดของท่านคือ “ธัมมิกสังคมนิยม” ซึ่งเป็นระบบที่ถือเอาประโยชน์ของสังคมเป็นหลักและประกอบไปด้วยธรรมะ²⁴ โดยมีพื้นฐานที่สำคัญคือความรู้สึกที่เข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติว่า “สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน”²⁵

หากการเมืองตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้สึกที่เข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงทางธรรมชาติ การเมืองก็จะสะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีความชั่วร้ายเลวทราม ไม่มีความเห็นแก่ “ตัวกูของกู” ไม่มีการต่อสู้ขัดแย้งกัน และไม่มีการทำร้ายเบียดเบียนกันและกันด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม แล้วมนุษย์ก็จะได้เห็นภาพของการเมืองที่เป็นธรรมะ ซึ่งสามารถสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นได้ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งท่านกล่าวไว้ว่า

การเมืองนั้น เป็นเรื่องของความถูกต้อง ของความยุติธรรม ของความดีความงาม สูงสุด กล่าวคือ การช่วยกันจัดให้โลกนี้มีสันติภาพ มีสันติสุขอยู่ตลอดเวลา ไม่ต้องใช้อาวุธ คือไม่มีการทำอันตรายแก่กันและกัน ทั้งบนดินและทั้งใต้ดิน หรือโดยประการใด ๆ²⁶

จากที่กล่าวมาทั้งหมดผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า ความหมายของสันติภาพในด้านการเมืองตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้น หมายถึง ความสงบสุขหรือความผาสุกอันเกิดจากระบบการเมืองที่มีธรรมะที่ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” ซึ่งเป็นระบบที่เน้นประโยชน์ของสังคมมากกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล เป็นระบบที่ไม่ใช้ความรุนแรงทั้งปวง เนื่องจากมีธรรมะเป็นพื้นฐาน

²³ เรื่องเดียวกัน, น. 475.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 449.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 479.

²⁶ พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, น. 49.

3.1.3 ความหมายของสันติภาพในด้านเศรษฐกิจ

สันติภาพในด้านเศรษฐกิจนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า “ถ้าจะมองดูกันในแง่ของนักเศรษฐกิจ มันก็หมายถึงความร่ำรวย ถ้ามันร่ำรวยสมใจแล้ว มันก็คือสันติภาพ สันติภาพก็กลายเป็นความร่ำรวย”²⁷ แต่ท่านก็เห็นว่ามันไม่ใช่สันติภาพที่แท้จริง เพราะความร่ำรวยอันเป็นผลจากการจัดระบบเศรษฐกิจได้ดีก็ยิ่งก่อให้เกิดวิกฤตการณ์มากมาย แสดงให้เห็นว่าไม่มีระบบเศรษฐกิจใดที่จะสร้างความมั่นใจให้เราได้ว่าจะนำมนุษยชาติไปสู่สันติภาพ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้อุปมาไว้ว่า

แม้จะจัดระบบเศรษฐกิจให้มีผลราวกะว่า ฝนตกลงมาเป็นทองคำทุก ๆ เม็ด ก็ไม่ทำให้โลกนี้มีสันติภาพได้ ลองคิดดูว่า ระบบเศรษฐกิจระบบไหน จะจัดให้มีค่าเท่ากับว่าฝนตกลงมาเป็นทองคำทุก ๆ เม็ด เดียวนี้ก็ทำทนายว่า แม้ฝนจะตกลงมาเป็นทองคำทุก ๆ เม็ด มันก็ไม่มีสันติภาพได้ มันยังจะเป็นชนวนแห่งวิกฤตการณ์อันเลวร้าย เต็มไปด้วยอาชญากรรมยิ่งขึ้น คือการแย่งชิงทองคำกันนั้นแหละจะมากขึ้น ในขณะที่จะแย่งชิงกัน หรือในขณะที่ใครมีมากเก็บไว้มาก ก็พร้อมที่จะถูกจี้ ถูกปล้น ถูกทำลายชีวิต แล้วก็จะเกิดปัญหาอีกต่าง ๆ นานา สารพัดอย่าง อันเกี่ยวกับการที่มันมีทองคำเต็มไปหมด มันไม่มีสันติภาพได้ ถ้าไม่มีศีลธรรม ถ้ามีศีลธรรม มันไม่ต้องถึงอย่างนั้นดอก อยู่กันตามธรรมดาธรรมชาตินี้มันก็ยังมีความสันติภาพได้²⁸

คำว่า “เศรษฐกิจ” โดยทั่วไปอาจจะมีความหมายว่า งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน²⁹ เมื่อพิจารณาจากความหมายดังกล่าว เรายังมองไม่เห็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสันติภาพเลย สำหรับท่านพุทธทาสภิกขุมีมุมมองเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจ” แตกต่างออกไปจากความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไปดังที่กล่าวมา ท่านอธิบายไว้ว่า “ ‘เศรษฐกิจ’ แปลว่า ประเสริฐ ‘กิจ’ แปลว่า การงาน ‘เศรษฐกิจ’ แปลว่า การงานที่ประเสริฐ คือ การงานที่ทำแล้วสนุกในการทำงานนั้น ได้ผลมาแล้ว

²⁷ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 95.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 384-385.

²⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, น. 1106.

กินเก็บแต่พอดี เหลือช่วยผู้อื่น”³⁰ และท่านก็มีแนวคิดที่ว่าเรื่องเศรษฐกิจนี้สามารถทำให้เป็นเรื่องเดียวกันกับสันติภาพได้ ดังความหมายที่ท่านได้ให้ไว้ว่า

ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจ” ในทางที่ถูกต้องตามทางธรรม มันเป็นหน้าที่ที่ต้องทำเพื่อสันติสุข สิ่งนั้นเรียกได้ว่าเป็นศีลธรรม หรือเป็นธรรม ในฐานะที่เป็นหน้าที่ตามกฎหมายของชาตินั้นเอง ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจ” มาตรงกับ ความหมายของคำว่า “ธรรม” ตรงที่ว่า เป็นการทำให้เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น อย่างถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ³¹

ในปัจจุบันเราจะเห็นได้ว่าเรื่องเศรษฐกิจนี้เป็นเรื่องที่มีนุชนิยมให้ความสำคัญ ซึ่งแต่ละประเทศจะต้องแข่งขันกันสร้างความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้เกิดขึ้นแก่ประเทศของตนเอง แต่บางประเทศกลับนำเอาความเจริญทางเศรษฐกิจมาใช้เป็นเครื่องมือทำลายล้างกัน เอารัดเอาเปรียบกัน กีดกันขัดขวาง และแย่งชิงผลประโยชน์กัน จนกลายเป็นสงครามทางเศรษฐกิจต่อสู้แข่งขันกันทั้งภายในและระหว่างประเทศปรากฏให้เห็นอยู่เนือง ๆ ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุมองว่าเป็นเรื่องที่เลวร้ายของระบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน และได้กล่าวถึงสถานการณ์ปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนี้ว่า

ปัญหาทางเศรษฐกิจ กำลังทำให้โลกปั่นป่วนวุ่นเร ไม่มีใครจะหาความสงบสุขได้ แข่งขันกันทางเศรษฐกิจยังไม่พอ กลับใช้เศรษฐกิจนั้นแหละเป็นเครื่องมือบั่นทอนทำลายพวกอื่น หรือฝ่ายที่เรียกว่าตรงกันข้ามที่เป็นคู่ปฏิปักษ์กัน ซึ่งเป็นสงครามที่ลึกซึ้งยืดเยื้อซับซ้อนที่สุด ยิ่งไปกว่าสงครามทางอาวุธเสียอีก ข้อนี้ถ้าไม่รู้เรื่องกับเขาบ้าง ก็คงจะไม่กลัวหรือไม่วิตก แต่ถ้ารู้เรื่องกันแล้วก็จะพบว่า มันเป็นเรื่องที่เลวร้ายที่สุด ยากแก่การแก้ไข ยิ่งไปกว่าสงครามที่ฆ่ากันด้วยอาวุธสงครามที่ทำลายกันด้วยวิธีทางเศรษฐกิจนี้มันจะไม่สิ้นสุด มันมีแต่จะขยายตัวออกไป เพราะกิเลสตัณหาของมนุษย์มันขยายตัวออกไป เศรษฐกิจของตนดีขึ้นก็เพื่อจะช่วยเหลือเลี้ยงสงคราม มันก็เลยก้าวหน้ากันใหญ่ ทั้งทางเศรษฐกิจและทางสงคราม แล้วเศรษฐกิจนั้นมันก็กลายเป็นสงครามเสียเอง ใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือบีบคั้นหรือทำลายหรือกลืนประเทศอื่นที่สู้ไม่ได้³²

³⁰ พุทธทาสภิกขุ, ฟ้าสาบทางประชาธิปไตย (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, มปป.), น. 24.

³¹ พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, น. 52-53.

³² พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 9.

แม้ว่ามนุษย์จะมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้า ความร่ำรวย หรือ เพื่อสันติภาพตามที่นักเศรษฐกิจทั้งหลายกล่าวอ้าง ด้วยระบบเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่ลงความเห็นกันว่า เป็นระบบที่ดีที่สุดที่มีอยู่ในโลกปัจจุบัน แต่ปรากฏว่าสังคมก็ยังไม่มีความสันติภาพอย่างที่มนุษย์ต้องการ การที่สังคมต้องเป็นเช่นนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุชี้ให้เห็นถึงสาเหตุว่า เพราะระบบเศรษฐกิจยังเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัวและมนุษย์ก็ไม่มีศีลธรรม จึงทำให้ระบบเศรษฐกิจไม่สามารถจัดให้โลกมีสันติภาพได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

มนุษย์ยุคปัจจุบันนี้บูชาสิ่งที่เรียกว่าระบบเศรษฐกิจ คือเศรษฐกิจของการเป็นอยู่ของสังคมนั้น ๆ ว่ามันจะเป็นสิ่งที่ช่วยแก้ปัญหาอันนี้ได้ สนใจเรื่องระบบเศรษฐกิจ แข่งขันกันค้นคว้าแบบนั้น แบบนี้ แบบโน้น นานาชนิด มันก็ยังมองไม่เห็นว่าจะมีสันติภาพได้อย่างไร ที่จริงนั้นมันเป็นไปไม่ได้ดอก ที่มนุษย์จะหวังพึ่งระบบเศรษฐกิจมาจัดโลกให้มีสันติภาพ เพราะว่าการระบบเศรษฐกิจนี้ มันเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นเหตุให้ทำอันตรายผู้อื่น และมันไม่อาจจะทำมนุษย์ให้หยุด ให้จบ ให้พอได้ แม้ว่าจะจัดระบบเศรษฐกิจให้ดีอย่างไร ถ้าไม่มีศีลธรรมแล้ว ไม่มีทางจะสงบสุข จะจัดสวัสดิการกันอย่างไร ขึ้นเลศอย่างไร สังคมมันก็ไม่มีความดีสุข เพราะความเห็นแก่ตัวมันยังทวีตามยิ่งขึ้นไป ๆ³³

นอกจากนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุก็ยังมองว่าระบบเศรษฐกิจที่มนุษย์นำมาใช้ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นระบบสังคมนิยมหรือทุนนิยมเสรีก็ตาม ภายในตัวระบบเองก็ยังมีปัญหา คือ สังคมนิยมก็จัดเพื่อคนยากจน ทุนนิยมเสรีก็จัดเพื่อคนมั่งมี เป็นภาวะที่สุดโต่งสวนทางกันไปคนละด้าน อันเป็นการเปิดโอกาสให้มนุษย์ยื้อแย่งแข่งขันกันจนไม่มีความสุข ระบบเศรษฐกิจที่มีอยู่จึงไม่ได้ส่งเสริมให้มนุษย์ได้รู้จักช่วยเหลือหรือมีความรักต่อกันและกันในฐานะที่เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน³⁴

สำหรับระบบเศรษฐกิจที่ดีที่สามารถสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นได้ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้น ท่านไม่ได้มองระบบเศรษฐกิจเพียงแค่เรื่องของการอยู่ดีกินดีหรือเรื่องของการปากท้องเท่านั้น แต่ระบบเศรษฐกิจที่ดีจะต้องประกอบด้วยศีลธรรม³⁵ และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความบริสุทธิ์ใจปราศจากกิเลส ซึ่งท่านได้อธิบายไว้ว่า

³³ เรื่องเดียวกัน, น. 384.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 63.

³⁵ พุทธทาสภิกขุ, ธัมมิกสังคมนิยม, น. 62-63.

คือการจัดการทำให้เกิดการสะดวกร ง่ายสบาย เป็นปกติ ไม่ใช่เพื่อใช้เป็นโอกาสสำหรับกอบโกยความร่ำรวย เหมือนที่ทำกันอยู่เดี๋ยวนี้ เศรษฐกิจที่ทำไปด้วยอำนาจของกิเลส มันก็เป็นเศรษฐกิจของญาติปีศาจ เศรษฐกิจที่ทำไปด้วยความบริสุทธิ์และสติปัญญาก็เป็นเศรษฐกิจของบุคคลที่ควรจะเรียกว่ามนุษย์ คือสัตว์ที่มีใจสูง³⁶

ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ หากมองโดยภาพรวมระบบเศรษฐกิจทุกระบบไม่ว่าจะเป็นระบบใดก็ตามจะต้องมีธรรมะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ระบบเศรษฐกิจใดที่มีธรรมะ ระบบเศรษฐกิจนั้นก็จะระบบธรรมะที่ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งทางด้านการผลิต การจำหน่าย และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ อย่างไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่งและอย่างไม่เบียดเบียนกันและกัน ทำให้มนุษย์ไม่ว่าจะเป็นคนร่ำรวยหรือคนยากจนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ไม่ใช่จัดเพื่อชนกรรมาชีพ ไม่ใช่จัดเพื่อนายทุน แต่ว่าจัดเพื่อทุกคนจะอยู่ร่วมกันโดยสันติ คือจัดอย่างว่าทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน อย่าจัดสำหรับพวกมั่งมีอย่างหนึ่ง พวกคนจนอย่างหนึ่ง”³⁷

สรุปได้ว่า สันติภาพในด้านเศรษฐกิจตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้น หมายถึงความสงบสุขที่เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมีศีลธรรมและมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะที่เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน โดยการจัดระบบเศรษฐกิจที่มีอยู่ให้เป็นระบบธรรมะที่สามารถทำให้คนร่ำรวยและคนยากจนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ดังคำกล่าวของท่านว่า “ระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรมะหรือเนื่องอยู่กับธรรมะเท่านั้น ที่จะช่วยให้โลกนี้อยู่กันเป็นผาสุก ให้อยู่กันได้เป็นผาสุกทั้งที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูง เหมือนกับว่าต้นไม้สูงสุดก็อยู่กันได้กับตะไคร่น้ำ อย่างนี้เป็นต้น”³⁸

³⁶ พุทธทาสภิกขุ, การกลับมาแห่งศีลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2539), น. 74.

³⁷ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 63.

³⁸ พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, น. 62.

3.1.4 ความหมายของสันติภาพในด้านวัตถุ

คำว่า “วัตถุ” ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายไว้ว่า หมายถึง โลกหรือทรัพยากรทางธรรมชาติต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก เช่น ต้นไม้ ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น³⁹ วัตถุทางธรรมชาติเหล่านี้ ท่านมองว่าสิ่งธรรมชาติสามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข หากมนุษย์ไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง ดังนั้น เวลาที่ท่านพุทธทาสภิกขุพูดถึงความหมายของสันติภาพในด้านวัตถุ ท่านจะพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติว่า มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับธรรมชาติอย่างผู้รักษาส่งเสริมหรือผู้ทำลายกอบโกยส่วนเกิน ดังที่ท่านพูดไว้ว่า “มองกว้างออกไปจนถึงภาวะความสงบแม้ของสิ่งที่ไม่มีชีวิต วัตถุที่ไม่มีชีวิตทั้งหลาย มันจะอยู่ในภาวะปกติได้เหมือนกัน ถ้ามนุษย์ไม่ไปทำลายมัน”⁴⁰

ในปัจจุบันเราจะเห็นได้ว่าวัตถุในสังคมมนุษย์เจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นผลพวงจากการพัฒนาของมนุษย์ แต่วัตถุซึ่งเป็นทรัพยากรในโลกธรรมชาติกลับถูกมนุษย์แก่งแย่งแข่งขันกันกอบโกยส่วนเกิน เบียดเบียน และทำลายไปมากมาย ทั้งป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ และลำคลอง จนไม่สามารถดำรงอยู่ในภาวะปกติของตนเองได้ ดังนั้น การเข้าไปเกี่ยวข้องของมนุษย์ในลักษณะเช่นนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุจึงกล่าวว่า

ธรรมชาติต้องการให้ทุกคนเอาแต่เท่าที่จำเป็น แต่ที่นี้มนุษย์ไม่เชื่อฟังธรรมชาติ ก็เริ่มแข่งกันกอบโกยส่วนเกิน ปัญหาเกิดเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้ อะไร ๆ มันก็เป็นเรื่องเกินไปหมด ถ้าเราเอาแต่พอดีปัญหาเหล่านี้จะไม่เกิด การเบียดเบียนก็จะไม่เกิด การเอาเปรียบกันก็จะมี⁴¹

สถานการณ์ที่ไม่ปกติทางธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากการที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องอย่างเกินพอดีดังกล่าว ท่านพุทธทาสภิกขุจึงมีแนวคิดที่ว่า หากปล่อยให้วัตถุทางธรรมชาติอยู่ตามสภาพปกติของโลกธรรมชาติล้วน ๆ ธรรมชาติก็จะมีสันติภาพโดยตัวของมันเอง โดยที่มนุษย์ไม่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องยุ่งเกี่ยวแต่ประการใด ดังที่ท่านได้อธิบายไว้ว่า

ทีนี้ถ้าเราจะมองกันทั้งโลก ก็เห็นว่า มันจำเป็นที่จะต้องมียสันติภาพทั้งโลก และว่ามันเป็นสิ่งที่เนื่องกันอยู่ทั้งโลก คือเราจะมองดูโลกนี้ ในแง่ของธรรมชาติล้วน ๆ ธรรมชาติล้วน ๆ เมื่อมนุษย์ไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นธรรมชาติล้วน ๆ มันก็

³⁹ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 25-26.

⁴⁰ พุทธทาสภิกขุ, การกลับมาแห่งศีลธรรม, น. 12.

⁴¹ พุทธทาสภิกขุ, ธัมมิกสังคมนิยม, น. 32.

ต้องมีสันติภาพ และมันก็มีสันติภาพตามแบบของธรรมชาติล้วน ๆ ที่นี้ถ้าจะมองในแง่ของการเมือง คือการที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เข้าไปจัดเข้าไปทำกับธรรมชาติเหล่านั้นจนเปลี่ยนแปลงไป ถ้าว่ามันถูกต้อง มันก็ควรจะมีสันติภาพยิ่งขึ้นไป แต่เดี๋ยวนี้มันจะไม่ใช่เป็นอย่างนั้น มันกลับตรงกันข้าม ยิ่งมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องเท่าไร ธรรมชาติก็สูญเสียปรกติภาวะเดิมของมันมากเท่านั้น⁴²

สรุปได้ว่า ความหมายของสันติภาพในด้านวัตถุตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้นหมายถึง สิ่งธรรมชาติทั้งหลายที่อยู่ในสภาวะปกติไม่ถูกทำลายและดำเนินไปตามหน้าที่ของมัน ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

สันติภาพมีความหมายว่าธรรมชาติทั้งหลายไม่ถูกทำลาย เด็ก ๆ ก็จะมองเห็นในแง่ของรูปธรรมว่า ธรรมชาติตามที่มีอยู่เป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ในตัวโลกนี้ ที่มันเป็นอยู่เองนั้น จะไม่ถูกทำลาย เพราะว่ามันมนุษย์มีคุณธรรมที่สูง ถึงกับรู้ว่าทำลายไม่ได้ ถ้าทำลายแล้วมันก็จะเกิดผลตามมาอย่างร้ายกาจ จึงมีแต่จะส่งเสริมให้ธรรมชาติยังคงเป็นธรรมชาติที่ครบถ้วน เรียบร้อย งดงาม ปกติ ธรรมชาติทางวัตถุไม่ถูกทำลาย⁴³

3.1.5 ความหมายของสันติภาพในด้านจิตใจ

ท่านพุทธทาสภิกขุ มองว่ามนุษย์เป็นได้ทั้งผู้สร้างและผู้ทำลายสันติภาพของสังคมโลก เนื่องจากชีวิตของมนุษย์นอกจากองค์ประกอบทางร่างกายซึ่งเป็นรูปธรรมแล้ว ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งนั่นก็คือจิตใจซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นนามธรรม คำว่า “จิตใจ” ของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้นรวมไปถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมอื่น ๆ ที่มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปด้วย ได้แก่ วิญญาณและสติปัญญา⁴⁴ และท่านได้กล่าวถึงความสำคัญของจิตใจมนุษย์ซึ่งมีส่วนทำให้โลกนี้มีหรือไม่มีสันติภาพไว้ว่า

โลกมันขึ้นอยู่กับมนุษย์ โลกจะเป็นอย่างไรก็ต้องแล้วแต่มนุษย์ ที่นี้ดูถึงมนุษย์ มนุษย์เองก็ขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์ จิตใจของมนุษย์เป็นอย่างไรมนุษย์ก็เป็นอย่างนั้น จิตใจดี มนุษย์ก็ดี จิตใจบ้า มนุษย์ก็บ้า มนุษย์ก็ขึ้นอยู่กับจิตใจของ

⁴² พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 4.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, น. 84.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 101.

มนุษย์อีกทีหนึ่ง ดังนั้น จิตใจมนุษย์นี้แหละเป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องต้นตอของความเปลี่ยนแปลงทั้งปวง จะสันติภาพหรือจะวิกฤตการณ์มันขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์⁴⁵

เป็นที่ทราบกันดีว่า ก่อนที่มนุษย์จะพูดหรือทำอะไรก็ต้องเริ่มจากความคิดหรือจิตใจ หากคิดดีก็จะพูดดีทำดี หากคิดชั่วก็จะพูดชั่วทำชั่ว พฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกายและวาจาจึงสัมพันธ์กับด้านจิตใจ ดังนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุจึงมองว่าหากจิตใจของมนุษย์ยังไม่เกิดสันติภาพ มีแต่ความเห็นแก่ตัว เต็มไปด้วยกิเลสทั้งหลาย โลกก็จะมีสันติภาพตามไปด้วย เพราะจิตใจของมนุษย์แต่ละคนที่เป็นเช่นนั้นจะทำให้โลกเดือดร้อนวุ่นวาย ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ความเห็นแก่ตัว ความมีตัวอย่างโง่เขลา มีตัวมีตนอย่างโง่เขลา เห็นแก่ตัวด้วยกิเลส มันก็ทำให้เกิดกิเลสครบทุกอย่างทุกประการ เกิดโลภะ อยากได้ด้วย ความโง่เขลา ในสิ่งที่ไม่ควรจะได้ เกิดโทสะ โกรธเคืองขัดแค้นอย่างโง่เขลา ในสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องไปโกรธไปแค้นให้เสียเวลา แล้วก็เกิดโมหะ หลงใหลในสิ่งที่ยังไม่รู้ว่าเป็นอะไรด้วยซ้ำไป เหมะ ๆ กันไปอย่างนั้นแหละ นี่มันโลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นมาได้เพราะอย่างนี้ ทีนี้เมื่อเอามาเป็นเรื่องของส่วนรวมนั้นแหละ มันก็กลายเป็นเรื่องของโลก เป็นความทุกข์เดือดร้อนของคนทั้งโลก เป็นความไม่สงบสุขของคนทั้งโลก ก็เพราะเหตุของกิเลสที่มีอยู่ในหัวใจของคนแต่ละคนที่อยู่ในโลก ทุกคนมีกิเลสก็หมายความว่าโลกทั้งโลกมันมีกิเลส ถ้าแต่ละคนไม่มีกิเลส โลกก็ไม่มีกิเลส ถ้าคนในโลกมันมีกิเลสน้อย โลกนี้มันก็มีกิเลสน้อย ฉะนั้น อย่างน้อยที่สุด เราเอาให้มีกิเลสน้อยกันไว้ก่อน สันติภาพก็จะรักษาไว้ได้⁴⁶

แม้ท่านพุทธทาสภิกขุจะกล่าวถึงความสำคัญของจิตใจ แต่มนุษย์ในสังคมโลกปัจจุบันส่วนใหญ่กลับให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านวัตถุ จนหลงลืมให้ความสำคัญกับการพัฒนายกระดับจิตใจให้สูงขึ้น สถานการณ์ในสังคมโลกจึงกลับตาลปัตร เนื่องจากวัตถุเจริญขึ้น แต่จิตใจกลับตกต่ำลง ท่านได้กล่าวถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นว่า

เดี๋ยวนี้คนทั้งโลกหรือเกือบทั้งโลก หรือหมดทั้งโลกเป็นอย่างนี้ไปเสียหมด ก็เลยพูดกันไม่รู้เรื่อง เมื่อเราพูดว่าจะต้องแก้ไขปัญหาทางจิตใจ จัดการทางจิตใจให้ถูกต้องให้เจริญ เขาก็ถือหลักว่าวัตถุต่างหาก ต้องแก้ไขทางวัตถุ ต้องปรับปรุงทาง

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 5.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 12-13.

วัดฤๅ ต้องส่งเสริมทางวัดฤๅ ให้สมบุญถึงที่สุด แล้วจิตใจก็จะดีเอง มันเลยพูดกันไม่รู้เรื่อง⁴⁷

แม้ว่าปัจจุบันผู้คนในสังคมบางส่วนได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจบ้าง แล้วก็ตาม แต่ภาพรวมของคนทั่วไปในสังคมโดยยังคงมุ่งเน้นการพัฒนาทางวัตถุและการแสวงหาวัตถุมาตอบสนองความต้องการของตนเองในด้านต่าง ๆ

นอกจากนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุยังชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาวัตถุอย่างเดียวไม่สามารถช่วยแก้ปัญหาของสังคมโลกได้ การแก้ปัญหาของสังคมโลกจะต้องหันมาพัฒนาจิตใจ ดังคำกล่าวของท่านว่า "เรื่องวัตถุนี้ มันจะช่วยแก้ปัญหาไม่ได้ มันก็ต้องสร้างเรื่องจิตใจหรือทางนามธรรมกัน ฉะนั้น ลัทธิการเมืองทั้งหลาย ต้องหมุนไปหาเรื่องทางจิตใจถึงจะแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เลิกสร้างอาวุธบ้า ๆ บอ ๆ กันเสีย โลกก็จะมีสันติภาพได้"⁴⁸

การที่ท่านพุทธทาสภิกขุเสนอให้หันกลับมาให้ความสำคัญด้านจิตใจนั้น เนื่องจากท่านเห็นว่าวัตถุจะพัฒนาจนเจริญก้าวหน้าไปมากมายอย่างไรก็ตามก็เป็นเรื่องไร้ค่าหากว่าโลกนี้ยังไม่มีสันติภาพ และการพัฒนาปรับปรุงจิตใจนั้นท่านก็เห็นว่าเป็นการพัฒนาปรับปรุงโลก เนื่องจากท่านมีแนวคิดที่จิตใจที่ดีของมนุษย์คือรากฐานของสันติภาพ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

การที่เราช่วยกันปรับปรุงจิตใจของเราแต่ละคน ๆ ให้ดีให้ถูกต้อง นั้นแหละคือการปรับปรุงโลกทั้งหมด นับว่าเป็นสิ่งที่ควรสนใจยิ่งกว่าสิ่งใด เราจะมีชีวิตมีทรัพย์สินสมบัติไปทำไม ถ้าไม่มีสันติภาพ นี่ควรจะตายเสียดีกว่าถ้ามันไม่มีสันติภาพ ที่นี้เพื่อให้มันถูกต้องให้มันน่าอยู่ หรือให้งดงาม นี่ก็ต้องช่วยกันทำให้มีสันติภาพ โดยช่วยกันสร้างสันติภาพออกไปจากจิตใจของมนุษย์ โดยมีจิตใจของมนุษย์นี้เป็นรากฐานของสันติภาพ⁴⁹

จากที่กล่าวมา ท่านพุทธทาสภิกขุจึงชี้ให้เห็นว่า อุปสรรคที่สำคัญของการพัฒนาจิตใจในสังคมปัจจุบันนั่นก็คือ คนส่วนใหญ่กำลังบูชาวัตถุและตกเป็นทาสของวัตถุอย่างถอนตัวไม่ขึ้น ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

พวกคนทั้งหมดในโลกนี้กำลังบูชาวัตถุ หวังพึ่งวัตถุ เข้าใจว่าวัตถุจะช่วยได้ เข้าใจว่าความเจริญทางวัตถุนี้จะช่วยแก้ปัญหาเหล่านี้ทั้งหมดได้ ก็เลยสนใจกันแต่เรื่องทางวัตถุ ไม่มาสนใจในเรื่องทางจิตใจ ที่นี้พอไปเล่นกันกับวัตถุ ไปเกี่ยวข้อง

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 15.

⁴⁸ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, น. 186.

⁴⁹ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 6.

กันกับวัตถุ ความเอร็ดอร่อยสนุกสนานเพลิดเพลินของวัตถุ มันก็จูงจิตใจจับจิตใจของคนเหล่านั้นไว้ให้เป็นทาส เป็นทาสของวัตถุบูชาวัตถุ เชื่อและหวังว่าจะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยเรื่องทางวัตถุ เช่น ที่กำลังเชื่อว่าเราจะทำความเจริญทางวัตถุ แล้วจะแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้หมดได้ เป็นผู้ฝากเนื้อฝากตัวไว้กับเรื่องทางวัตถุถึงขนาดนี้ นี่เรียกว่าพวกบูชาวัตถุ เขาไม่มองเห็นว่า ความสำคัญนั้นมันอยู่ที่เรื่องของจิตใจ⁵⁰

ความหมายของสันติภาพในด้านจิตใจตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า หมายถึง ความสงบสุขในส่วนจิตใจ ทางจิต ทางวิญญาณ ทางสติปัญญา ที่เกิดจากการพัฒนายกระดับให้สูงขึ้นตามลำดับของมนุษย์แต่ละคน ตั้งแต่การไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ ไม่มีความเห็นแก่ตัว จนในที่สุดไม่มีกิเลสอาสวะใด ๆ อยู่ในจิตใจนั่นก็คือนิพพาน ซึ่งจัดเป็นสันติภาพอย่างที่เป็นธรรมชาติตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุที่ว่า

สันติภาพอย่างโลก ๆ ก็มี สันติภาพอย่างที่เป็นธรรมะก็มี สันติภาพอันมหาศาลใหญ่หลวงก็เป็นของโลก สันติภาพเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็เป็นของคนแต่ละคน แต่อย่าลืมว่าของใหญ่ก็เกิดจากของน้อยของเล็กประกอบกันขึ้น เรามองไปที่ตั้งสันติภาพจะแยกออกเป็นส่วนของคนก็ได้ เป็นส่วนของโลกทั้งโลกก็ได้ ในความหมายที่เป็นโลก ๆ เพียงแต่สงบทางวัตถุทางบุคคลนี้ก็ได้อีก แต่ถ้ามองลึกก็เป็นความสงบสุขในส่วนจิตใจ ทางจิต ทางวิญญาณ ทางสติปัญญา ที่เป็นต้นเหตุของความถูกต้องโดยประการทั้งปวง เลยเป็นสันติภาพในทางวิญญาณ สันติภาพของสติปัญญา⁵¹

จากการศึกษาแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ในการอธิบายความหมายของคำว่า “สันติภาพ” ที่ครอบคลุมไปถึงด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัตถุ และจิตใจ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า

1) ท่านพุทธทาสภิกขุไม่ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สันติภาพ” ไปตามตัวอักษรเพียงเท่านั้น แต่ท่านใช้วิธีการอธิบายความหมายใหม่ โดยการโยงเข้ากับแนวคิดและวิธีการตีความของท่าน ทำให้ความหมายของคำว่า “สันติภาพ” ตามแนวคิดของท่าน มิได้หยุดอยู่ที่ความหมายคือความสงบสุขเพียงอย่างเดียว แต่กลับมีความหมายที่ครอบคลุมธรรมะอื่น ๆ ที่เป็นลักษณะสำคัญที่ขาดไม่ได้ของสันติภาพคือ การมีมนุษยธรรมสมบูรณ์ การมีมิตรภาพสูงสุด การมีธรรมะ การมีศีลธรรม เป็นต้น ดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมาแล้วในเบื้องต้น

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 14-15.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, น. 100-101.

2) ในการอธิบายความหมายของสันติภาพในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และ วัตถุ แม้ว่าท่านจะอธิบายโดยหมายเอาสันติภาพในภายนอก แต่ก็โยงไปสู่สันติภาพภายในคือจิตใจ ส่วนความหมายของสันติภาพภายในจิตใจนั้น ท่านอธิบายโดยความเป็นสภาวะธรรมโดยตรงที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ซึ่งจะส่งผลก่อให้เกิดสันติภาพภายนอกต่อไป

3) แม้ว่าความหมายของสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุจะครอบคลุมไปถึงด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัตถุ และจิตใจ แต่ความหมายทั้งหมดโดยภาพรวมมีสภาวะอย่างเดียวกันคือ สภาวะที่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามหลักปัจจุสมุปบาทหรืออทิปปัจจยตา ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุมักจะนำมาใช้เป็นเครื่องมืออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ ดังนั้นความหมายของสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุจึงหมายถึง ส่วนที่เป็นเหตุ ได้แก่ วิธีการหรือมรรควิธีที่จะทำให้บรรลุจุดหมายคือสันติภาพ และส่วนที่เป็นผล ได้แก่ สันติภาพหรือความสงบสุขคือจุดหมายที่ต้องการให้เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามมรรควิธีนั้น

3.2 ที่มาของแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ

แม้ว่าแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุจะเป็นเชิงนามธรรมที่จับต้องสัมผัสไม่ได้ แต่ก็มีผลงานมากมายของท่านที่ปรากฏออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมให้ได้ศึกษาค้นคว้าและนำไปใช้ ทั้งที่เป็นงานปาฐกถา งานบรรยาย และงานเขียน ซึ่งมีหลายเรื่องด้วยกันที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพตามแนวคิดของท่านโดยตรง ซึ่งผู้วิจัยจะขอนำตัวอย่างผลงานของท่านมากล่าวไว้ในที่นี้ แต่เพียงบางส่วน ดังนี้

ปาฐกถาเรื่อง “พุทธธรรมและสันติภาพ” ท่านแสดงเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ.2489 ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย กรุงเทพฯ⁵²

งานเขียนเรื่อง “ศาสนติภาพอยู่ที่ไหน?” ท่านเขียนเมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ.2489 ในโอกาสที่คณะหนังสือพิมพ์ศาสนติสาสน์ขอให้ท่านช่วยเขียนเรื่องให้เป็นปฐมฤกษ์⁵³

⁵²พุทธทาสภิกขุ, ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2546), น. 183-239.

⁵³พุทธทาสภิกขุ, ชุมนุมเรื่องสั้น, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2538), น. 166-168.

ปาฐกถาเรื่อง “สันติภาพขึ้นอยู่กับ ‘ธรรม’ เพียงอย่างเดียว” ท่านแสดงเมื่อวันที่ 27 มกราคม พ.ศ.2511 ในกลุ่มศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย⁵⁴

ปาฐกถาเรื่อง “สันติภาพของโลก” ท่านบรรยายระหว่างวันที่ 5 กรกฎาคม – 27 กันยายน พ.ศ.2529 ซึ่งเป็นปีที่สหประชาชาติสมมติให้เป็นปีสันติภาพของโลก⁵⁵

ธรรมบรรยายเรื่อง “พระคุณของแม่คือสันติภาพของโลก” แสดง ณ สวนโมกขพลาราม ในโอกาสวันแม่แห่งชาติ 12 สิงหาคม พ.ศ.2532⁵⁶

และปาฐกถาธรรมเรื่อง “อ้อมมยดากับสันติภาพเย็บ” แสดงเนื่องในโอกาสครบรอบวาระ 45 ปีของวันประกาศสันติภาพ วันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ.2533⁵⁷

นอกจากนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุยังได้เสนอแนวคิดเรื่องสันติภาพอย่างกระจัดกระจายอยู่ในผลงานปาฐกถา ธรรมบรรยาย และงานเขียนเรื่องอื่น ๆ อีกมากมายหลายหัวข้อด้วยกัน ซึ่งมักจะมีการกล่าวโยงไปสู่แนวคิดเรื่องสันติภาพและการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคม

การที่ท่านพุทธทาสภิกขุสามารถนำเสนอแนวคิดเรื่องสันติภาพซึ่งเป็นเรื่องนามธรรม และมีความหมายขยายครอบคลุมหลากหลายด้าน ด้วยวิธีการนำเสนอผ่านงานปาฐกถา บรรยาย และงานเขียนมากมายได้นั้น ท่านจะต้องอาศัยที่มาของแนวคิดจากหลาย ๆ ด้านด้วยกันที่เป็นเหตุปัจจัยสั่งสมหล่อหลอมจิตใจและสติปัญญาของท่านให้เกิดแนวคิดเรื่องสันติภาพขึ้นมา ดังนั้น ผู้วิจัยจะกล่าวถึงที่มาของแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุทั้งหมด 3 ด้านด้วยกัน คือ จากการศึกษา จากปรากฏการณ์ต่าง ๆ และจากปณิธาน 3 ประการของท่าน แต่ละด้านมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

⁵⁴พุทธทาสภิกขุ, ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2543), น. 369-411.

⁵⁵พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก.

⁵⁶พุทธทาสภิกขุ, พระคุณของแม่คือสันติภาพของโลก (นนทบุรี: ศูนย์สืบอายุพระพุทธศาสนา วัดชลประทานรังสฤษฎ์, ม.ป.ป.), น. 3-30.

⁵⁷พุทธทาสภิกขุ, “อ้อมมยดากับสันติภาพเย็บ,” ใน 16 สิงหาคม วันสันติภาพไทย, จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการวันสันติภาพไทย (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการวันสันติภาพไทย, 2533), น. 1-8.

3.2.1 การศึกษา

การศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุแบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ การศึกษาด้านนอกกับการศึกษาด้านใน ดังนี้

1) การศึกษาด้านนอกของท่านพุทธทาสภิกขุ หมายถึง การศึกษาหาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมซึ่งไม่เกี่ยวกับการฝึกหัดอบรมภายในจิตใจ

สำหรับการศึกษาทางโลกคือการศึกษาที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้น ในสมัยที่ยังเป็นคฤหัสถ์ ท่านพุทธทาสภิกขุจบการศึกษาในระบบในสมัยนั้นชั้นสูงสุดเพียงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เพราะบิดาถึงแก่กรรม ท่านจึงต้องยุติการศึกษามารับภาระหน้าที่ดูแลกิจการแทน⁵⁸ ภายหลังเมื่อดำรงเพศเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้ว ท่านก็ได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองอย่างกว้างขวางออกไปหลายด้าน นอกจากเหตุผลเพื่อสนองความอยากรู้หรือแก้ความสงสัยของตนเองแล้ว การศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุยังมีเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ดังนี้

1.1) เพื่อเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ธรรมะ เช่น การศึกษาวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ท่านกล่าวไว้ว่า “มันก็ศึกษาเท่าที่จะทำได้ เล่นหรือจริงก็ไม่รู้ เท่าที่มันชอบ เท่าที่มันพอใจ แล้วก็มีความหวังอยู่มากเหมือนกันว่า จะใช้วิชาวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ธรรมะ”⁵⁹

1.2) เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น เช่น การศึกษาปรัชญาอินเดียและปรัชญาตะวันตก เป็นต้น ท่านกล่าวไว้ว่า “เพื่อให้รู้ว่าชาวอินเดียมีความรู้กันอยู่อย่างไรในยุคที่พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น อันนี้ก็เหตุผลอันหนึ่งเหมือนกันที่ทำให้ต้องศึกษาปรัชญาอินเดียศึกษาเพื่อประโยชน์ให้รู้พุทธศาสนามากขึ้นบ้าง ศึกษาเพื่อตอบปัญหาที่ถูกกล่าวหาบ้าง”⁶⁰

1.3) เพื่อเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนา เช่น การศึกษาจิตวิทยาตะวันตก เป็นต้น ท่านได้กล่าวว่า “เท่าที่เห็นว่ามันพอจะเปรียบเทียบได้ ก็เอามาเปรียบเทียบเพื่อเข้าใจพุทธศาสนาดีขึ้น และเพื่อป้องกันไม่ให้มันปนกันจนเป็นเรื่องมีผลร้าย เพื่อให้รู้จักแยกออกจากกัน”⁶¹

⁵⁸ พุทธทาสภิกขุ, เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา: อดีตชีวิตประวัติดั้งเดิมของพุทธทาสภิกขุ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2546), น. 22-23.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 327.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 327-328.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, น. 328.

1.4) เพื่อความเข้าใจระหว่างศาสนา ท่านพุทธทาสภิกขุศึกษาความรู้เกี่ยวกับศาสนาอื่น ๆ ด้วย คือ ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม⁶² ความเข้าใจในคำสอนต่างศาสนาก่อให้เกิดมิตรภาพระหว่างท่านกับสหายธรรมต่างศาสนา ได้แก่ ชาวคริสต์คือบาทหลวงยอห์น อุลลิอานา และชาวมุสลิมคือหัจญ์ประยูร วทานยกุล และในพระพุทธศาสนาที่มีนิกายมากมาย ท่านก็ได้ศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนาต่างนิกายออกไปด้วยคือนิกายมหายาน โดยเฉพาะนิกายเซน จนมีผลงานแปลออกมาคือ สูตรเว่ยหล่าง และ คำสอนฮวงโป⁶³

ส่วนการศึกษาทางธรรมคือการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้น ท่านพุทธทาสภิกขุให้ความสนใจมาตั้งแต่ครั้งเป็นคฤหัสถ์ ท่านเล่าให้ฟังว่า

เรื่องคุณธรรมะนี้ ผมทำตัวเป็นอาจารย์ธรรมะกลาย ๆ ตอนเช้าก็มีคนมาคุณธรรมะเราต้องได้ต้องรู้ ข้าราชการคนหนึ่งเขาอยู่ทางฝ่ายนี้ เขาก็ต้องเดินผ่านที่ร้านเราไปทำงานยังที่ทำการ แล้วก็ยังมีคนอื่นอีกแถว ๆ นั้นที่เป็นญาติ ๆ กัน ถ้าเห็นตาคนนี้มาเขาจะดักเข้าธรรมะกัน กว่าแกจะหลุดไปทำงานก็เป็นชั่วโมง แล้วก็มาที่บ้านเราด้วย ผมต้องซื้อหนังสือนักธรรมตรี นักธรรมโท นักธรรมเอก อภิธรรมอะไรนี่มาอ่าน ตอนนั้นเรายังเป็นเด็กกว่าเขาเพื่อน ส่วนใหญ่เขาคนแก่ทั้งนั้น แต่เรามักพูดได้ถูกกว่า เพราะเรามีหนังสืออ่าน เขามันพูดตามข้อสันนิษฐาน มันก็สนุกกับการได้พูดให้คนอื่นฟัง ถ้าว่ากันถึงการเรียนธรรมะนี่มันเรียนมาก่อนบวชเมื่อบวชก็เกือบจะไม่ต้องเรียนอีกแล้ว ขนาดนักธรรมตรีเกือบจะไม่ต้องเรียนเพราะเคยอ่านมาได้กันก่อน⁶⁴

ต่อมาเมื่อท่านพุทธทาสภิกขุได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้ว จึงได้รับการศึกษาทางธรรมในฝ่ายปริยัติเพิ่มขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ.2469-2471 สอบได้นักธรรมตรี-โท-เอกตามลำดับ และปลายปี พ.ศ.2473 ท่านก็สอบบาลีได้เปรียญธรรม 3 ประโยค ต่อมาท่านก็หันมาสนใจศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก เพื่อวัตถุประสงค์จะนำไปปฏิบัติ ดังที่ท่านได้เล่าให้ฟังว่า

ทีนี้พอมาจะมีปฏิบัติธรรมมันก็ปรากฏว่า ความรู้ไม่พอ และอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ที่เขาพูด ๆ สอน ๆ กันอยู่ แม้จะมีบ้าง เราก็ไม่เห็นด้วย เราเลยจำเป็นที่จะต้องค้นหาลักเอาเอง อันนี้มันจึงทำให้ต้องไปสนใจกับสิ่งที่เรียกว่าปริยัติ แต่ไม่ใช่เพื่อเป็นนักปริยัติหากเพื่อจะเก็บเอาหลักธรรมมาสำหรับใช้ปฏิบัติ ทีนี้มันก็ต้อง

⁶² เรื่องเดียวกัน, น. 396-401.

⁶³ เรื่องเดียวกัน, น. 374.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 27.

ช่วยตัวเอง จึงต้องค้นเอาจากพระไตรปิฎกด้วยตนเอง ถึงแม้ว่าเขาจะมีพระไตรปิฎกแปลกันอยู่บ้าง ก็น้อยมาก และก็ไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ เราเป็นคนชอบช่วยตัวเองมากกว่าจึงขอสมัครค้นคว้าด้วยตัวเอง เพื่อเก็บเอาหลักฐานธรรมะที่เชื่ออาศัยได้นั้นมาเป็นหลักปฏิบัติ ซึ่งหลักเหล่านี้ก็ได้มาพอสมควร สำเร็จรูปออกมาเป็นหนังสือที่เรียกว่า ตามรอยพระอรหันต์⁶⁵

นอกจากการศึกษาค้นคว้าความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว แม้ว่าท่านพุทธทาสภิกขุจะพำนักอยู่ในสถานที่ที่ห่างไกลจากความเจริญ แต่ท่านก็ยังสนใจศึกษาค้นคว้าความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ด้วยการติดตามข่าวสารต่าง ๆ จากสื่อมวลชนคือวิทยุและหนังสือพิมพ์อยู่เป็นประจำ⁶⁶ ทำให้การเสนอแนวคิดของท่านเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม มีลักษณะร่วมสมัยและเข้าถึงความรู้สึกนึกคิดของผู้คนในสังคมที่ติดตามผลงานของท่าน

2) การศึกษาด้านใน หมายถึง การศึกษาด้วยการนำความรู้ที่ท่านได้มาจากการศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจังจากพระไตรปิฎกมาใช้ปฏิบัติในชีวิตอย่างทุ่มเทเพื่อขัดเกลาจิตใจตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา มีผู้ให้ข้อสังเกตถึงการปฏิบัติของท่านไว้ว่า ท่านพุทธทาสภิกขุได้รับอิทธิพลจากหนังสือมากกว่าครูบาอาจารย์ ท่านปฏิบัติธรรมโดยอาศัยการค้นคว้าจากพระไตรปิฎก อานาปานสติภาวนาท่านก็เรียนจากหนังสือเป็นหลัก ไม่ได้เรียนจากครูบาอาจารย์ท่านใดท่านหนึ่งโดยตรง⁶⁷ ดังนั้น การศึกษาด้านในนี้ จึงทำให้ภาพของความเป็นนักคิดพร้อมกับความเป็นนักปฏิบัติในเวลาเดียวกันของท่านพุทธทาสภิกขุปรากฏชัดเจนมากขึ้น

การศึกษาด้านในนี้ เราจะเห็นถึงความทุ่มเทของท่านพุทธทาสภิกขุได้จากการประกาศอุทิศชีวิตตนเป็นทาสของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “ข้าพเจ้า มอบร่างกายและชีวิตนี้ ถวายแก่พระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นนายของข้าพเจ้า เพราะเหตุด้วยว่ามานี้ ข้าพเจ้าจึงได้ชื่อว่า พุทธทาส”⁶⁸ เป็นการใช้ชีวิตของท่านเองเป็นเครื่องมือในการศึกษาฝึกหัดขัดเกลาจิตใจ โดยการดำรงชีวิตแบบพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลท่ามกลางสภาพแวดล้อม

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 326.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 418-419.

⁶⁷ พระไพศาล วิสาโล และคณะ, ธรรมโฆษณ์ มรดกธรรมพุทธทาสภิกขุ (กรุงเทพมหานคร: กลุ่มเสขิยธรรม, 2547), น. 43.

⁶⁸ สัมพันธ์ ก้องสมุทร, พุทธทาสภิกขุธนาคารขุนแห่งเถรวาท (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2530), น. 147.

ทางธรรมชาติในสวนโมกขพลารามตามคิดว่า "กินข้าวจานแมว อาบน้ำในคู เป็นอยู่อย่างทาส มุ่งมาดความวาง เป็นอยู่อย่างตายแล้ว พบแก้วในมือ แจกของสองตะเกียง"⁶⁹ และเป็นการเปิดโอกาสให้ท่านได้อาศัยการสังเกต การใช้เหตุผล และการทดสอบด้วยตัวของท่านเองอย่างเต็มที่ ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ กับข้อเท็จจริงตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มีระเบียบ มีลักษณะสม่ำเสมอ มีแบบแผน มีกฎเกณฑ์ มีสาเหตุและผลติดตามมา ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์หรือวิธีการศึกษาเชิงประจักษ์ (Empirical) ดังที่ท่านเล่าไว้ว่า

ที่ทำไปพร้อมด้วยกับการศึกษาพระไตรปิฎก คั่นคว้าเรื่องสมาธิวิปัสสนาจากพระไตรปิฎกโดยตรงนั้น มันก็เป็นสิ่งที่ทำกันมาก ได้ผลมาก เพราะมันต้องเอาความหมายในตัวหนังสือมาทำการเพ่งหาความจริง จนกระทั่งเลยไป เป็นการเห็นแจ้งโดยไม่ต้องคิดต้องนึก นี่มันรวมกันแล้ว ตั้งแต่ต้นจนปลาย หลายสิบปี มันดำเนินมาอย่างนี้ ถ้าพูดทั้งหมดมันต้องพูดอย่างนี้⁷⁰

จากการศึกษาด้านในของท่านพุทธทาสภิกขุ ทำให้ท่านได้รับผลเป็นที่น่าพอใจในการศึกษา ดังคำกล่าวของท่านว่า

พอใจ แต่ไม่ใช่ถึงว่าถึงที่สุด ไปพอใจส่วนที่มันออกไปในทางที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น พอใจ เรียกว่าผมพอใจ ถ้าเป็นเรื่องส่วนตัวแท้ ๆ ไม่เกี่ยวกับพอใจหรือไม่พอใจ มันเกี่ยวกับถูกหรือผิด เสร็จแล้วเรารู้สึกว่าได้ถูกมาตลอดเวลา อาจจะพบอะไรต่อไปอีกก็ได้ ผมไม่เหมือนคนอื่นหรอก ไม่ได้วัดว่าตัวเองจะเป็นโสดาบัน เป็นสกทาคามี อนาคามี หรืออรหันต์ ไม่วัดและไม่พยายามจะกำหนดดวยอย่างนั้น เพียงแต่ว่ามีความทุกข์เหลืออยู่หรือไม่ ถ้ามีความทุกข์เหลืออยู่ก็ต้องเอาทุกข์ออกไป คอยดูว่ามีความทุกข์ชนิดไหนแปลกออกมาคอยดูอยู่⁷¹

การศึกษาทั้งด้านนอกและด้านในหรือทั้งปริยัติและปฏิบัติของท่านพุทธทาสภิกขุดังกล่าว ทำให้ท่านได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นนักปฏิรูปแนวคิดของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ดังที่ ดร.ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวัฒน์ กล่าวไว้ว่า

พุทธทาสภิกขุเป็นนักปฏิรูปแนวคิดของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ผู้ซึ่งในแง่ปริยัติแล้วได้ตีความคำสอนของพระพุทธศาสนาใหม่ทั้งหมด และในแง่ปฏิบัติแล้วได้ริเริ่มการกลับไปใช้ชีวิตของหมู่สงฆ์แบบครั้งพุทธกาล งานเผยแผ่พระพุทธศาสนา

⁶⁹ พุทธทาสภิกขุ, บทกวีของพุทธทาสภิกขุ, น. 17.

⁷⁰ พุทธทาสภิกขุ, เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา: อดีตชีวิตประวัติของพุทธทาสภิกขุ, น. 485.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, น. 496.

ในชุด “ธรรมโฆษณ์” ของท่านจึงเป็นผลงานความคิดอันยิ่งใหญ่ เป็นงานริเริ่ม
สร้างสรรค์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดทางพระพุทธศาสนา⁷²

สรุปได้ว่า จากการที่ท่านพุทธทาสภิกขุมีความสนใจในการศึกษาทั้งด้านนอกและด้าน
ใน ทำให้ท่านมีความรู้ที่กว้างขวางและมีมุมมองต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดในสังคมได้อย่างลึกซึ้ง
จึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่มีส่วนส่งผลให้สันติภาพตามแนวคิดของท่านที่แสดงออกมาผ่านผลงาน
ต่าง ๆ มีความหลากหลายครอบคลุมทุก ๆ องค์ประกอบของสังคม

3.2.2 ปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ

ช่วงระยะเวลา 87 ปีก่อนที่จะมรณภาพลงในวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ.2536 ณ สวน
โมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชีวิตของท่านพุทธทาสภิกขุได้รับรู้ถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่
เกิดขึ้นทางสังคม การเมือง และ เศรษฐกิจ ดังนี้

1) ปรากฏการณ์ทางสังคม ท่านพุทธทาสภิกขุเกิดและเติบโตในสังคมที่สงบสุข
ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพประมงมาแต่โบราณ ฐานะพอมีพอกิน ในเมืองไชยามีข้าราชการมาตั้ง
บ้านเรือนอยู่ จึงรับเอาวัฒนธรรมจากกรุงเทพฯ ได้เร็วกว่าอำเภอรอบ ๆ ประชาชนมีความรู้สึกกลัว
เจ้านายในสมัยนั้น เพราะมีอำนาจมากคล้าย ๆ รัฐบาล และประชาชนทั่วไปมีความเลื่อมใสใน
พระพุทธศาสนา แต่ละบ้านจะมีผ้าดักบาตรตั้งไว้ที่หน้าบ้าน ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติก็มีอุดม
สมบูรณ์ไม่ขาดแคลน นับว่าท่านพุทธทาสภิกขุได้เกิดมาท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่มีพระพุทธศาสนา
เป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจ ทำให้ท่านได้ซึมซับเอาแนวคิดต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ยังดำรง
เพศฆราวาสอยู่⁷³

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 สังคมไทย
เปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด จากเดิมที่เป็นสังคมเกษตรกรรมดำรงชีวิตอย่างพอมีพอกิน และมี
ความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นต้นกำเนิดภูมิปัญญาทางการเมืองและทางเศรษฐกิจแบบ
ไทยที่ก่อตัวมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย⁷⁴ กลับถูกแนวคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจจากตะวันตกเข้ามา

⁷²ดร.ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภักดิ์, ปรัชญาเมธีกับพุทธทาสภิกขุ (กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ปารมิตา, 2530), น. 11.

⁷³พุทธทาสภิกขุ, เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา: อดีตชีวิตประวัติของพุทธทาสภิกขุ, น. 29-32.

⁷⁴ส. ศิวรักษ์, อิทธิพลพุทธาสต่อสังคม (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการศาสนาเพื่อ
การพัฒนา, 2533), น. 1-32.

มีบทบาทแทน สังคมไทยจึงมีความเปลี่ยนแปลงไปหลายประการ ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ คือ มีการเลิกระบบขุนนางแบบศักดินา การแต่งตั้งขุนนางให้เป็นสมเด็จเจ้าพระยา เจ้าพระยาพระยา พระ หลวง ขุน ได้ถูกยกเลิก มีการเน้นเรื่องความเสมอภาคของประชาชน สิทธิเสรีภาพ ภายใต้รัฐธรรมนูญ เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนทั่วไปมากยิ่งขึ้น มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อฝึกฝนข้าราชการและเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยสองปีหลังการปฏิวัติ⁷⁵

ต่อมาปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเป็นรูปธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ.2503-2513 คือ การเพิ่มจำนวนประชากร ในระยะ 10 ปีนี้ประชากรเพิ่มจาก 26 ล้านคนในปี พ.ศ.2503 ไปเป็น 36 ล้านคนในปี พ.ศ.2513 หรือร้อยละ 38.4 และเท่ากับเพิ่มปีละหนึ่งล้านคน จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น 10 ล้านคนนี้จะดูแลปริมาณไม่ได้ เพราะมีผลกระทบในทางสังคมด้วย เช่น การทำให้เกิดชุมชน เนื่องจากมีการย้ายถิ่นจากชนบทไปสู่ตัวเมือง รวมทั้งการเกิดกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เพราะความเจริญและความจำเป็นทางเศรษฐกิจ นอกจากนั้น ยังเกิดชนชั้นกลางทางเศรษฐกิจ ผู้ใช้แรงงานรวมทั้งช่างที่จบจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งหมดนี้มีส่วนผลักดันให้เกิดการลุกฮือของประชาชน เมื่อ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516⁷⁶

จากเหตุปัจจัยทางการเมืองและเศรษฐกิจ ทำให้สังคมไทยค่อย ๆ เปลี่ยนแปลง มาตามลำดับจากสังคมเกษตรกรรม กลายเป็นสังคมแบบผสมระหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม ต่อมาขนาดของสังคมอุตสาหกรรมก็ขยายออกไปตามจังหวัดต่าง ๆ ทำให้สังคมไทยทั่วประเทศไหลไปตามกระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีที่ครอบงำสังคมไทยและสังคมโลกอยู่ ในขณะที่ขนาดของสังคมเกษตรกรรมกลับหดหายเล็กลง ทางเลือกใหม่ในสังคมสำหรับเกษตรกรชาวไร่ชาวนามีไม่มากนัก นอกจากเดินเข้าสู่ระบบตลาดแรงงานในสังคมอุตสาหกรรม เพราะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบาลมุ่งพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมเป็นหลัก เพื่อให้สถานะทางเศรษฐกิจของประเทศมีเสถียรภาพมั่นคง แม้จะปรากฏว่ามีสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยเจริญขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งศีลธรรมในสังคมไทยกลับเสื่อมโทรมและจิตใจของมนุษย์ก็ตกต่ำลงตกเป็นทาสของวัตถุ อีกทั้งยังเกิดปัญหาทางสังคมมากมาย คือ ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี ปัญหาครอบครัวแตกแยก ปัญหาการคอร์รัปชัน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม เป็นต้น ท่านพุทธทาสภิกขุจึงวิจารณ์สภาวะการณ์เช่นนี้ว่า

⁷⁵ ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต ธีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), น. 138.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 186.

โลกกำลังไร้สันติภาพยิ่งขึ้นทุกที มิใช่ว่ายิ่งเจริญแล้วยิ่งมีสันติภาพ กลายเป็นว่า ยิ่งเจริญแล้วยิ่งวุ่นวาย ยิ่งยุ่งยากยิ่งไกลาหล จนจะไม่ใช่โลกของมนุษย์อยู่แล้ว แต่ก็ไม่มีใครจะเรียกว่าโลกของอะไร มันก็ยังมีคนหรือมนุษย์อยู่ในโลกอันวุ่นวายนี้ ไม่รู้จะหนีไปไหน⁷⁷

2) ปรากฏการณ์ทางการเมือง แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การเมืองภายในประเทศกับ ภายนอกประเทศ

ปรากฏการณ์ทางการเมืองภายในประเทศ ท่านพุทธทาสภิกขุเกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ.2449⁷⁸ และเจริญเติบโตขึ้นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีพระราชอำนาจเด็ดขาดในการปกครองแผ่นดิน ต่อมาท่านได้บรรพชาอุปสมบทเป็น พระภิกษุในพระพุทธศาสนาตามระบอบสมณเพศเรื่อยมาจนเริ่มก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้นในวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2475⁷⁹

จากนั้นอีกเดือนเศษในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ประเทศไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ภายใต้กฎหมาย ด้วยการยึดอำนาจการปกครองโดยคณะราษฎร โดยการนำของพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) หัวหน้าคณะราษฎร และหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) หัวหน้าฝ่ายพลเรือน อันก่อปรดด้วยทหารบก ทหารเรือ พลเรือน เป็นการสิ้นสุดซึ่งอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์และเริ่มต้นการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย⁸⁰ แม้ว่าท่านพุทธทาสภิกขุจะอยู่ที่สวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่ท่านก็สามารถรับรู้เหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ได้จากหนังสือพิมพ์และเพื่อนพระภิกษุซึ่งอยู่ที่กรุงเทพมหานครได้เขียนจดหมายไปเล่าให้ฟัง⁸¹

⁷⁷ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 3.

⁷⁸ พุทธทาสภิกขุ, เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา: อดีตชีวิตของพุทธทาสภิกขุ, น. 516.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 518.

⁸⁰ สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, "การอภิวัฒน์ 24 มิถุนายน 2475 ถึงรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490," ใน คิอวิญญานเสรี ปรีดี พนมยงค์, จัดทำโดย คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลอง 100 ปีรัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), น. 110.

⁸¹ พุทธทาสภิกขุ, เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา: อดีตชีวิตของพุทธทาสภิกขุ, น. 419.

ชีวิตของท่านพุทธทาสภิกขุ หลังจากได้รับรู้ถึงเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองการปกครองมาจนถึงปีที่ท่านมรณภาพคือปี พ.ศ.2536 ปรากฏว่าเหตุการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยเกิดความผันผวนมาโดยตลอด มีการปฏิวัติ 7 ครั้ง รัฐประหาร 5 ครั้ง กบฏ 11 ครั้ง⁸² และใช้รัฐธรรมนูญถึง 14 ฉบับ⁸³ เนื่องจากสังคมไทยได้เปิดรับเอาวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองซึ่งเป็นแนวคิดจากประเทศตะวันตกมาให้เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองในสังคมไทย โดยที่ยังไม่เข้าใจสังคมของตนเองว่ามีความพร้อมความสามารถที่จะรับมาใช้ได้ในระดับใด

เราจะเห็นได้ว่า หลังจากการเมืองไทยผ่านการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ.2475 มาไม่นานก็เกิดเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองหลายเหตุการณ์ กล่าวคือ ในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี เกิดวิกฤตการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2482-2488) จอมพล ป. ตัดสินใจร่วมกับญี่ปุ่นประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ซึ่งเป็นการตัดสินใจที่ผิดพลาดอย่างใหญ่หลวงและทำให้ต้องเสียตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหลังจากสงครามสิ้นสุดลง⁸⁴ ต่อมาการเมืองไทยก็เข้าสู่ระบอบเผด็จการอำนาจนิยม เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เข้ามามีอำนาจทางการเมืองการปกครองและได้เป็นนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2501-2506

หลังจากมรณกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงเริ่มต้นการเมืองแบบ "ประชาธิปไตยครึ่งใบ" คือนายกรัฐมนตรีไม่ต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร⁸⁵ จอมพลถนอม กิตติขจร ก็ได้ขึ้นสืบทอดอำนาจทางการเมืองแทน จนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 หรือที่เรียกว่า "วันมหาวิปโยค" ซึ่งมีการชุมนุมประท้วงรัฐบาลเผด็จการทหารโดยประชาชนและนักศึกษาจำนวนแสน ๆ และเกิดเหตุการณ์นองเลือดขึ้น ในที่สุดจอมพลถนอม กิตติขจร ต้องลาออกและเดินทางออกนอกประเทศ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการเปิดประวัติศาสตร์บทใหม่ทางการเมืองไทยในยุคหลังการเปลี่ยนแปลง 24 มิถุนายน พ.ศ.2475⁸⁶

⁸² ประเทือง แก้วสุข, ไครน์ไทยไป... (กรุงเทพมหานคร: บริษัท กกกก ก่อกิจการพิมพ์ จำกัด, 2544), น. 29-32.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, น. 131.

⁸⁴ ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต ธีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, น. 140-141.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, น.180.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, น.194.

สำหรับบทบาทของท่านพุทธทาสภิกขุในช่วงปลายปี พ.ศ.2516 หลังเหตุการณ์วันมหาวิปโยคจนถึงปี พ.ศ.2518 ท่านได้เสนอแนวคิดทางการเมืองแบบ “ธัมมิกสังคมนิยม” และ “เผด็จการแบบธรรมะ” ผ่านงานธรรมบรรยายหลายเรื่องด้วยกัน กล่าวคือ “ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม” (11 พฤศจิกายน พ.ศ.2516)⁸⁷ “มหิตลธรรม” (28 มีนาคม-25 เมษายน พ.ศ.2517)⁸⁸ “สังคมนิยมตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา” (15 กันยายน พ.ศ.2517)⁸⁹ และ “สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้” (27 พฤษภาคม พ.ศ.2518)⁹⁰ เพื่อชี้ให้เห็นว่าการเมืองจะต้องมีธรรมะจึงจะเป็นการเมืองที่ถูกต้อง

หลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี จนมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2517 จึงได้มีการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนมกราคม พ.ศ.2518 แม้ว่าระบอบประชาธิปไตยจะหวนกลับมาอีกครั้ง แต่การเมืองไทยก็ยังไม่มั่นคง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เป็นนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดใหม่ หลังจากบริหารประเทศไปได้ไม่นานก็ได้ประกาศยุบสภาเพื่อให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้ง ทำให้ได้รัฐบาลชุดใหม่ที่มี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี เข้ามาบริหารประเทศอยู่จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เนื่องจากระหว่างปี พ.ศ.2516-2519 เป็นช่วงที่กระแสความคิดทางการเมืองแตกแยกแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายซ้ายคือกลุ่มที่นิยมสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่ก่อตัวอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2485 กับฝ่ายขวาที่สนับสนุนเสรีนิยมประชาธิปไตย ในที่สุดก็เกิดความขัดแย้งขึ้น

ก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ตั้งแต่วันที่ 3 กรกฎาคม ถึงวันที่ 29 กันยายน พ.ศ.2519 ท่านพุทธทาสภิกขุได้บรรยายธรรมเรื่อง “ธรรมะกับการเมือง” เพราะท่านเห็นว่า “การเมือง” เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องสนใจ เนื่องจากที่เราหาความสุขไม่ได้ ก็เพราะว่าไม่มีความถูกต้องทางการเมือง⁹¹

หลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นายธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้เป็นนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลที่มีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเต็มที่ สำหรับท่านพุทธทาสภิกขุเองก็ถูกกล่าวหาว่า

⁸⁷ พุทธทาสภิกขุ, ธัมมิกสังคมนิยม, น. 11-55.

⁸⁸ พุทธทาสภิกขุ, มหิตลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2545), น. 1-524.

⁸⁹ พุทธทาสภิกขุ, ธัมมิกสังคมนิยม, น. 57-110.

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 111-150.

⁹¹ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, น. 2.

เป็นคอมมิวนิสต์⁹² ต่อมาเกิดการปฏิวัติยึดอำนาจอีกครั้งเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2520 ได้รัฐบาลชุดใหม่ซึ่งมี พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรี หลังจาก พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ลาออก พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ เข้ารับตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523-2531 เมื่อ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ยุติบทบาทการเมือง จึงเกิดการปฏิวัติอีกครั้งโดย คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รชช.) เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2534 ในสมัย พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี และต่อมาก็เกิดเหตุการณ์นองเลือดอีกครั้งหนึ่งใน เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535 ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เรียกกันว่า "พฤษภาทมิฬ" ในสมัย พล.อ.สุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรี ก่อนที่ท่านพุทธทาสภิกขุจะถึงแก่กรรมภาพเพียงหนึ่งปีเศษในปี พ.ศ.2536

ปรากฏการณ์ทางการเมืองภายนอกประเทศ การเมืองระหว่างประเทศในระดับโลก เกิดวิกฤตการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2482 ถัดมาในปี พ.ศ.2483 ท่านพุทธทาส ภิกขุจึงเขียนบทความต่อต้านสงคราม เรื่อง "ไฟไหม้โลกยุคกิ่งพุทธกาล" ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ "พุทธศาสนา" ราย 3 เดือน⁹³ และแสดงปาฐกถาธรรมที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เรื่อง "ความสงบในฐานะเป็นผลแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม" ในวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ.2485⁹⁴

แม้สงครามโลกครั้งที่ 2 จะสิ้นสุดลงในวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ.2488 แต่สังคมโลกก็ กลับเกิดสงครามความรูแบบใหม่ขึ้นคือ สงครามความขัดแย้งทางความคิดอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่มีสหภาพโซเวียตเป็นแกนนำ กับค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำซึ่งเรียกกันว่า "สงครามเย็น" (พ.ศ.2489-2534) ขยาย ครอบคลุมไปทั่วโลก ทำให้สหประชาชาติ (UN) ที่ก่อตั้งขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ.2488 ถูกวิจารณ์ว่าไม่สามารถจัดการสังคมโลกให้มีสันติภาพได้อย่างแท้จริง แม้ ท่านพุทธทาสภิกขุเองก็ได้วิจารณ์ไว้เช่นกันว่า

องค์การสหประชาชาติที่จัดขึ้น มนุษย์จัดขึ้นว่าจะช่วยรักษาความถูกต้อง ความ เป็นธรรม หรือจะข่มขู่ป้องกันคนอันธพาล ประเทศอันธพาล เพื่อให้โลกมี สันติภาพนั้นแหละ ก็ทำอะไรไม่ได้ องค์การสันติภาพช่วยกันจัดตั้งขึ้นแล้วก็ทำ

⁹² พุทธทาสภิกขุ, เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา: อดีตชีวิตของพุทธทาสภิกขุ, น. 229.

⁹³ เรื่องเดียวกัน, น. 520.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 521.

อะไรไม่ได้ บังคับใครก็ไม่ได้ ได้แต่ไกลเกลี่ย ๆ ก็ไกลเกลี่ยแล้วไกลเกลี่ยอีก
ขอไปที ๆ มีลักษณะอาการเหมือนกับนั่งจับปูใส่กระดองคือไม่สิ้นสุด⁹⁵

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันวิกฤตการณ์สงครามเย็นทางการเมืองในสังคมโลกก็ได้ยุติลง
แล้ว เพราะสหภาพโซเวียตซึ่งเป็นผู้นำฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ได้ล่มสลายลง และสหรัฐ
อเมริกาผู้นำฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยก็ได้ก้าวขึ้นเป็นผู้นำโลกที่แท้จริงแต่เพียงประเทศเดียว แต่
การขัดแย้ง ต่อสู้ และสงคราม ที่เนื่องจากปัญหาความแตกต่างทางด้านพงศ์เผ่าเหล่ากอ
ชาติพันธุ์ และลัทธิศาสนา ซึ่งเป็นปัญหาด้านทฤษฎีอีกแบบหนึ่ง ก็เริ่มปรากฏขึ้นทันที⁹⁶

เหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นทางการเมืองทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศดังที่
กล่าวมาข้างต้น ถือได้ว่าเป็นประสบการณ์ชีวิตที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้รับการถ่ายทอดมาจาก
สังคมไทยและสังคมโลกที่ท่านดำรงชีวิตอยู่ผ่านสื่อมวลชนคือหนังสือพิมพ์และวิทยุ การได้รับรู้ถึง
สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ผิดปกติและวุ่นวาย จึงเป็นการก่อรูปแนวคิดเรื่อง
สันติภาพอันเป็นภาวะที่ตรงกันข้ามขึ้น แล้วท่านพุทธทาสภิกขุก็ได้พยายามเสนอแนวคิดของท่าน
ผ่านผลงานต่าง ๆ มาโดยตลอด เป็นการกระตุ้นเตือนให้สังคมตระหนักและทำความเข้าใจเกี่ยว
กับปัญหาการขาดสันติภาพแม้ในทางการเมือง เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการแก้ไข
ปัญหาและสร้างสรรค์สังคมให้มีสันติภาพอย่างแท้จริง

3) ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ แม้ว่าเศรษฐกิจไทยโดยทั่วไปจะเป็นเศรษฐกิจแบบ
เกษตรกรรมเป็นหลัก แต่ว่าท่านพุทธทาสภิกขุเกิดและเติบโตขึ้นในปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่ง
เศรษฐกิจของประเทศไทยกำลังตกต่ำ เนื่องมาจากการทำสนธิสัญญาบาวริงในปี พ.ศ.2398 ใน
สมัยรัชกาลที่ 4⁹⁷ ทำให้ไทยต้องเปิดเสรีทางการค้าและระบบเศรษฐกิจของประเทศต้องหันไปพึ่ง
พิงการค้าขายกับต่างประเทศ เมื่อเศรษฐกิจประเทศอื่นตกต่ำ ประเทศไทยก็พลอยได้รับผล
กระทบตามไปด้วย ในรัชกาลที่ 6 ระหว่างปี พ.ศ.2457-2461 สภาพเศรษฐกิจทั่วโลกได้รับผล
กระทบจากภาวะสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้การค้าระหว่างประเทศต้องหยุดชะงัก⁹⁸

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 62.

⁹⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์,
พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2542), น. 126-127.

⁹⁷ ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต อีระเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, น. 93.

⁹⁸ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูศักดิ์ จุฑาวัสถ์, ระบบเศรษฐกิจและพัฒนาระบบเศรษฐกิจไทย
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), น. 122.

ต่อมาในปี พ.ศ.2446 ประเทศไทยต้องประสบกับปัญหาฝนแล้งผิดปกติอีก ทำให้ผลผลิตข้าวในลดเหลือ 2 ใน 3 ของปีปกติ ข้าวมีไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศ รัฐบาลจึงห้ามส่งออกจนถึงปี พ.ศ.2463 ทำให้รายได้ของประเทศลดลง ดุลการค้าปี พ.ศ.2463 ขาดดุลถึง 81 ล้านบาท ขณะที่ภาวะปกติจะเกินดุล 40 ล้านบาท และเงินทุนสำรองระหว่างประเทศก็เหลือเพียงครึ่งหนึ่ง⁹⁹ จากการศึกษาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกซึ่งส่งผลกระทบต่อประเทศไทยในปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 7 รัฐบาลจึงต้องแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้วยการตัดทอนรายจ่ายโดยการลดเงินเดือนข้าราชการ ปลดข้าราชการ ยุบหน่วยงาน ขึ้นพักดอัตรภาษีศุลกากรหลายชนิด เพื่อชดเชยเงินรายได้ที่ลดลง ดังนั้น การที่ภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทยตกต่ำจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่คณะราษฎรนำมากล่าวอ้าง เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475¹⁰⁰

ต่อมาระหว่างเกิดเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ.2482-2488 สภาพเศรษฐกิจทั่วโลกรวมถึงประเทศไทยได้รับผลกระทบจากภัยสงครามอีกครั้ง เมื่อสงครามยุติลงสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจของบ้านเมืองก็ยังคงอยู่ในภาวะบอบบางมาก ราคาสินค้ายังคงสูง เพราะเกิดการขาดแคลน อัตราแลกเปลี่ยนที่กำหนดไม่มีเสถียรภาพ มีการซื้อขายเงินตราต่างประเทศในตลาดมืดด้วยอัตราสูงมาก ค่าเงินบาทก็ตกต่ำ¹⁰¹ รัฐบาลพยายามแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจด้วยวิธีการต่าง ๆ จนในที่สุดรัฐบาลได้รับเอาปรัชญาการพัฒนาเศรษฐกิจเสรีนิยมแบบตะวันตกที่มีแนวคิดที่รัฐบาลเป็นผู้ส่งเสริมและช่วยเหลือเอกชนเท่านั้น¹⁰² มาใช้ในสังคมไทยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และปรัชญาเศรษฐกิจเสรีนิยมนี้ก็สอดคล้องกับระบอบทางการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยที่สังคมไทยรับมาจากปรัชญาการเมืองตะวันตกเช่นเดียวกัน จึงเรียกรวมกันว่าระบอบเสรีนิยมประชาธิปไตย

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งทางความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองระหว่างค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่นำโดยสหภาพโซเวียตกับค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยที่นำโดยสหรัฐอเมริกา มีผลทำให้แนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เริ่มเข้ามาสู่สังคมไทย แต่สังคมไทยโดยส่วนใหญ่ปฏิเสธแนวคิดเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ดังกรณีตัวอย่าง ดร.ปรีดี พนมยงค์ หนึ่งในหัวหน้าคณะผู้ก่อการปฏิวัติ และผู้ประสานการณ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้เสนอแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่จะทำให้

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 123.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 124-125.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, น. 125.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน, น. 125.

คนไทยทุกคนมีเงินเดือนจากรัฐ เพื่อเป็นการประกันทางด้านสวัสดิการ แต่ข้อเสนอดังกล่าวถูกมองว่ามีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์ ผลสุดท้ายก็ไม่ได้รับการยอมรับ และเป็นเหตุให้ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต้องเดินทางไปพำนักรยังต่างประเทศหนึ่งปี เพื่อให้สถานการณ์คลี่คลายลง¹⁰³

การที่ประเทศไทยต้องแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่น ๆ ในสงครามเศรษฐกิจ ทำให้มีพัฒนาการทางเศรษฐกิจมาตามลำดับ ดังที่ ศาสตราจารย์เฮนรี่ จามริก นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ได้สรุปไว้ดังนี้

พ.ศ.2498 ปลายสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ธนาคารโลกส่งคณะผู้แทนมาสำรวจเศรษฐกิจไทยและเสนอแนะนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาใหม่ คือสร้างอุตสาหกรรมลดบทบาททางเศรษฐกิจของรัฐและส่งเสริมการลงทุนและประกอบการของเอกชน

พ.ศ.2501 กลุ่มอำนาจจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กระทำรัฐประหาร สถาปนา "ระบอบปฏิวัติ" ระดมนักวิชาการสาขาต่าง ๆ มาช่วยงานของชาติ ประกาศคำนิยม "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" และเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งเป็นการลอกเลียนแนวทางสร้างอุตสาหกรรมตามแบบฉบับที่เคยเป็นมาในประวัติศาสตร์ปฏิวัติอุตสาหกรรมของประเทศตะวันตก กล่าวคือแบ่งแยกและแปลกแยกอุตสาหกรรมเมืองกับเกษตรชนบทออกจากกัน พร้อมทั้งชูตรีดทรัพยากรส่วนเกินจากภาคเกษตรชนบท

พ.ศ.2516 เหตุการณ์ 14 ตุลา ซึ่งโดยสาระสะท้อนถึงการขยายตัวของพลังอำนาจกลุ่มทุนและชนชั้นกลางในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม

พ.ศ.2523 เริ่มศักราชของ "ประชาธิปไตยครึ่งใบ" กลุ่มทุนธนิกการเงิน และนักบริหารมืออาชีพ เข้ามามีบทบาทร่วมในรัฐบาล พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ "ดรีมทีมเศรษฐกิจ" นำโดย นายบุญชู โรจนเสถียร ในฐานะรองนายกรัฐมนตรี ผู้ได้สัญญาว่า "ชาร์เศรษฐกิจ" และ ดร.อานวย วีรวรรณ อดีตที่ปรึกษาเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการคลัง ประกาศตั้งสัญญาประเทศไทยเป็น "บรรษัทรวมไทย" (Thailand Inc.) ตามแบบฉบับที่เรียกขานประเทศญี่ปุ่น พร้อมทั้งประกาศรณรงค์นโยบายเปิดประตูต้อนรับการลงทุนหลังไหลเข้าของทุนบริษัทข้ามชาติทั้งหลาย โดยอาศัยแรงจูงใจแรงงานราคาถูกและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

พ.ศ.2531-2534 รัฐบาล "ประชาธิปไตยเต็มใบ" ของ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ประกาศนโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า ราคาที่ดินพุ่งสูงขึ้นจากการกว้านซื้อเก็งกำไร ถือกันว่าเป็นเรื่องดี เพราะช่วยให้คนไทย รวมทั้งชาวไร่ชาวนาร่ำรวยเงินทองขึ้น

¹⁰³ ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต ธีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, น 138-139.

พ.ศ.2535-2536 รัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน-ชวน หลีกภัย เป็นช่วงของการเปิดเสรีทางการค้าและการเงินวิเทศธนกิจ¹⁰⁴ และมีการชุมนุมเรียกร้องให้แก้ไขรัฐธรรมนูญและต่อต้านนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง ในช่วงวันที่ 17-21 พฤษภาคม พ.ศ.2535 ทำให้ภาวะการท่องเที่ยวและการลงทุนชะงักไปชั่วคราว แต่เนื่องจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมยังมั่นคง รวมทั้งมีการเลือกตั้งใหม่ในเดือนกันยายน พ.ศ.2535 จึงทำให้การฟื้นฟูเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็ว¹⁰⁵

นอกจากนี้ การรับเอาปรัชญาทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมมา ทำให้ประเทศไทยเริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเรื่อยมา ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 จนถึงปีที่ท่านพุทธทาสภิกขุถึงแก่มรณกรรม พ.ศ.2536 ประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไปทั้งสิ้น 7 ฉบับด้วยกัน ดังที่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูศักดิ์ จุฑาธุช นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์ได้สรุปไว้ดังนี้¹⁰⁶

แผนฯ 1 (พ.ศ.2504-2509) รัฐบาลได้วางแผนพัฒนาฯ ออกเป็น 2 ระยะด้วยกัน ระยะแรก ระหว่างปี 2504-2506 ระยะที่ 2 ระหว่างปี 2507-2509 เนื่องจากรัฐบาลตระหนักดีว่าการจัดทำโครงการและการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจในระยะแรก ส่วนใหญ่ยังไม่พร้อม ซึ่งในแผนฯ 1 จะเน้นการสร้างบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจต่าง ๆ เช่น การคมนาคมขนส่ง การชลประทาน และการพลังงาน ผลการพัฒนาตามแผนฯ 1 ประสบความสำเร็จเกินเป้าหมาย เนื่องจากมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจเฉลี่ยร้อยละ 8.1 ต่อปี โดยในระยะแรกของแผนฯ ขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 7.2 ต่อปี สูงกว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้ร้อยละ 5 ต่อปี ส่วนในระยะที่ 2 ขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 8.9 ต่อปี สูงกว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้ร้อยละ 6 ต่อปี

แผนฯ 2 (พ.ศ.2510-2514) เน้นการเร่งรัดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและการเงินต่อเนื่องจากแผนฯ 1 แต่เริ่มให้ความสำคัญต่อการกระจายผลการพัฒนามากขึ้น ในช่วงแผนฯ 2 ภาวะเศรษฐกิจมีความผันผวนในทางเศรษฐกิจมากกว่าแผนฯ 1 กล่าวคือ ในระยะต้นแผนฯ (พ.ศ.2510-2512) เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็วเฉลี่ยร้อยละ 8 ต่อ

¹⁰⁴ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก, "เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน," ใน ยุทธศาสตร์ประเทศไทย 1999-2000, รวบรวมโดย พิทยา ว่องกุล (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถึทรรศน์, 2541), น. 49-50.

¹⁰⁵ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูศักดิ์ จุฑาธุช, ระบบเศรษฐกิจและพัฒนากิจการเศรษฐกิจไทย, น. 137-138.

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 128-159.

ปี เนื่องจากการผลิตที่สำคัญ คือ การเกษตรและอุตสาหกรรมเพิ่มในอัตราสูง รวมทั้งมีการลงทุนจากต่างประเทศ และรายจ่ายทางทหารของสหรัฐอเมริกาในไทยเพิ่มขึ้น แต่ปลายแผนฯ (พ.ศ. 2513-2514) เศรษฐกิจไทยขยายตัวช้าลง จนถึงขั้นภาวะเศรษฐกิจรัดตัวเป็นครั้งแรก หลังจากขยายตัวติดต่อกันมากกว่า 10 ปี ในช่วงแผนฯ 2 มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจเฉลี่ยร้อยละ 7.9 ต่อปี ต่ำกว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้ร้อยละ 8.5 ต่อปี

แผนฯ 3 (พ.ศ.2515-2519) ปรับทิศทางการพัฒนาประเทศใหม่ โดยเน้นการพัฒนา ด้านสังคมมากกว่าพัฒนาเศรษฐกิจ ทั้งนี้ เพื่อแก้ไขปัญหาการเพิ่มของประชากร และขยายการศึกษาให้กว้างขวางขึ้น แต่ยังคงกระตุ้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการรักษาเสถียรภาพทางการเงินของประเทศ โดยการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกแทนการนำเข้า รวมทั้งการกระจายรายได้ ผลการพัฒนาในช่วงแผนฯ 3 มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจเฉลี่ยร้อยละ 7 ต่อปี เป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

แผนฯ 4 (พ.ศ.2520-2524) มุ่งแก้ไขปัญหาเร่งด่วนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจ และรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจให้มั่นคงในช่วง 2 ปีแรกของการพัฒนา และแก้ไขปัญหาขั้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนมุ่งสร้างความเป็นธรรมทางสังคม ภายใต้พื้นฐานความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ โดยเน้นการลดความเหลื่อมล้ำในฐานะของบุคคลทางเศรษฐกิจให้น้อยลง และสร้างสวัสดิการทางสังคมแก่คนส่วนใหญ่มากกว่าการเน้นถึงการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ผลการพัฒนาในช่วงแผนฯ 4 ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 7.1 ต่อปี สูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ร้อยละ 7 ต่อปี

แผนฯ 5 (พ.ศ.2525-2529) ปรับแนวนโยบายพัฒนาประเทศ “แนวใหม่” โดยมีทั้งแผนรับ คือ แผนแก้ปัญหา และแผนรุก คือ ริเริ่มแผนพัฒนา เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ระบบเศรษฐกิจ จึงแตกต่างจากเดิม คือ เป็นแผนที่ยึดพื้นที่เป็นหลัก เน้นการรักษาเสถียรภาพทางการเงินของประเทศเป็นพิเศษ โดยปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจด้านต่าง ๆ และยอมให้การขยายตัวของเศรษฐกิจชะลอตัวลงบ้าง นอกจากนี้ ยังเน้น “ความสมดุล” ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยมุ่งการกระจายรายได้และความเจริญไปสู่ส่วนภูมิภาค เน้นการแก้ปัญหาความยากจนในชนบทเป็นหลัก รวมทั้งการแปลงแผนไปสู่ภาคปฏิบัติให้ได้ผลต่อประชาชนอย่างจริงจัง และเน้นบทบาทและระดมความร่วมมือจากเอกชน ผลการพัฒนาในช่วงแผนฯ 5 ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 5.9 ต่อปี ต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ร้อยละ 6.6 ต่อปี

แผนฯ 6 (พ.ศ.2530-2534) จัดทำเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงแผนฯ 5 ซึ่งมีปัญหาความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเงิน เงินออมขาดแคลน โครงสร้างการผลิตอ่อนแอ ความ

เสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความไม่สมดุลในตลาดแรงงาน แผนฯ 6 จึงมีสาระสำคัญ 2 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจกับด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจมุ่งรักษาระดับการเติบโตทางเศรษฐกิจ เพื่อให้สามารถรองรับกำลังงาน และมีการกระจายรายได้ที่เท่าเทียมกันมากขึ้น รวมทั้งทำให้เกิดเสถียรภาพของเศรษฐกิจการเงินทั้งภายในและภายนอกประเทศ ด้านสังคม เน้นการพัฒนาคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากร และเสริมสร้างวัฒนธรรมและค่านิยมที่ดี

ความแตกต่างของแผนฯ 6 กับแผนฯ ฉบับก่อน ๆ คือให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับคุณภาพและประสิทธิภาพในการผลิต การบริหารงานทั้งในภาครัฐและเอกชน รวมทั้งคุณภาพทรัพยากรมนุษย์ จึงส่งผลให้การพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงแผนฯ 6 มีอัตราการเจริญเติบโตและมีระดับการลงทุนสูงเป็นประวัติการณ์ อีกทั้งภาวะเศรษฐกิจในต่างประเทศช่วงนั้นเอื้ออำนวยด้วย กล่าวคือ ราคาน้ำมันตลาดโลกลดลงอย่างรวดเร็ว อัตราดอกเบี้ยในตลาดโลกทรงตัวในระดับต่ำ ประเทศอุตสาหกรรมมีเศรษฐกิจขยายตัวอย่างต่อเนื่อง การส่งออกของไทยจึงกระเตื้องอย่างเห็นได้ชัด ผลการพัฒนาในช่วงแผนฯ 6 ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 10.9 ต่อปี สูงกว่าเป้าหมายที่ปรับปรุงแล้ว คือ ร้อยละ 8.4 ต่อปี โดยเศรษฐกิจไทยขยายตัวสูงที่สุดในปี 2531 คือ ร้อยละ 13.3 ต่อปี นับว่าสูงเป็นประวัติการณ์ในรอบ 25 ปีที่ผ่านมา

แผนฯ 7 (พ.ศ.2535-2539) เน้นให้มีความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงปริมาณและคุณภาพ แผนฯ 7 มีเป้าหมายให้เศรษฐกิจขยายตัวร้อยละ 8.2 ต่อปี และผลของการพัฒนาตามแผนฯ ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 8.1 ต่อปี ต่ำกว่าเป้าหมายเพียงเล็กน้อย

จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่แผนฯ 1-7 จะมีปัญหาทางเศรษฐกิจให้ประเทศไทยแก้ไขอย่างต่อเนื่องกันมาโดยตลอด ทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยพยายามพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ตามแผนฯ เนื่องจากระบบเศรษฐกิจที่มนุษย์ใช้กันอยู่นั้นไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง เศรษฐกิจทั้งในประเทศไทยเองและในสังคมโลกจึงมีลักษณะผันผวนขึ้น ๆ ลง ๆ ตามวัฏจักรทางเศรษฐกิจ สังคมยังคงมีปัญหาคความยากจนอดอยาก อีกทั้งช่องว่างระหว่างคนร่ำรวยกับคนยากจนก็ห่างกันมากขึ้น ท่านพุทธทาสภิกขุมองเห็นถึงสถานการณ์ความเป็นจริงดังกล่าว ท่านจึงเสนอระบบเศรษฐกิจแบบ "ธัมมิกเศรษฐกิจ" หรือ "ธัมมิกเศรษฐศาสตร์" ในการแสดงธรรมบรรยาย แก่นักเศรษฐศาสตร์และนักทฤษฎีสังคม จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยสหประชาชาติ ณ ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม ในวันที่ 14 ตุลาคม 2529 ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ในพุทธศาสนานี้เราให้ความหมายแก่คำว่า “เศรษฐกิจ” คือการทำให้สิ่งที่ไม่มีความหมาย มีค่าที่สุด หรือสิ่งที่มีค่าน้อยให้มีความมากที่สุด ทำอย่างนี้เราเรียกว่าเป็นเศรษฐกิจ บริสุทธิ์อาจแก้ปัญหาของมนุษย์ทุกคนได้ พระพุทธเจ้าทำอย่างนี้จึงถือว่าท่านเป็น นักเศรษฐกิจ เมื่อเราพูดว่า เศรษฐกิจบริสุทธิ์ เราหมายถึงเศรษฐกิจที่แก้ปัญหา ทางโลกได้ เดียวนี้โลกมีแต่เศรษฐกิจคดโกง ใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือเพื่อเอาเปรียบผู้อื่นมาเพิ่มประโยชน์ของตน นี่เป็นเศรษฐกิจคดโกง ขอให้เราพูดถึง เศรษฐกิจบริสุทธิ์ตามหลักของพระธรรม ซึ่งเราจะเรียกว่า “ธัมมิกเศรษฐกิจ” หรือ “ธัมมิกเศรษฐศาสตร์” ก็ได้¹⁰⁷

จากปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาข้างต้น ท่าน พุทธทาสภิกขุได้รับรู้ถึงสภาพที่มีความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหามานานัปการใน สังคม ด้วยความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมที่มีอยู่ในตัวท่าน จึงเป็นที่มาของการนำเสนอแนวคิด เรื่องสันติภาพออกมา เพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาด้วยแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านให้เป็น ทางเลือกหนึ่งสำหรับสังคม

3.2.3 ปณิธานชีวิต

ปณิธานชีวิตของท่านพุทธทาสภิกขุมี 3 ประการได้แก่ (1) การทำให้ทุกคนเข้าถึง หัวใจแห่งศาสนาของตน (2) ทำความเข้าใจและร่วมมือกันระหว่างศาสนา (3) ให้โลกหลุดพ้น จากอำนาจวัตถุนิยมอันเลวร้าย

ปณิธานทั้ง 3 ประการนี้แม้จะเป็นแนวคิดเชิงอุดมคติ แต่มีความสัมพันธ์กับแนวคิด เรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุอย่างยิ่ง เนื่องจากการตั้งปณิธาน 3 ประการไว้นั้นมี จุดประสงค์เพื่อให้เกิดสันติภาพในสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่ทำให้ท่านพุทธทาสภิกขุเสนอ แนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านออกมาในหลาย ๆ ครั้ง ดังที่ท่านกล่าวถึงปณิธาน 3 ประการที่ตั้งไว้ เพื่อให้เกิดสันติภาพในสังคมว่า

อาตมามีปณิธาน 3 ประการที่ตั้งไว้ตลอดกาล แล้วยังชักชวนผู้อื่นให้ตั้งปณิธาน อย่างนี้ด้วยเหมือนกัน ถ้าว่ามีความสำเร็จตามปณิธาน 3 ประการที่ตั้งไว้แล้ว

¹⁰⁷ พุทธทาสภิกขุ, “ธัมมิกเศรษฐศาสตร์,” ใน ธัมมิกเศรษฐศาสตร์: ปรัชญา เศรษฐศาสตร์สังคมของชาวพุทธ, จัดพิมพ์โดย ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (กรุงเทพมหานคร: กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), น. 1-2.

สันติภาพย่อมมีแน่นอน 1) การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ ข้อนี้มันทำลายความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นศัตรูของสันติภาพ ความเห็นแก่ตัวหมดไปแล้ว สันติภาพไม่มีศัตรู มันก็เจริญงอกงาม ให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน 2) ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา มันก็ยิ่งง่ายขึ้น เร็วขึ้น สะดวกขึ้น ในการที่จะทำให้โลกทั้งโลกที่ถือศาสนาต่าง ๆ กัน ให้เข้าใจกัน ให้ร่วมมือกัน สันติภาพมันก็มีได้โดยง่าย เร็วขึ้น มากขึ้น 3) อันสุดท้าย ออกมาเสียจากอำนาจของวัตถุนิยมนี้ยิ่งสำคัญที่สุด คนไม่เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน เพราะมันไปบ้าไปหลงในวัตถุนิยม แล้วคนทำความร่วมมือกันแม้ในระหว่างศาสนาไม่ได้ เพราะว่าไปหลงในวัตถุนิยม ถ้าไม่หลงในวัตถุนิยมแล้ว มันง่ายนิดเดียว ที่จะทำความเข้าใจกันระหว่างบุคคลหรือระหว่างศาสนา ถ้าไม่หลงในวัตถุนิยมแล้ว มันง่ายนิดเดียว ที่จะทำความเข้าใจกันระหว่างบุคคลหรือระหว่างศาสนา เอาละ ก็สามารถที่จะเข้าถึงหัวใจอันแท้จริงของศาสนาของตน คือความหลุดพ้น หลุดพ้นจากโลก¹⁰⁸

ปณิธานประการแรก คือ การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน เนื่องจากหลักธรรมคำสอนของทุก ๆ ศาสนาล้วนมีจุดมุ่งหมายต้องการให้มนุษย์ทุกคนเป็นคนดี การที่ทุกคนจะเข้าถึงหัวใจศาสนาของตนเองได้นั้น บุคคลแต่ละคนจะต้องศึกษาทำความเข้าใจหลักธรรมคำสอนแล้วน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติ เมื่อทุกคนได้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนทางศาสนาแล้ว ก็จะได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ เช่น ทำให้มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง ขจัดความเห็นแก่ตัวได้ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานให้เข้าใจผู้อื่นและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสันติ แต่ในสังคมโลกปัจจุบัน เราจะเห็นได้ว่า การที่มนุษย์ไม่เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน จึงก่อให้เกิดการนำเอาศาสนามาเป็นเครื่องมือแบ่งแยกห้าห้าทำร้ายกันและกัน สร้างความรำวาทานไม่เข้าใจกัน และกันระหว่างศาสนากับศาสนาบ้าง ระหว่างประเทศกับประเทศบ้าง ดังนั้น การจะเข้าใจศาสนาอื่น ๆ ได้ก็ต้องเข้าใจศาสนาของตนเองเสียก่อน ปณิธานประการแรกนี้จึงเป็นพื้นฐานนำไปสู่ปณิธานประการที่สอง

ปณิธานประการที่สอง คือ การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เนื่องจากในสังคมโลกมีศาสนาที่หลากหลายให้มนุษย์ได้เลือกนับถือศรัทธา ซึ่งแต่ละศาสนามีจำนวนผู้นับถือมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป การอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลายทางศาสนาในสังคมโลกจำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจระหว่างกันและกันซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมโลกในปัจจุบันต้องการอย่างยิ่งเพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งทางศาสนาและนำไปสู่ความรุนแรงอื่น ๆ ศาสนิกชนของแต่ละ

¹⁰⁸ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 108.

ศาสนานอกจากจะต้องศึกษาทำความเข้าใจในศาสนาที่ตนเองนับถือแล้ว ควรจะศึกษาให้เข้าใจในหลักการคำสอนและวิธีปฏิบัติในศาสนาอื่น ๆ และมีการปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกันอยู่เสมอ ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา เพราะความเข้าใจระหว่างศาสนาทำให้โลกมีสันติภาพ ทำให้เกิดความสามัคคีปรองดองกัน โดยมีการเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนเป็นพื้นฐานที่สำคัญ

ปณิธานประการที่สาม คือ การหลุดพ้นจากวัตถุนิยม เนื่องจากสังคมโลกในปัจจุบัน ความเจริญทางด้านวัตถุกำลังส่งผลทำให้จิตใจของมนุษย์ตกต่ำลง วิธีชีวิตถูกชักนำให้ไหลไปตามทิศทางกระแสแห่งบริโภคนิยมอย่างสุดโต่ง ในขณะที่ศาสนาซึ่งเป็นเรื่องของการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น มนุษย์กลับมองข้ามไม่ให้ความสำคัญ จิตใจของมนุษย์จึงตกต่ำ เต็มไปด้วยความเร่าร้อน ความเห็นแก่ตัว ความโกรธแค้นชิงชังกันและกัน ปราศจากพลังแห่งสันติภาพสำหรับสร้างความสมดุลให้กับชีวิต ดังนั้น การที่มนุษย์ตกเป็นทาสของวัตถุจึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนา อีกทั้งการทำความเข้าใจระหว่างศาสนาก็เกิดขึ้นได้ยาก ท่านพุทธทาสภิกขุจึงปรารถนาให้มนุษย์หลุดพ้นจากอำนาจของวัตถุนิยม เพื่อให้มนุษย์เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน การดำเนินชีวิตก็จะเป็นอยู่อย่างพอเพียง ไม่โลภ ไม่แย่งชิง และไม่ก่อสงคราม

ท่านพุทธทาสภิกขุได้บูรณาการความรู้ที่ได้มาจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งทางสังคมทางการเมือง และทางเศรษฐกิจ โดยมีการศึกษาทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานที่สำคัญ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งทางดีและทางร้ายได้อย่างร่วมสมัย รวมทั้งการที่ท่านมีปณิธานที่แน่วแน่มั่นคง 3 ประการ หลอมรวมจิตใจและสติปัญญาของท่านให้เป็นผู้ที่ใฝ่สันติ มีความรับผิดชอบต่อสังคม จึงเป็นที่มาของแนวคิดเรื่องสันติภาพที่ท่านพยายามนำเสนอผ่านผลงานต่าง ๆ อยู่เป็นระยะ ๆ

3.3 จุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ

เมื่อท่านพุทธทาสภิกขุได้ก่อรูปแนวคิดเรื่องสันติภาพขึ้นมาแล้ว ท่านพยายามนำเสนอแนวคิดผ่านผลงานปาฐกถา งานบรรยาย และงานเขียนต่าง ๆ ออกมามากมาย จึงกล่าวได้ว่าในฐานะที่ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโลก ท่านจึงมีความตั้งใจจริงอย่างแรงกล้าที่จะมีส่วนทำให้สังคมโลกมีสันติภาพที่ถาวรและแท้จริง ซึ่งเกิดจากความรู้สึกรับผิดชอบต่อความ

เสื่อมและความเจริญของสังคมที่มีอยู่ในจิตใจของท่าน¹⁰⁹ ดังเราจะเห็นได้จากปณิธานทั้ง 3 ประการและผลงานอันมหาศาลของท่าน ดังนั้น เราอาจจะสรุปจุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุได้ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

3.3.1 การตระหนักถึงความสำคัญของสันติภาพ

การเกิดขึ้นขององค์การระหว่างประเทศในระดับโลกคือสหประชาชาติ เนื่องจากความปรารถนาให้โลกมีสันติภาพและดำรงรักษาไว้ซึ่งสันติภาพ ตรงกันข้ามกับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ โดยเนื้อแท้แล้วมิใช่ภาวะที่มนุษย์ปรารถนา แต่มนุษย์กลับมีส่วนทำให้สังคมโลกเกิดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ขึ้นทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา ด้วยเหตุนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุจึงมองสังคมโลกโดยภาพรวมว่าปราศจากสันติภาพ เนื่องจากมีวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนอยู่หลายด้านด้วยกันมากกว่าภาวะสันติภาพ เช่น วิกฤตการณ์ด้านเศรษฐกิจ วิกฤตการณ์ด้านการเมือง วิกฤตการณ์ด้านสังคม วิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งกำลังสร้างความลำบากและความวิตกกังวลให้แก่มนุษย์และสังคมโลกอยู่ในปัจจุบัน ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

โลกนี้เต็มไปด้วยวิกฤตการณ์ ความยุ่งยากลำบากอันไม่น่าปรารถนา จะเรียกว่า วิกฤตการณ์ ตรงกันข้ามกับสันติภาพ โลกมีความกลัว เป็นอยู่ด้วยความกลัว เพราะมีสิ่งที่ทำให้เกิดความกลัวหรือน่ากลัวมากขึ้น แล้วมันก็เกิดความวิตกกังวล วิตกกังวลไว้อใจไม่ได้ตามมา มันมีความวิตกกังวลไปเสียทุกอย่าง ยิ่งเห็นอะไร ก้าวหน้า แล้วมันก็ยังชวนให้วิตกกังวล¹¹⁰

การที่จะบรรเทาวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ให้น้อยลงจนหมดสิ้นไปได้นั้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวคิดที่มนุษย์และสังคมจะต้องให้ความสำคัญกับเรื่องสันติภาพมากยิ่งขึ้น โดยการหันมาพิจารณาปรึกษาหารือกันว่าจะทำอย่างไร เพื่อให้สังคมโลกเกิดสันติภาพที่ถาวรและแท้จริง สามารถหลุดพ้นไปจากวิกฤตการณ์อันไม่พึงปรารถนาต่าง ๆ ได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “โลกมันไร้สันติภาพมากขึ้น ๆ จนเราจะต้องพิจารณากันแล้ว คือต้องมาพูดกัน พิจารณากัน ปรึกษาหารือกัน จะประพฤติกระทำอย่างไรดี จึงจะรอดไปจากอันตรายอันนี้”¹¹¹ ดังนั้น การสอนเรื่องสันติภาพ

¹⁰⁹ รัญจวน อินทรกำแหง, ท่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะครู (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2538), น. 47

¹¹⁰ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 7.

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, น. 10.

ของท่านพุทธทาสภิกขุจึงมีจุดมุ่งหมายประการหนึ่งคือ ให้นุชนและสังคมตระหนักถึงความสำคัญของสันติภาพ เนื่องจากสันติภาพตามแนวคิดของท่านมีความสำคัญต่อชีวิตทุกชีวิต ตลอดถึงโลกและจักรวาล ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ถ้าทุก ๆ โลกมีสันติภาพ สากลจักรวาลก็มีสันติภาพ ไม่ว่าจะเป็นระดับไหน ล้วนแต่ต้องการสันติภาพ”¹¹²

3.3.2 ความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพ

ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่าสันติภาพในสังคมโลกไม่สามารถเกิดขึ้นได้ด้วยการกระทำของบุคคลเพียงคนเดียว แต่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากมนุษย์ทุกคนในโลก ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ถ้าว่าโดยวิธีใดกันแล้วก็หมายความว่าต้องช่วยกันทำถึงกับว่าช่วยกันทำพร้อมกันทั้งโลก ถ้าต้องการให้โลกนี้มีสันติสุขหรือสันติภาพ ก็ต้องช่วยกันทั้งโลก เพราะว่าโลกนี้มันประกอบด้วยบุคคลคนหนึ่ง ๆ คนหนึ่ง ๆ ทำอย่างไรรวมกันแล้ว โลกนี้มันก็เป็นอย่างนั้น เราจึงเหมือนกับว่าช่วยกันสร้างโลก จึงต้องใช้คำว่า “กัน” ช่วยกันกระทำโดยวิธีใดกัน ต้องทำร่วมกัน ต้องได้รับประโยชน์ร่วมกัน¹¹³

ความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายประการหนึ่งของการสอนเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุนี้จะเกิดขึ้นได้ จำเป็นต้องอาศัยการช่วยกันปรับปรุงจิตใจของมนุษย์แต่ละคนให้ดีให้ถูกต้อง ด้วยการเริ่มต้นจากจิตใจของปัจเจกบุคคลแต่ละคนก่อน ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

สันติภาพแท้จริงจะมีได้ต่อเมื่อมันมีความถูกต้องในทางจิตใจ รักกันได้ จนแม่วรักกันได้กับหนูนั่นแหละคือสันติภาพที่แท้จริง เลือรักกันได้กับกวาง สิ่งใดรักกันได้กับแพะกับแกะ เมื่อนั้นแหละมันจึงจะเป็นสันติภาพที่แท้จริง มันเป็นเรื่องที่ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในทางจิตใจทั้งนั้น แล้วยังเป็นจิตที่ถูกต้องและบังคับได้ มันก็ไม่สร้างวิกฤตการณ์ใด ๆ ขึ้น มันก็เป็นปัจจัยแก่สันติภาพถาวร¹¹⁴

การปรับปรุงจิตใจของบุคคลแต่ละคนเพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอเงื่อนไขที่สำคัญแก่บุคคลและสังคมไว้คือ การทำลาย

¹¹² เรื่องเดียวกัน, น. 2.

¹¹³ พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, น. 14.

¹¹⁴ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 280.

ความเห็นแก่ตัว เนื่องจากความเห็นแก่ตัวเป็นกำแพงที่ขวางกั้นมิให้มนุษย์เกิดความร่วมมือร่วมใจกันได้ และมักจะก่อให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงตามมา ถ้ามนุษย์ทุกคนทำลายความเห็นแก่ตัวเสียได้ มนุษย์ทุกคนก็จะรักกันและกัน และสามารถให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันและกันได้ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า “เมื่อคนในโลกไม่มีความเห็นแก่ตัวแล้ว เขาก็จะรักผู้อื่นได้ เขาก็จะช่วยเหลือกันได้ ไม่เอาเปรียบกันอย่างเลือดเย็น เหมือนอย่างที่กำลังมีอยู่ทั่วไปในโลกนี้”¹¹⁵ ดังนั้น ความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพจึงเป็นจุดมุ่งหมายประการหนึ่งในการสอนเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ

3.3.3 การส่งเสริมศีลธรรม

ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่าศีลธรรมเป็นเรื่องสำคัญกว่าเรื่องใด¹¹⁶ เพราะความสงบสุขหรือความทุกข์เดือดร้อนในสังคมแสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีศีลธรรมหรือไม่¹¹⁷ โดยเฉพาะสำหรับมนุษย์ในโลกปัจจุบันที่กำลังดำเนินชีวิตอย่างปราศจากศีลธรรมและปล่อยจิตใจให้ไหลไปตามกระแสวัตถุนิยม อาจจะก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ความเดือดร้อนวุ่นวายขึ้นในสังคมได้ เพื่อความสงบสุขของมนุษย์และสังคม ศีลธรรมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญที่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจเพื่อให้เกิดผล คือ ศีลธรรมกลับมาสู่การปฏิบัติในวิถีชีวิตของมนุษย์ต่อไป

คำว่า “ศีลธรรม” ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุนี้ ท่านได้แยกออกเป็น 2 ศัพท์ ได้แก่ คำว่า “ศีละ” แปลว่า “ปกติ” และคำว่า “ธัมมะ” ซึ่งมีคำแปลหรือความหมายมากมาย แต่ในกรณีนี้ท่านพุทธทาสภิกขุแปลว่า “สิ่ง” หรือ “เหตุ” หรือ “การกระทำด้วยเจตนาของมนุษย์” เมื่อรวมกันเข้ากับคำว่า “ศีละ” เป็น “ศีลธัมม” ตามแบบภาษาบาลี ถ้าเขียนเป็นภาษาไทยอิงรูปภาษาสันสกฤตก็จะเป็น “ศีลธรรม”¹¹⁸ ซึ่งมีความหมายแยกออกเป็น 3 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ เหตุแห่งความสงบ ผลที่เป็นความสงบ และความสงบอยู่ตามธรรมชาติ ดังมีรายละเอียดที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายไว้ ดังนี้¹¹⁹

¹¹⁵ พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, น. 29.

¹¹⁶ พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษยโลก, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2538), น. 1-2.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 8.

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 6.

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 7-8.

1) ศีลธรรมหมายถึงสิ่งที่เป็นเหตุของความปกติ เพราะคำว่า “สึละ” คือ ปกติ ส่วนคำว่า “ธรรมะ” คือ เหตุหรือธรรมที่เป็นเหตุ ดังนั้น ธรรมที่เป็นเหตุของความปกติ จึงเรียกว่า “ศีลธรรม” หมายถึง การประพฤติหรือการกระทำที่เป็นเหตุให้เกิดความปกติ ได้แก่ การปฏิบัติตนให้อยู่ในศีล ระเบียบ กฎเกณฑ์ และวินัย ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งหลาย

2) ศีลธรรมหมายถึงฐานะที่มันเป็นผลของเหตุ เพราะคำว่า “ธรรม” ในความหมายที่ 2 นี้หมายถึง สิ่ง หรือ ภาวะ ศีลธรรมก็แปลว่า ภาวะแห่งความปกติ จึงกล่าวในฐานะที่เป็นผลของเหตุ

3) ศีลธรรมหมายถึงสิ่งที่มีสภาพอยู่ตามปกติ ได้แก่ปรากฏการณ์ของธรรมชาติทั้งปวงซึ่งเป็นทั้งเหตุและผลเกี่ยวเนื่องกันไปไม่มีที่สิ้นสุด คำว่า “ธรรมะ” ในความหมายที่สามนี้ท่านพุทธทาสภิกขุหมายถึงภาวะตามธรรมดาของธรรมชาติทั่ว ๆ ไป¹²⁰ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ามี ความหมายกว้างขวางและครอบคลุมถึงคำว่า “ศีลธรรม” ในความหมายที่หนึ่งและสองข้างต้น

จุดมุ่งหมายในการส่งเสริมศีลธรรมในการสอนเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุนี้ เพื่อให้มนุษยชาติสร้างเหตุที่จะทำให้สังคมโลกเกิดผลคือสันติภาพที่ถาวร ด้วยการที่มนุษย์มีศีลธรรมทางกายวาจาคือกายวาจาปกติไม่เบียดเบียนผู้อื่น ศีลธรรมทางจิตคือจิตปกติมีสมาธิตั้งมั่นไม่หวั่นไหว และศีลธรรมทางทิวฐิคือความคิดเห็นที่ถูกต้อง¹²¹ โดยท่านพุทธทาสภิกขุเสนอแนวคิดที่ว่าควรเริ่มต้นตั้งแต่ระดับเยาวชนคนหนุ่มสาว ดังคำพูดที่ท่านให้เขียนติดประกาศไว้ด้านหน้าศาลาธรรมโฆษณ์ก่อนจะมรณภาพว่า “ศีลธรรมของเยาวชนคือสันติภาพของโลก”¹²² เพราะท่านเห็นว่าเยาวชนคือผู้สร้างโลกของเราในอนาคต¹²³ ดังนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุจึงกล่าวเตือนไว้ว่าถ้าศีลธรรมไม่กลับมาโลกจะพินาศ ด้วยบทกวีชื่อ “ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา” ซึ่งท่านประพันธ์ไว้ดังนี้

ถ้าศีลธรรมไม่กลับมาโลกาวินาศ	มนุษยชาติจะเลวร้ายกว่าเดรัจฉาน
มัวหลงเรื่องกินกามเกียรติเกลียดนิพพาน	ล้วนคือด้านไม่เห็นยวรั้งบังคับใจ
อาชญากรรมเกิดกระหน่ำลงในโลก	มีเลือดโชกแดงฉานแล้วชานไหล
เพราะบ้ากินบ้ากามทรมานเกินไป	บ้าเกียรติกิพอไม่ได้ให้เมาตน

¹²⁰ พุทธทาสภิกขุ, การกลับมาแห่งศีลธรรม, น. 9.

¹²¹ พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษยโลก, น. 12-13.

¹²² รัญจวน อินทรกำแหง, ท่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะครู, น. 47-48.

¹²³ พุทธทาสภิกขุ, เยาวชนกับศีลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2537), น. 4.

อยากครองเมืองครองโลกโยกกันใหญ่ ไม่มีใครเมตตาใครให้สับสน
ขอศีลธรรมได้กลับมาพาทนุคน ให้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ทันเวลา¹²⁴

ในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ คำว่า “ศีลธรรม” ก็เป็นชื่ออย่างหนึ่งของธรรมะ¹²⁵ คำว่า “ธรรมะ” นี้มีความหมายมากมาย ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายความหมายแยกออกไป 4 ประการด้วยกัน ดังนี้

- 1) คำว่า “ธรรมะ” หมายถึง ตัวธรรมชาติทั้งหลาย ทั้งที่มีปรากฏการณ์และไม่มีปรากฏการณ์
- 2) คำว่า “ธรรมะ” หมายถึง กฎธรรมชาติ ในธรรมชาติมีกฎธรรมชาติควบคุมอยู่ หรือธรรมชาติทั้งหลายได้เกิดขึ้นและเป็นไปตามกฎธรรมชาติคือตามกฎของมันเอง
- 3) คำว่า “ธรรมะ” หมายถึง หน้าที่ที่สิ่งมีชีวิตจะต้องประพฤติกระทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ
- 4) คำว่า “ธรรมะ” หมายถึง ผลที่จะได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น ๆ อาจจะเป็นผลทางโลกหรือทางธรรมก็ได้ ทางโลกียะหรือทางโลกุตระก็ได้¹²⁶

ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่ามนุษย์แต่ละบุคคลเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคม เพราะว่าสังคมโลกเกิดมาจากบุคคลแต่ละคนมารวมกัน¹²⁷ กระนั้นก็ตาม มนุษย์ทุกคนล้วนต้องการสันติภาพ ต้องการดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบสุข แต่การที่จะได้สันติภาพมาก็ต้องสร้างเหตุแห่งสันติภาพให้เกิดขึ้นนั่นก็คือ ต้องทำให้ธรรมะปรากฏในจิตใจของมนุษย์ทุกคนในโลกครบถ้วนทั้ง 4 ความหมาย¹²⁸ กล่าวคือ มนุษย์ต้องรู้ว่าร่างกายและจิตใจเป็นธรรมชาติ มนุษย์ต้องรู้จักกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แล้วมนุษย์ต้องประพฤติปฏิบัติกาย วาจา และใจให้ถูกต้องต่อเกณฑ์ของธรรมชาติ ผลที่เกิดขึ้นมาก็คือความสงบสุข ซึ่งเป็นวิวัฒนาการที่มนุษย์ช่วยกันสร้างขึ้นมา¹²⁹

แม้ว่าสันติภาพจะเป็นสภาวะที่มนุษย์และสังคมต้องการ แต่ว่าสังคมของมนุษย์มีระบบต่าง ๆ ที่คอยขับเคลื่อนสังคมให้เจริญขึ้นหรือเสื่อมลงซึ่งมีลักษณะหมุนเวียนสลับกันไปเป็นวัฏฏะ เช่น ระบบเศรษฐกิจ ระบบการอยู่ร่วมกัน ระบบการเมือง ระบบการปกครอง ระบบการ

¹²⁴ พุทธทาสภิกขุ, บทกวีของพุทธทาสภิกขุ, น. 83.

¹²⁵ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, น. 30.

¹²⁶ พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, น. 41.

¹²⁷ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 113.

¹²⁸ พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, น. 50.

¹²⁹ พุทธทาสภิกขุ, เมื่อธรรมครองโลก, น. 19.

ศึกษา เป็นต้น เมื่อมนุษย์มีความถูกต้องแล้ว สังคมซึ่งมีระบบต่าง ๆ เหล่านี้ค่อยขับเคลื่อนอยู่ก็จะต้องมีธรรมะคือความถูกต้องด้วย¹³⁰ เนื่องจากท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่าสังคมโลกจำเป็นต้องมีธรรมะเป็นเครื่องประดับประดาให้เป็นที่ไปในทางที่ถูกต้องหรือทางที่ดี¹³¹ หากปล่อยให้สังคมโลกไปตามความรู้สึกของโลกโดยไม่มีธรรมะเป็นเครื่องประดับประดา ก็จะเป็นอันตรายต่อสังคมโลก ดังนั้น การสอนเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุจึงเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้มนุษย์และสังคมที่ต้องการสันติภาพต้องมีศีลธรรม

3.4 แนวทางการส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ

แม้ว่าสันติภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์และสังคมทุก ๆ ระดับปรารถนาจะให้เกิดขึ้น แต่ยังไม่มีความวิธปฏิบัติที่จะทำให้มนุษย์และสังคมประสบความสำเร็จในการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นมาได้ ดังนั้น สันติภาพในแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุจึงเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับมนุษย์และสังคม ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวทางการส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านไว้ 2 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ ส่วนปัจเจกบุคคลกับส่วนสังคม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.4.1 แนวทางส่งเสริมปัจเจกบุคคล

1) ส่งเสริมให้บุคคลมีการศึกษาดีหรือถูกต้องสมบูรณ์ ไม่เป็นการศึกษาแบบสุนัขหางด้วน คือ ต้องมีความรู้ทั้งด้านวิชาชีพและมีความรู้ด้านศีลธรรมหรือธรรมะสำหรับความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องหรือสมบูรณ์ด้วย¹³²

2) ส่งเสริมให้บุคคลมีสุขภาพอนามัยดีหรือถูกต้องทั้งทางกาย ทางจิต และทางสติปัญญา สุขภาพอนามัยดีทางกายคือร่างกายไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน พร้อมทั้งจะเป็นที่ตั้งของจิต สุขภาพอนามัยดีทางจิตคือจิตปกติไม่เป็นคนวิกลจริต ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส พร้อมทั้งจะเป็นที่ตั้งของสติปัญญา และสุขภาพอนามัยดีทางสติปัญญาคือไม่มีความเห็นผิด เข้าใจผิด เชื่อผิด และไม่เป็นทาสของกิเลส พร้อมทั้งสำหรับจะแก้ปัญหายุ่งยากให้ลุล่วงไปด้วยดี¹³³

¹³⁰ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 409.

¹³¹ พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, น. 30.

¹³² พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 386-388.

¹³³ เรื่องเดียวกัน, น. 388-390.

3) ส่งเสริมให้บุคคลมีครอบครัวที่ดีหรือถูกต้อง หรือไม่มีปัญหาครอบครัว คือ มีความเป็นอยู่ที่ดีต้องต่อกันและกันตามหลักธรรมะเรื่องทิศ 6 ได้แก่ ทิศข้างหน้าคือบิดามารดา ทิศข้างหลังคือลูกหลาน ทิศข้างซ้ายคือมิตรสหาย ทิศข้างขวาคือครูบาอาจารย์ ทิศข้างบนคือผู้มีอำนาจ ผู้บังคับบัญชา พระมหากษัตริย์ สมณะพระสงฆ์ ทิศข้างล่างคือคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชา คนยากจน คนไข้ คนกรรมกร¹³⁴

4) ส่งเสริมให้บุคคลมีระบบเศรษฐกิจที่ดี คือ เป็นบุคคลที่ไม่ยากจน ไม่เดือดร้อน มีระบบเศรษฐกิจที่เรียกว่ากินอยู่พอดีเท่าที่จะให้สำเร็จประโยชน์ในการเป็นอยู่ แล้วทำหน้าที่ได้มากมาย ถ้ามีเหลือก็ให้ไปเพื่อประโยชน์ของสังคมหรือสาธารณประโยชน์¹³⁵

5) ส่งเสริมให้บุคคลรู้จักธรรมะดี จนรู้วาทธรรมะคือหน้าที่ที่ถูกต้องของมนุษย์ หน้าที่แบ่งเป็น 2 ชั้น ได้แก่ หน้าที่ชั้นที่หนึ่งพื้นฐานทั่วไปคือให้รอดชีวิตอยู่ได้ ต้องทำทุกอย่างเพื่อให้ชีวิตรอดอยู่ได้ เป็นหน้าที่ระดับโลกียะ และหน้าที่ชั้นที่สองคือให้รอดจากความทุกข์ ความบีบคั้นของโลก เป็นหน้าที่ระดับโลกุตตระ ดังนั้น แม้ว่าบุคคลจะมีหน้าที่อย่างโลกียะ ให้รอดชีวิตอยู่ได้ในโลก แต่ต้องมีชีวิตอย่างโลกุตตระคือมีหน้าที่ไม่ให้เรื่องโลก ๆ ความเห็นแก่ตัวของกูมาครอบงำทำให้เป็นทุกข์ได้¹³⁶

6) ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว คือ รักผู้อื่น เพราะนำหลักธรรมะสูงสุดมาใช้คือทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เรามีปัญหาคือความทุกข์อย่างเดียวกัน คือเกิด แก่ เจ็บ ตาย อย่างเดียวกัน แล้วเราจะเบียดเบียนกันทำไม เราจะเอาเปรียบกันทำไม เราจะรังเกียจกันทำไม เราจึงรักผู้อื่น¹³⁷

7) ส่งเสริมให้บุคคลมีศีลธรรม คือ มีการคิด การพูด การกระทำที่เป็นไปเพื่อให้เกิดความปรกติ ความสงบสุขหรือสันติภาพ แต่ไม่ก่อให้เกิดปัญหาโกลาหลวุ่นวายวิฤตการณ์ใด ๆ ที่ตรงกันข้าม¹³⁸

¹³⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 390-392.

¹³⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 392-395.

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 395-399.

¹³⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 399.

¹³⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 400.

8) ส่งเสริมให้บุคคลมีสัมมาทิฐิ คือ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความรู้ ที่ถูกต้อง ย่อมจะก่อให้เกิดการคิด การพูด และการกระทำที่ถูกต้องตามไปด้วย สัมมาทิฐิจึงเป็นความรู้ที่เป็นรากฐานของศีลธรรม¹³⁹

9) ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนที่ชีวิตเย็น ชีวิตเย็นนี้มี 2 แบบ คือ ชีวิตเย็นอย่างผู้มีกิเลสแต่กิเลสไม่เกิดขึ้น เพราะสามารถควบคุมไว้ได้ เรียกว่า “ชีวิตเย็นแบบชาวโลก” และ “ชีวิตเย็นอย่างผู้ไม่มีกิเลส” คือแบบของพระอรหันต์ เพราะหมดกิเลสโดยสิ้นเชิงแล้ว ไม่มีกิเลสเกิดขึ้นอีก¹⁴⁰

3.4.2 แนวทางส่งเสริมส่วนสังคม

1) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” กล่าวคือ ระบบที่คนร่ำรวยกับคนยากจนอยู่ร่วมกันได้ โดยการร่วมมือกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่กลับทะนุบำรุงส่งเสริมรักษาทรัพยากรของธรรมชาติ และทำสิ่งที่มีค่าน้อยให้มีค่ามาก หรือทำสิ่งที่ไม่มีความหมายให้กลายเป็นของมีค่า และเป็นระบบเศรษฐกิจที่จัดการให้มนุษย์ได้รับประโยชน์สูงสุดทางจิตวิญญาณคือบรรลุมรรคผลนิพพาน¹⁴¹

2) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนร่ำรวยหรือคนยากจนก็ตาม ต่างก็พึ่งพาอาศัยกันและกันได้ โดยมีหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานทางจิตใจคือมีความรู้สึกว่าทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งสิ้น¹⁴²

3) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการเมืองที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระบบที่ทำให้อยู่กันอย่างผาสุก โดยไม่ต้องใช้ศาสตรา โดยไม่ต้องใช้อำญา และระบบการเมืองซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น รัฐบาล การบริหาร ตุลาการ นิติบัญญัติ รัฐสภา พรรคการเมือง เป็นต้น จะต้องมิตีลธรรมคือความถูกต้องเป็นหลักในการปฏิบัติทั้งนักการเมืองและประชาชน¹⁴³

4) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการปกครองที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระบบการปกครองทั้งหลายที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นระบบใดก็ตาม ต้องถือเอาธรรมะคือความถูกต้องเป็นใหญ่ มีความ

¹³⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 401.

¹⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 402-403.

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน, น. 405.

¹⁴² เรื่องเดียวกัน, น. 406.

¹⁴³ เรื่องเดียวกัน, น. 407-410.

ถูกต้องเป็นหลัก โดยที่ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองก็ต้องมีธรรมะ มีศีลธรรม คือ ไม่เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ธรรมะ¹⁴⁴

5) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบศีลธรรมและศาสนาที่ถูกต้อง ศีลธรรมที่ถูกต้องคือศีลธรรมที่เป็นไปตามหลักของศาสนาที่ถูกต้อง เพราะศีลธรรมเป็นผลผลิตที่ออกมาจากหลักเกณฑ์ของศาสนา เพราะฉะนั้นศาสนาจะต้องเป็นระบบที่ถูกต้องด้วย ศาสนาที่ถูกต้องจึงหมายถึง ศาสนาที่มนุษย์สามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ถูกต้องคือสันติภาพแก่มนุษย์¹⁴⁵

6) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการศึกษาที่ถูกต้อง ไม่เป็นการศึกษาชนิดสุนัขหางด้วน กล่าวคือ การศึกษาจะต้องสอนให้คนมีทั้งความรู้ความสามารถทั้งด้านวิชาการและการประกอบอาชีพได้อย่างถูกต้อง มีศีลธรรม เหมาะสมแก่ความเป็นมนุษย์ สามารถพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้ที่มีจิตใจสูงคือทำมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ เป็นบุตรที่ดีของบิดา มารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประชาชาติ เป็นสาวกที่ดีของศาสนา¹⁴⁶

7) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบนิเวศวิทยาที่ถูกต้อง ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงระบบการกำจัดมลภาวะเท่านั้น แต่มีความหมายกว้างไปจนถึงวิทยาการสำหรับการเป็นอยู่ทุกแขนง ทุกทิศทางทุกระดับ ที่ถูกต้อง โดยการดำเนินการให้มีลักษณะพอดี และสามารถควบคุมให้มีความเรียบร้อย มีความสงบสันติสุขได้ เรียกว่า นิเวศวิทยาที่ถูกต้อง เหมาะสมแก่ความมีสันติภาพ¹⁴⁷

สรุปได้ว่า แนวทางส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุดังที่กล่าวมานี้ ได้แก่ การส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลและสังคมมีธรรมะคือความถูกต้อง ยึดเอาความถูกต้องเป็นใหญ่และเป็นหลักการสำคัญในการประพฤติปฏิบัติหรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การปกครอง ศาสนา การศึกษา และนิเวศวิทยา หากส่งเสริมตามแนวทางดังที่กล่าวในเบื้องต้นให้เป็นไปพร้อม ๆ กันทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม สันติภาพก็จะเกิดขึ้นแก่สังคมโลก สรุปได้จากคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุว่า

เหตุแห่งสันติภาพอันเกี่ยวกับบุคคลแต่ละคน ก็มีอยู่ประเภทหนึ่ง เกี่ยวกับสังคมโลก ชาวโลกที่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ เป็นกลุ่มใหญ่ ๆ เป็นประเทศ หรือว่าเป็นกลุ่ม

¹⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 410-411.

¹⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 412-413.

¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 413-416.

¹⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 416-417.

แห่งประเทศไทย เรียกว่าสังคมโลก นี่ก็มีอยู่ส่วนหนึ่ง ส่วนที่เกี่ยวกับบุคคลแต่ละคน นั้นก็เป็นส่วนปลีกย่อย เป็นส่วนตั้งต้น แต่มันก็เป็นพื้นฐานแห่งส่วนใหญ่อีกนั่นเอง เพราะว่าสังคมโลกมันก็เกิดมาจากบุคคลแต่ละคน ๆ รวมกันเข้า¹⁴⁸

จากการศึกษาสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุในบทที่ 3 นี้ ทำให้เราได้ทราบถึงความหมายของสันติภาพตามแนวคิดของท่านที่ครอบคลุมถึงด้านต่าง ๆ ทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัตถุ และจิตใจ ได้ทราบถึงที่มาของแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านว่ามาจากการศึกษา จากปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ และจากปณิธานชีวิตของท่าน ทำให้ทราบถึงจุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องสันติภาพของท่านว่ามีจุดมุ่งหมาย 3 ประการคือ การตระหนักถึงความสำคัญของสันติภาพ ความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพ และการส่งเสริมศีลธรรม และทำให้ทราบถึงแนวทางการส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม สำหรับประเด็นสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุกับการประยุกต์ใช้ในสังคมไทยในปัจจุบัน ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในบทที่ 4 ต่อไป

¹⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 113.

บทที่ 4

สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุกับการประยุกต์ใช้ ในสังคมไทยในปัจจุบัน

ในบทที่ 3 ที่ผ่านมา เราได้ทราบความหมายของสันติภาพ ที่มาของแนวคิดเรื่องสันติภาพ จุดมุ่งหมายการสอนเรื่องสันติภาพ และแนวทางการส่งเสริมสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุแล้ว สำหรับในบทที่ 4 นี้ จะกล่าวถึงสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุกับการประยุกต์ใช้ในสังคมไทยในปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

4.1 สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุกับการแก้ไขปัญหา ของบุคคลและสังคมไทยในปัจจุบัน

ในปัจจุบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการพัฒนาของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ จนเกิดความเจริญก้าวหน้า สิ่งที่เกิดขึ้นคู่กับการเปลี่ยนแปลงก็คือปัญหาสังคม คำว่า “ปัญหาสังคม” นี้ รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา สัญญาวิวัฒน์ นักวิชาการทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยานิยามความหมายไว้ว่า หมายถึง สถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่คนในสังคมหนึ่งถือว่เป็นสิ่งที่คุกคามต่อค่านิยมของเขา เขาจึงตกลงใจช่วยกันที่จะแก้ไขหรือกำจัดสถานการณ์นั้นให้หมดไป โดยที่เขาเชื่อว่า พวกเขามีความสามารถที่จะกระทำเช่นนั้นได้¹ ดังนั้นในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อยปัญหาสังคมก็น้อย ส่วนสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงมากปัญหาสังคมก็มีมาก² ทุก ๆ สังคมจึงมีปัญหามากน้อยแตกต่างกันออกไป และสังคมไทยก็เป็นหนึ่งในบรรดาสังคมที่กำลังเผชิญกับปัญหาสังคมหลายด้านด้วยกัน ดังจะกล่าวถึงในลำดับต่อไปนี้

¹รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา สัญญาวิวัฒน์, สังคมวิทยาปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), น. 99.

²รองศาสตราจารย์สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 19 (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2546), น. 4.

4.1.1 ปัญหาของบุคคลและสังคมไทยในปัจจุบัน

ปัญหาของบุคคลและสังคมไทยมีหลายประการ ตามแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่าน พุทธทาสภิกขุ เราไม่สามารถมองปัญหาของบุคคลและสังคมแยกออกจากกันได้ เพราะบุคคลกับสังคมมีลักษณะของความเป็นเหตุเป็นผลที่เกี่ยวข้องอิงอาศัยกันและกันอยู่ อย่างไรก็ตาม เพื่อความสะดวกในการนำเสนอปัญหาของบุคคลและสังคมไทย ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะแบ่งปัญหาสังคมออกเป็น 4 ด้านด้วยกัน ได้แก่ ปัญหาด้านบุคคล ปัญหาด้านสังคม ปัญหาด้านการเมือง และปัญหาด้านเศรษฐกิจ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ปัญหาด้านบุคคล ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับสังคม หรือปัญหาการปรับตัวของปัจเจกชนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม³ บุคคลถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทุก ๆ สังคม จริง ๆ แล้วบุคคลแต่ละคนต่างก็มีปัญหาแตกต่างกันไป แต่ปัญหาด้านบุคคลในสังคมไทยในปัจจุบันที่จะกล่าวถึงในที่นี้คือ บุคคลมีค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง คำว่า “ค่านิยม” คือ สิ่งที่ถูกกลุ่มสังคมหนึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำ น่ากระทำหรือเห็นว่าถูกต้อง ซึ่งค่านิยมในปัจจุบันได้มีการย้าผิด ๆ กันในหลายเรื่อง เช่น เรื่องเงิน อำนาจ ตำแหน่ง วัตถุ มากกว่าเรื่องอื่น ๆ บุคคลจึงถูกบีบให้พยายามไขว่คว้าในสิ่งที่ตนหวัง บางคนทำดีเท่าไรไม่ได้ดี ก็ออกมาทำชั่ว เช่น เป็นพ่อเล้า แม่เล้า เมียเช่า โสเภณี ทำสินค้าปลอม เป็นต้น⁴ เพราะมองว่าการได้ดีคือการได้รับผลตอบแทนที่เป็นวัตถุสิ่งของหรือชื่อเสียงเกียรติยศต่าง ๆ

เราจะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลมีค่านิยมที่ไม่ถูกต้องก็จะชักนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมไทยในปัจจุบันที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจวัตถุนิยม ซึ่งเห็นว่าคุณค่าของมนุษย์จะมีความสุขและได้รับความสำเร็จหรือไม่ กำหนดอยู่ที่วัตถุ อยู่ที่การพัฒนาและครอบครองวัตถุมากน้อย ตลอดชีวิตของมนุษย์จึงมุ่งหน้าพัฒนา และกระทำการแข่งขันชิงเพื่อให้ตัวเองครอบครองวัตถุให้มากที่สุด มุ่งหน้าแสวงหาและปกป้องเงินทอง ทรัพย์สินเกียรติยศ และศักดิ์ศรีของตัวเอง⁵ ดังนั้น แม้ว่าสังคมไทยจะสมบูรณ์ไปด้วยความเจริญทางด้านวัตถุจากการพัฒนา แต่ก็ยังมีปัญหาด้านบุคคลอีกมากมายที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข สังคมไทยจึง

³รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา สัญญาวิวัฒน์, สังคมวิทยาปัญหาสังคม, น. 99.

⁴รองศาสตราจารย์สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, น. 12.

⁵ชาติรี แซ่บ่าง, สองระบบความคิดของมนุษย์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2543), น. 10.

ต้องหันมาให้ความสำคัญกับปัญหาด้านบุคคลมากขึ้น เพราะบุคคลเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาด้านจิตใจของบุคคลซึ่งตกเป็นทาสของวัตถุ

2) ปัญหาด้านสังคม ได้แก่ ภาวะการณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่คนในสังคมเป็นจำนวนมากรู้สึกว่าคุณค่าของตน จึงต้องการแก้ไขโดยเห็นว่าการกระทำเช่นนั้นอยู่ในวิสัยของกลุ่มหรือสังคมของตนเองจะทำได้ สังคมไทยในปัจจุบันนี้ถูกมองว่าเป็นสังคมที่มีความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยมาก มีลักษณะนิสัยหรือค่านิยมชอบบริโภค แต่ไม่ชอบผลิต การที่ชอบบริโภคแต่ไม่ชอบผลิตนี้ก็เป็น การไปสนับสนุนนิสัยฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย⁷ จึงเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้บุคคลในสังคมไทยจำนวนมากขาดจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ถูกความเห็นแก่ตัวเข้าครอบงำจิตใจ และดำเนินชีวิตอย่างไร้ศีลธรรม

นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี มองว่าความสัมพันธ์ของโครงสร้างของสังคมไทยได้แก่ โครงสร้างภาครัฐ โครงสร้างภาคธุรกิจ และโครงสร้างภาคประชาชน ไม่ได้ดุลกัน กล่าวคือ ภาครัฐและภาคธุรกิจมีอำนาจมาก แต่ภาคประชาชนอ่อนแอไม่มีอำนาจ ลักษณะเช่นนี้สังคมจึงเสียดุล⁸ ดังนั้น ในปัจจุบันที่เทคโนโลยีสารสนเทศมีความเจริญก้าวหน้าสามารถติดต่อรับรู้ข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว สังคมไทยที่เสียดุลจึงอยู่ในภาวะที่อ่อนแอไม่อาจต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ได้ทันทั่วทั้งที่ ปัญหาด้านสังคมต่าง ๆ จึงปรากฏชัดเจนขึ้น เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาเกี่ยวกับศาสนา จริยธรรม และค่านิยม ปัญหาการศึกษา ปัญหายาเสพติด ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการฆ่าตัวตาย เป็นต้น⁹ ปัญหาด้านสังคมเหล่านี้ซึ่งเกิดขึ้นในสังคมไทยในปัจจุบันกำลังท้าทายสติปัญญาของเราให้ช่วยกันแก้ไข

3) ปัญหาด้านการเมือง ได้แก่ ภาวะการณ์ทางการเมืองที่คนในสังคมจำนวนมากรู้สึกว่าคุณค่าของตน และต้องการจะแก้ไขให้หมดสิ้นไปหรือเบาบางลง เพราะเชื่อว่าพวกตน

⁶รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา สัญญาวิวัฒน์, สังคมวิทยาปัญหาสังคม, น. 100.

⁷สมพร เทพสิทธา, ภาวะวิกฤตของสังคมไทยในปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2541), น. 73-74.

⁸ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี, พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2540), น. 59-60.

⁹สมพร เทพสิทธา, ภาวะวิกฤตของสังคมไทยในปัจจุบัน, น. 71.

สามารถแก้ไขได้¹⁰ ในปัจจุบันสังคมไทยมีระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต ธีรเวคิน นักวิชาการด้านการเมืองการปกครองไทย ได้กล่าวไว้ว่า

ในแง่ของรูปแบบอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เนื่องจากมีการเลือกตั้งตามครรลอง และในหลาย ๆ ส่วนพอจะกล่าวได้ว่ามี ลักษณะของความเป็นระบอบประชาธิปไตยในระดับหนึ่ง แต่ในแง่ความเป็นจริง ระบอบการปกครองแท้จริง ถ้าจะวิเคราะห์เจาะลึกก็จะพบว่า กลุ่มนักธุรกิจที่มี อำนาจเงินได้ควบคุมพรรคการเมือง และได้ใช้กระบวนการที่เรียกว่าธุรกิจการเมืองเข้าสู่ระบบการเมือง โดยบุคคลที่มีเงินทั้งหลายจะใช้วิธีการควบคุมกลไก อำนาจของรัฐ ผลที่ตามมาก็คือ ระบบที่เป็นอยู่ในขณะนี้มันเป็นระบบที่ถูก ควบคุมโดยคนมีเงินในสังคมซึ่งได้แก่ กลุ่มธุรกิจต่าง ๆ¹¹

ปัญหาทางการเมืองที่สังคมไทยต้องประสบมีหลายประการด้วยกัน ได้แก่ ปัญหา การพัฒนาประชาธิปไตยและการปฏิรูปการเมือง ปัญหาการเลือกตั้ง ปัญหาคุณภาพและ คุณธรรมของนักการเมือง ปัญหาทุจริต ปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง ปัญหาการใช้อำนาจที่ไม่ เป็นธรรม ปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคม เป็นต้น¹² ดังนั้น ระบบการเมืองที่ใช้อยู่ในสังคมไทย ในปัจจุบันจึงไม่สามารถแก้ไขหรือคลี่คลายให้ปัญหาด้านการเมืองดังกล่าวให้หมดไปหรือทุเลาเบา บางลงได้

4) ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจที่คนในสังคมเป็นจำนวน มากรู้สึกว่าคุณค่าของตน และต้องการจะแก้ไขให้ดีขึ้น หรือขจัดให้หมดไปเพราะเชื่อว่า ตนหรือสังคมของตนสามารถทำได้¹³ เราจะเห็นได้ว่าสังคมทุก ๆ สังคมในโลกปัจจุบันต่างก็ให้ ความสำคัญกับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งมีการแข่งขันกันสูงในตลาดการค้าแบบทุนนิยม เสรี แต่ในความเป็นจริงวัฏจักรทางเศรษฐกิจนั้นมีการขึ้นลงเปลี่ยนแปลงไม่คงที่มีการหมุนเวียน สลับกันไป ดังนั้น สังคมไทยจึงสามารถประสบกับปัญหาด้านเศรษฐกิจได้ทั้งในภาวะเศรษฐกิจ เจริญรุ่งเรืองและในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจตกต่ำ ปัญหาด้านเศรษฐกิจดังกล่าว ได้แก่ ปัญหา ความยากจน ปัญหาแรงงานและการว่างงาน ปัญหาการครองชีพ ปัญหาเศรษฐกิจด้อยธุรกิจ

¹⁰ รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา สัญญาวิวัฒน์, สังคมวิทยาปัญหาสังคม, น. 100.

¹¹ ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต ธีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), น. 321.

¹² สมพร เทพสิทธิ์า, ภาวะวิกฤติของสังคมไทยในปัจจุบัน, น. 71-72.

¹³ รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา สัญญาวิวัฒน์, สังคมวิทยาปัญหาสังคม, น. 100.

ชบเซา ปัญหาการเงินและการคลัง เป็นต้น¹⁴ ปัญหาด้านเศรษฐกิจเหล่านี้ เป็นปัญหาที่สังคมไทยพยายามแก้ไขมาอย่างต่อเนื่อง

แม้ว่าสังคมไทยจะเร่งการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจ แต่ปัญหาด้านเศรษฐกิจกลับปรากฏให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ปัญหาความยากจน เราจะเห็นได้ว่าช่องว่างระหว่างคนร่ำรวยกับคนยากจนยิ่งห่างกันมากขึ้น เพราะว่าคนจำนวนมากในสังคมไทยยังคงถูกทอดทิ้ง ปัญหาความยากจนล้มบรรณจึงไม่หมดไป ในขณะที่การกระจายรายได้ก็ยังไม่มีการดีขึ้น ทำให้มีผู้กล่าวถึงสภาวะการณ์นี้ว่า “ประเทศชาติมั่งคั่ง ประชาชนยากจน”¹⁵ เนื่องจากสภาวะการณ์โดยทั่วไป ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงตกอยู่ในวัฏจักรแห่งความชั่วร้าย (vicious circle) ได้แก่ ความไม่รู้ ความเฉื่อยชา ความยากจน โรคภัยไข้เจ็บ¹⁶ ซึ่งเป็นวงจรหมุนเวียนกลับไปกลับมายากที่คนยากจนจะหลุดพ้นออกมาได้ ทำให้สังคมเข้าใจว่าความยากจนนั้นเกิดจากความผิดของคนจนเอง ดังที่ขอบพูดกันว่า “โง่-จน-เจ็บ” หรือเห็นว่าเพราะโง่จึงยากจน¹⁷

ระบบเศรษฐกิจที่ใช้อยู่ในสังคมไทยจึงไม่สามารถทำให้ปัญหาด้านเศรษฐกิจหมดไปได้ แต่กลับสนับสนุนให้วงจรแห่งปัญหายังคงดำรงอยู่ต่อไปอย่างไม่จบสิ้น เนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก่อให้เกิดการผูกขาดทางเศรษฐกิจ ซึ่งผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่ในกำมือของคนร่ำรวยซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในสังคม ในขณะที่ผลประโยชน์ที่เป็นรายได้ไม่สามารถกระจายไปถึงคนยากจนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคม¹⁸ เมื่อคนยากจนไม่มีรายได้หรือมีรายได้น้อย เพราะความยากจนก็ต้องดิ้นรนขวนขวายประกอบอาชีพหารายได้เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว เมื่อต้องดิ้นรนขวนขวายประกอบอาชีพหารายได้ ส่งผลทำให้ขาดโอกาสในการได้รับการศึกษาและทำให้คนยากจนไม่มีความรู้ต่อเนื่องตามมา แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายให้เรียนฟรี แต่การกระจายโอกาสทางการศึกษาของรัฐก็ยังไปไม่ถึงทั่วถึงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท เมื่อไม่มี

¹⁴สมพร เทพสิทธิ์า, ภาวะวิกฤตของสังคมไทยในปัจจุบัน, น. 71.

¹⁵รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, “โลกาภิวัตน์กับสังคมเศรษฐกิจไทย,” ใน โลกาภิวัตน์กับสังคมเศรษฐกิจไทย, รวบรวมโดย ดร.สังศิต พิริยะรังสรรค์ (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), น. 68.

¹⁶รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา สัญญาวิวัฒน์, สังคมวิทยาปัญหาสังคม, น. 112.

¹⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) และคณะ, หนทางฝ่าวิกฤตชาติและทางรอดของสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ภัคธรศ, 2544), น. 104.

¹⁸วิทยากร เชียงมูล, ข้อเท็จจริงและอนาคตเศรษฐกิจสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, 2544), น. 33-36.

ความรู้ จึงไม่มีโอกาสที่จะเลื่อนสถานะของตนเองได้ด้วยการศึกษา คนยากจนจึงต้องประกอบอาชีพที่มีรายได้ต่ำและยากจนต่อไป เมื่อไม่มีความรู้และยากจน ชีวิตด้านความเป็นอยู่และสุขภาพอนามัยจึงไม่ได้รับการดูแลอย่างถูกสุขลักษณะ ส่งผลทำให้สุขภาพร่างกายเกิดความอ่อนแอและเจ็บป่วยได้ง่าย แม้ว่ารัฐจะมีนโยบาย 30 บาทรักษาได้ทุกโรคในโรงพยาบาลของรัฐทุกแห่ง แต่คนยากจนส่วนใหญ่ยังคงขาดความรู้ในการดูแลสุขภาพอนามัย เพราะความยากจนจึงไม่มีโอกาสที่จะได้รับการศึกษา ด้วยเหตุดังกล่าว วงจรโง่-จน-เจ็บจึงดำรงอยู่อย่างนี้เรื่อยไป

4.1.2 แนวทางแก้ไขปัญหามโนทัศน์ของบุคคลและสังคม

เมื่อได้ทราบถึงปัญหามโนทัศน์ของบุคคลและสังคมไทยในโลกปัจจุบันแล้ว ลำดับต่อไปก็ต้องดำเนินการแก้ไขปัญหามโนทัศน์ที่เกิดขึ้นด้วยแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่าน ดังที่ทราบแล้วว่าสันติภาพเป็นทั้งวิธีการและจุดหมายหมายหรือผลที่ได้รับ สำหรับวิธีการที่เราสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหามโนทัศน์ของบุคคลและสังคมไทยในปัจจุบันมีดังนี้

1) การแก้ไขปัญหามโนทัศน์ด้านบุคคล ตามแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านมองว่าสาเหตุประการหนึ่งของปัญหามโนทัศน์ด้านบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหามโนทัศน์ด้านจิตวิญญาณ เกิดจากระบบการศึกษาในสังคมไทยที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจากให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าศีลธรรมหรือคุณธรรมทางจิตใจและให้ความรู้เฉพาะด้านวิชาการกับวิชาชีพเท่านั้น บุคคลเมื่อจบการศึกษาในปัจจุบันแล้วยังมีปัญหา เช่น ปัญหาติดยาเสพติด เป็นต้น¹⁹ ท่านพุทธทาสภิกขุจึงมองว่าการศึกษาที่มีลักษณะดังกล่าวเป็นการศึกษาที่มีจุดหมายเพื่อรับใช้ความเจริญทางวัตถุ²⁰ ซึ่งท่านเรียกว่า “การศึกษาสุนัขหางด้วน” ดังนั้น การศึกษาซึ่งเป็นเรื่องของสติปัญญาความคิดของบุคคลนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุจึงให้ความสำคัญและได้เสนอแนวทางสร้างบุคคลด้วยการศึกษาที่ถูกต้องและสมบูรณ์ทั้งสติปัญญาและจิตใจ ซึ่งสังคมไทยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการแก้ไขปัญหามโนทัศน์ด้านบุคคลต่อไปได้

¹⁹พุทธทาสภิกขุ, ธรรมบรรยายต่อทางสุนัข (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2525), น. 195-196.

²⁰พุทธทาสภิกขุ, พุทธธรรมประยุกต์ (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2541), น. 392.

การศึกษาตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ²¹ ท่านได้เสนอว่าสังคมไทยควรมีระบบ การศึกษาครบ 3 ระบบ ได้แก่ ระบบที่ 1 การศึกษาวิชาการ ทำให้คนรู้หนังสือ มีความเฉลียวฉลาดอย่างที่เราเรียกกันว่า “พุทธศึกษา” ระบบที่ 2 การศึกษาวิชาชีพ ทำให้มีอาชีพและรู้อาชีพ และ ระบบที่ 3 คือการศึกษารัศมี ทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีจิตใจสูงด้วยคุณธรรมไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ²¹ ดังนั้น การศึกษาของสังคมไทยในปัจจุบันควรมีให้ครบทั้ง 3 ระบบจึงจะถูกต้อง สมบูรณ์และแก้ไขปัญหาด้านบุคคลได้อย่างตรงจุด และไม่ควรปล่อยให้กันไปโนทางตรงกันข้ามตามที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า

คำว่า “สมบูรณ์” นั้นมันมีความหมายของคำว่า “ถูกต้อง” รวมอยู่ด้วย นั่นก็เรียกว่าจะต้องมีการศึกษาที่สมบูรณ์ ไม่เป็นการศึกษาที่เรียกว่า “สุนัขหางด้วน” เดียวนี้ทั้งโลกมีแต่การศึกษานิสสุนัขหางด้วน คือมีแต่เรียนหนังสือกับเรียนวิชาชีพเท่านั้น สองอย่างเท่านั้น ส่วนที่ว่าจะจะเป็นมนุษย์กันอย่างไรให้ถูกต้องให้สงบสุขนั้นไม่ได้เรียน คือไม่เรียนธรรมะสำหรับการเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง เรียนกันแต่หนังสือกับวิชาชีพ²²

เมื่อการศึกษามีครบทั้ง 3 ระบบแล้ว ท่านพุทธทาสภิกขุยังเสนอแนวคิดที่ว่า สำหรับสังคมไทยนั้นต้องจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสัมมาทิฐิด้วย คำว่า “สัมมาทิฐิ” ท่านพุทธทาสภิกขุหมายถึง ความถูกต้องทางความคิดเห็นหรือสติปัญญา²³ การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับสัมมาทิฐิของท่านพุทธทาสภิกขุ ได้แก่²⁴

ประการแรก การจัดการศึกษาต้องไม่จัดตามแบบประเทศที่ไม่มีศาสนาหรือกำลังจะไม่มีศาสนา เพราะประเทศเหล่านั้นถือเอาวัตถุและกิเลสเป็นศาสนา

ประการที่สอง ให้ยึดมั่นในวัฒนธรรมไทย ที่มีรากฐานแนบสนิทกันอยู่กับศาสนา เนื่องจากวัฒนธรรมไทยมีรากฐานจากพระพุทธศาสนาซึ่งสอนให้เป็นอิสระจากกิเลสและวัตถุ

ประการที่สาม ต้องจัดการศึกษาของไทยให้สัมพันธ์กับสถาบันทางศาสนาต่าง ๆ อย่างแบบโบราณ เนื่องจากสถาบันทางศาสนาทรงไว้ซึ่งระบบปฏิบัติทางศาสนา และมุ่งใจไปในทางของศาสนา เช่น สอนให้คนรักบุญกลัวบาป เป็นต้น

²¹พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2526), น. 65.

²²พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2531), น. 114.

²³เรื่องเดียวกัน, น. 131.

²⁴พุทธทาสภิกขุ, เมื่อธรรมครองโลก, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2546), น. 369-385.

ประการที่สี่ ต้องจัดการศึกษาของคนไทยไม่ให้ขาดตกบกพร่องจากสัมมาทิฐิตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ความคิดเห็นหรือสติปัญญาที่เป็นประโยชน์สามารถผดุงรักษาการมีศีลธรรมไว้ได้

ประการสุดท้าย ส่งเสริมโลกุตตรสัมมาทิฐิเท่าที่จะทำได้ คือ ความเห็นในอริยสัจ 4 ได้แก่ ความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และวิธีการให้ถึงความดับทุกข์ เพื่อให้มนุษย์ได้หลุดพ้นจากความทุกข์

จากแนวคิดการจัดการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุที่กล่าวมาข้างต้น เนื่องจากภาพรวมของสังคมไทยมีประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ท่านจึงให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาตามแนวทางในพระพุทธศาสนา แต่จากปณิธาน 3 ข้อของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 หัวข้อที่ 3.2.3 ปณิธานข้อที่ 1 นั้น ท่านพุทธทาสภิกขุต้องการให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ดังนั้น สำหรับประชาชนที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ที่มีอยู่ในประเทศไทยก็สามารถจัดการศึกษาตามแนวทางในศาสนาของตนได้เช่นเดียวกัน เพื่อให้ทุกคนเข้าใจในหลักธรรมคำสอนในศาสนาของตนได้อย่างถูกต้อง

เราจะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาในประเทศไทยตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุจะให้ความสำคัญกับศาสนา เนื่องจากศาสนาเป็นเรื่องของการฝึกฝนอบรมจิตใจให้มีศีลธรรมและคุณธรรม เนื่องจากองค์ประกอบภายในที่สำคัญของแต่ละบุคคลก็คือจิตใจ ดังนั้น จิตใจของบุคคลแต่ละคนจะต้องมีศีลธรรมและคุณธรรมตามหลักการทางศาสนา พร้อมทั้งมีสติปัญญาความรู้สามารถที่ถูกต้องสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข จึงจะเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องสมบูรณ์หรือบุคคลที่ปราศจากปัญหา ตามแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ

2) การแก้ไขปัญหาด้านสังคม สังคมไทยมีองค์ประกอบต่าง ๆ มากมาย ปัญหาจึงมีมากมายตามจำนวนองค์ประกอบของสังคม อีกทั้งปัญหาก็มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นยากที่จะเข้าใจและแก้ไขให้หมดไปได้ อย่างไรก็ตาม ตามแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ ทำให้เรามองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาด้านสังคมกับปัญหาด้านบุคคล ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า

บ้านเรือนเครื่องใช้ไม่สอย วัตถุต่าง ๆ ยวดยานพาหนะ อะไรก็วิกฤต ที่นี้บุคคลแต่ละคนก็วิกฤต โดดเด่นอยู่ท่ามกลางสิ่งเหล่านั้น ซึ่งเป็นความวิกฤต เมื่อบุคคลมันวิกฤต หมู่คณะของบุคคลหรือสังคมนั้นมันก็วิกฤต วิกฤตในแง่สุขภาพอนามัย วิกฤตในแง่เศรษฐกิจ วิกฤตในแง่การเมืองการปกครอง อะไรสังคมนั้นก็วิกฤต²⁵

²⁵ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 29.

การแก้ไขปัญหาด้านสังคมสำหรับสังคมไทยจึงต้องเริ่มต้นแก้ที่ตัวบุคคลก่อน โดยการทำให้จิตใจของแต่ละบุคคลมีความเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสและวัตถุ สร้างสติปัญญา ความคิดของแต่ละบุคคลให้มีความถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ ด้วยระบบการศึกษาที่ถูกต้องสมบูรณ์ ที่ให้ทั้งวิชาการความรู้และคุณธรรมแก่ผู้ศึกษาจนสามารถทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ แล้วมีการประพฤติอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์²⁶ ส่งเสริมให้บุคคลเข้าถึงธรรมะอย่างแท้จริง เพื่อจะได้ดำเนินชีวิตด้วยธรรมะคือปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องโดยไม่ทำให้เกิดปัญหาแก่ตนเอง และผู้อื่น²⁷ และสนับสนุนให้บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมอย่างผู้มีศีลธรรมที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมมากกว่ามุ่งแสวงหาเรื่องกิน กาม เกียรติเพื่อตนเอง²⁸ ปัญหาด้านสังคมก็จะไม่เกิดขึ้น ส่วนที่เกิดขึ้นแล้วก็จะคลี่คลายจนหมดสิ้นไป ดังนั้น บุคคลแต่ละคนจึงมีส่วนสำคัญในการแก้ไขปัญหาด้านสังคม เนื่องจากสังคมเกิดขึ้นจากการที่บุคคลแต่ละคน มาอยู่รวมกันหลาย ๆ คน ปัญหาด้านสังคมเกิดจากบุคคลเป็นต้นเหตุจึงต้องหันกลับไปแก้ที่บุคคล แล้วบุคคลจะได้ไปสร้างสรรค์สังคมให้ถูกต้องทุก ๆ ด้านได้ต่อไป

3) การแก้ไขปัญหาด้านการเมือง ตามแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ มองการเมืองว่า “การเมืองคือการจัดให้สังคมอยู่กันเป็นผาสุกโดยไม่ใช้อาญา คือ มีศีลธรรม เป็นรากฐาน และการเมืองนั้นก็พลอยเป็นศีลธรรมไปด้วย เพราะว่ามันเป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ”²⁹ แต่การเมืองในสังคมไทยในปัจจุบันมิได้เป็นไปตามแนวคิดดังกล่าว เพราะการเมืองถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเอาเปรียบผู้อื่น ไม่มีศีลธรรมเป็นรากฐาน และนักการเมืองซึ่งมีบทบาททางการเมือง ก็ไม่มีธรรมะสำหรับจะเป็นนักการเมืองที่ดี³⁰ ดังนั้น ตามแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ วิธีการแก้ไขปัญหาด้านการเมืองจึงเน้นไปที่นักการเมืองก่อนเป็นอันดับแรก ซึ่งประกอบด้วย วิธีการ 5 ประการด้วยกัน ดังนี้

²⁶ พุทธทาสภิกขุ, บรมธรรมภาคต้น, พิมพ์ครั้งที่ 4 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2525), น. 121.

²⁷ พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, น. 118.

²⁸ พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษยโลก, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2538), น. 56.

²⁹ พุทธทาสภิกขุ, ฟ้าสาบระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ (ตอน 1) (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2529), น. 48.

³⁰ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2547), น. 254.

ประการแรก นักการเมืองต้องมีธรรมะ คือ หัวข้อธรรมหรือหลักพระธรรมสำหรับรู้ และสำหรับปฏิบัติที่ควรจะมีแก่นักการเมือง เพราะว่่านักการเมืองที่ไม่มีธรรมะ หากออกกฎหมาย มาใช้ในสังคม กฎหมายก็จะไม่ประกอบไปด้วยธรรมเช่นกัน³¹

ประการที่สอง นักการเมืองต้องเป็นปุชนียบุคคล คือ เป็นบุคคลที่ควรเคารพบูชา เป็นผู้ม้ปัญญาและความสามารถ เป็นบุคคลที่ยึดถืออุดมคติโพธิสัตว์ที่มีความเสียสละ ไม่มีความเห็นแก่ตัว ทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อส่วนรวม โดยตนเองไม่ต้องการอะไรตอบแทน บุคคล ลักษณะเช่นนี้ จึงจะเป็นนักการเมืองที่แท้³²

ประการที่สาม นักการเมืองต้องเป็นคนของพระเจ้า³³ คำว่า "พระเจ้า" ตามแนวคิด ของท่านพุทธทาสภิกขุมีใ้พระเจ้าที่เป็นตัวบุคคล แต่หมายถึง "ธรรมะ" ซึ่งมี 4 ความหมาย ได้แก่ ธรรมชาติทั้งหลายที่ปรากฏแก่เรา กฎของธรรมชาติที่มีอยู่ในธรรมชาติทั้งปวง หน้าที่ที่เราจะต้อง ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ และผลที่เราได้รับเป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นมรรค ผล นิพพาน³⁴ ดังนั้น นักการเมืองที่เป็นคนของพระเจ้าก็คือนักการเมืองที่เป็นคนของธรรมะ มิใช่ คนของกิเลส

ประการที่สี่ นักการเมืองต้องเป็นลัตบุรุษ คือ ผู้ที่เกลียดความชั่วกลัวบาป ทั้งทาง ภาย ทางวาจา และทางใจ แต่ต้องรักพระธรรมหรือพระเจ้า มีความสงบกาย วาจา และใจ เพราะนักการเมืองลักษณะนี้จะไม่ทำความชั่ว เช่น การฉ้อราษฎร์บังหลวง การกอบโกยส่วนเกิน การเห็นแก่ประโยชน์ตนและพวกพ้อง เป็นต้น³⁵

ประการสุดท้าย นักการเมืองต้องจัดระบบการเมืองของตน ให้ประกอบด้วยธรรมะ ไม่ว่านักการเมืองคนนั้นจะอยู่ในระบบการเมืองแบบใดก็ตาม เช่น การเมืองแบบเผด็จการ ราชาธิปไตย ประชาธิปไตย สังคมนิยม เป็นต้น ซึ่งต้องจัดการให้ระบบการเมืองเหล่านั้นเป็น ระบบการเมืองที่ประกอบด้วยธรรมะที่ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า "ธัมมิกสังคมนิยม"³⁶ วิธีการจัด ระบบการเมืองให้ประกอบด้วยธรรมะก็คือ (1) ทุกคนต้องมีความรู้สึกรู้สีกคิดว่า ทุกชีวิตเป็นเพื่อน ร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น (2) ทุกคนต้องยกระดับมนุษย์ให้เป็นมนุษย์

³¹ เรื่องเดียวกัน, น. 269.

³² เรื่องเดียวกัน, น. 270-274.

³³ เรื่องเดียวกัน, น. 274-278.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 199.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 279-288.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 431.

ที่ถูกต้องสมบูรณ์ มิใช่เพียงกิน นอน กลัว เสพเมถุน เหมือนสัตว์เดรัจฉาน และ (3) ทุกคนต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องอิทัปปัจจยตา คือ ความเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย เพื่อจะได้แก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง³⁷

สรุปได้ว่า การแก้ไขปัญหาด้านการเมืองด้วยสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ นั่นก็คือ การแก้ไขปัญหาคือเริ่มต้นที่การจัดการให้นักการเมืองมีธรรมะ เมื่อนักการเมืองมีธรรมะแล้ว นักการเมืองจะดำเนินกิจกรรมทางการเมืองโดยคำนึงถึงประโยชน์และความสงบสุขของประชาชนและสังคม ด้วยเหตุนี้ นักการเมืองที่มีธรรมะจึงมีบทบาทสำคัญในการลดปัญหาด้านการเมือง นอกจากนี้ นักการเมืองที่มีธรรมะยังมีบทบาทสำคัญในการเข้าไปจัดการแก้ไขระบบการเมืองที่ให้อยู่ในสังคมให้มีธรรมะได้ แล้วระบบการเมืองที่มีธรรมะก็จะส่งผลอำนวยให้นักการเมืองที่มีธรรมะนั้นนำระบบการเมืองมาใช้แก้ไขปัญหาด้านการเมืองต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมให้บรรเทาจนหมดสิ้นไปได้ต่อไป

4) การแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจ ตามแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของปัญหาด้านเศรษฐกิจว่าเกิดจากการที่ระบบเศรษฐกิจที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ตั้งรากฐานอยู่บนความเห็นแก่ตัว³⁸ จึงไม่สามารถแก้ไขปัญหามาของมนุษย์และสังคมให้มีสันติภาพได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

เพราะว่าระบบเศรษฐกิจนี้ มันเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นเหตุให้ทำอันตรายผู้อื่น และมันไม่อาจจะทำมนุษย์ให้หยุด ให้จบ ให้พอได้ แม้ว่าจะจัดระบบเศรษฐกิจให้ได้อย่างไร ถ้าไม่มีศีลธรรมแล้ว ไม่มีทางจะสงบสุข จะจัดสวัสดิการกันอย่างไร ชั้นเลศอย่างไร สังคมมันก็ไม่มีสันติสุข เพราะความเห็นแก่ตัวมันยังทวีตามยิ่งขึ้นไป ๆ³⁹

สำหรับระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้องตามแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้นจะต้องตั้งรากฐานอยู่บนความรักผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัว คนร่ำรวยกับคนยากจนอยู่ร่วมกันได้ ไม่กอบโกยส่วนเกิน ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่กลับส่งเสริมทรัพยากรของธรรมชาติ ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกระบบเศรษฐกิจในแบบของท่านว่า "ธัมมิกเศรษฐกิจ" หรือ

³⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 288-294.

³⁸ พุทธทาสภิกขุ, "ธัมมิกเศรษฐศาสตร์," ใน ธัมมิกเศรษฐศาสตร์: ปรัชญาเศรษฐศาสตร์สังคมของชาวพุทธ, จัดพิมพ์โดย ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (กรุงเทพมหานคร: กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), น. 7.

³⁹ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 384.

"ธัมมิกเศรษฐศาสตร์" และบางครั้งท่านก็เรียกว่า "ธัมมิกสังคมนิยม"⁴⁰ ซึ่งท่านอธิบายไว้ว่า "ธัมมิกสังคมนิยม คือ ต้องประกอบด้วยธรรม ความถูกต้องที่มีรากฐานอยู่บนความรักความเมตตาว่า ทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน นี้อย่างนี้เป็น ธัมมิกสังคมนิยม"⁴¹

ตามแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้น การแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจจะต้องแก้ทั้งส่วนบุคคลและระบบเศรษฐกิจให้มีความถูกต้องประกอบด้วยธรรมะ

ในส่วนของบุคคลนั้นท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึงวิธีการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจไว้ว่า "ทำมาก กินเก็บแต่พอดี เหลือช่วยผู้อื่น"⁴²

ประการแรก "ทำมาก" ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ หมายถึง การรู้จักประกอบกิจการงานให้สำเร็จ มีความสุขอยู่ในตัวการงานนั่นเอง แล้วก็ไม่ลุ่มหลงผลที่เกิดขึ้นมาจากการประกอบกิจการงานสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกิน เรื่องกาม หรือเรื่องเกียรติ⁴³ ทำหน้าที่ให้ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติในความหมายที่ 3 ของคำว่า "ธรรมะ" จึงถือได้ว่าการทำงานคือการปฏิบัติธรรม⁴⁴

ประการที่สอง "กินเก็บแต่พอดี" ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ "กิน" ท่านมีความมุ่งหมายให้บุคคลดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่เป็นทาสในวัตถุ บริโภคแต่พอดีในปัจจุบันเครื่องดำรงชีวิต ได้แก่ปัจจัย 4 คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ส่วน "เก็บ" ท่านก็มุ่งหมายถึงผลที่พึงมีพึงได้ด้วยการไม่กอบโกยส่วนเกิน ไม่ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อไปตามกระแสบริโภคนิยม ดำรงชีวิตตามความจำเป็นทางธรรมชาติ ทั้งไม่เป็นทาสของวัตถุและไม่กอบโกยจึงจะพอดี ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ธรรมชาติต้องการให้ทุกคนเอาแต่เท่าที่จำเป็น แต่ที่นี้มนุษย์ไม่เชื่อฟังธรรมชาติ ก็เริ่มแข่งขันกันกอบโกยส่วนเกิน ปัญหาที่เกิดขึ้นเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้ อะไร ๆ มันก็

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 405.

⁴¹ พุทธทาสภิกขุ, ฟ้าสาบระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ (ตอน 1), น. 51.

⁴² เรื่องเดียวกัน, น. 41.

⁴³ พุทธทาสภิกขุ, คนถึงธรรม-ธรรมถึงคน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2529), น. 94.

⁴⁴ พุทธทาสภิกขุ, ฟ้าสาบระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ (ตอน 1), น. 41.

เป็นเรื่องเกินไปหมด ถ้าเราเอาแต่พอดีปัญหาเหล่านี้ก็จะไม่เกิด การเบียดเบียนก็จะไม่เกิด การเอาเปรียบกันก็จะไม่มี⁴⁵

ประการที่สาม “เหลือช่วยผู้อื่น” ท่านมีความมุ่งหมายให้มีความรู้สึกที่ผู้อื่นเป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมด จึงเอื้อเพื่อแบ่งปันกันและกัน ไม่มีความเห็นแก่ตัว เมื่อแต่ละบุคคลกระทำได้อย่างนี้ ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุถือได้ว่า “เป็นเศรษฐกิจกันทุกคน”⁴⁶ ดังที่ ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน แสดงความเห็นสนับสนุนแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุไว้ว่า นอกจากการไม่เอาส่วนเกินแล้วยังต้องเจียดส่วนเกินหรือส่วนที่เหลือให้เป็นของผู้อื่น ถ้านายทุนทุกคนทำเช่นนี้ความรู้สึกว่านายทุนคือผู้เอาวัดเอาเปรียบก็จะหมดไป ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนจะหมดไป เพราะคนรวยก็รวยเพื่อคนจน ไม่ทำให้เกิดความเห็นว่ารวยเพราะขูดรีดคนจนเอาไปเก็บไว้คนเดียว ถ้านายทุนไม่เอาส่วนเกินก็จะเกิดการผลิตชนิดที่ทำส่วนเกินมาเพื่อแจกจ่ายให้แก่คนอื่นที่มีความสามารถในการผลิตน้อยกว่า เป็นการทำให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น⁴⁷

ในด้านระบบเศรษฐกิจซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน⁴⁸ ท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวคิดเศรษฐกิจในรูปแบบของท่านคือเศรษฐกิจทางวิญญาณหรือทางธรรมะเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจ⁴⁹ ซึ่งแตกต่างจากวิธีการตามแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักคือแนวคิดของเศรษฐศาสตร์ในประเทศทางซีกโลกตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าจิตใจ เนื่องจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจัดระบบเศรษฐกิจเพื่อสนองความต้องการทางวัตถุที่ไม่จำกัดของมนุษย์ ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุมองว่าเป็นการตั้งรากฐานอยู่บนความเห็นแก่ตัว ดังต่อไปนี้

⁴⁵พุทธทาสภิกขุ, ธัมมิกสังคมนิยม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามประเทศ, 2538), น. 32.

⁴⁶พุทธทาสภิกขุ, ฟ้าสว่างระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ (ตอน 1), น. 42.

⁴⁷ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), น. 65.

⁴⁸ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), น. 1106.

⁴⁹พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 405.

ประการแรก การผลิต ในความหมายทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก คือ การสร้างหรือเพิ่มอรรถประโยชน์ของสินค้าและบริการ⁵⁰ แต่ว่าการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจทางธรรมะของท่านพุทธทาสภิกขุ คือ “การทำสิ่งที่ไม่มีความหมายให้มีความหมายที่มีค่าน้อยให้กลายเป็นสิ่งที่มีค่ามาก”⁵¹ ตามวิธีการนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุมีจุดมุ่งหมายให้เข้าใจในเรื่องของวิธีการผลิตว่า ทุก ๆ สิ่งมีคุณค่าอยู่ในตัวของมันเอง แม้แต่ในสิ่งที่เราเห็นว่าไม่มีค่า ก็สามารถทำให้มีค่าขึ้นมาได้ในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ การสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจให้ตนเองหรือการพึ่งตนเองได้ บุคคลแต่ละคนในสังคมเป็นได้ทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคในทางเศรษฐกิจ ดังนั้น การทำหน้าที่ในการผลิตอย่างถูกต้องก็จะได้รับผลในการผลิตที่ดีที่ถูกต้องเช่นเดียวกัน ตามความหมายที่ 3 ของคำว่า “ธรรมะ” ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า

เศรษฐกิจนั้นก็คือน้ำที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ และได้ผลอะไรมาก็เป็นผลทางเศรษฐกิจ คำว่าธรรมในความหมายที่ 3 ที่ว่าหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ ให้ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ นี่คือใจความสำคัญของคำว่าธรรมมีความหมายอย่างนี้ เศรษฐกิจก็มีความหมายอย่างนี้⁵²

ประการที่สอง การจำหน่ายจ่ายแจก ในความหมายทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก คือ การแบ่งสรรรายได้ระหว่างผู้มีส่วนร่วมในการผลิต เช่น เจ้าของที่ดินได้รับค่าเช่า เจ้าของแรงงานได้รับค่าจ้าง เจ้าของทุนได้รับดอกเบี้ย และผู้ประกอบการได้รับกำไร⁵³ แต่การจำหน่ายจ่ายแจกตามแนวคิดเศรษฐกิจทางธรรมะของท่านพุทธทาสภิกขุ คือ การแบ่งปันหรือการให้ตามระบบเศรษฐกิจ ซึ่งทุกคนไม่ว่าเป็นคนรวยหรือคนจนก็สามารถเป็นเศรษฐกิจได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้องนั้น เขาอยู่กันอย่างเพื่อนมนุษย์เกิด แก่ เจ็บ ตาย”⁵⁴ ท่านใช้ระบบเศรษฐกิจในสมัยพุทธกาล ซึ่งมีลักษณะเป็นผู้ไม่เห็นแก่ตัวและไม่เอาเปรียบผู้อื่น มาเป็นต้นแบบของวิธีการแบ่งปันปัจจัยการผลิตหรือผลผลิตต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์แก่เศรษฐกิจ ด้วยการกระจายผลผลิตออกไปอย่างทั่วถึงและไม่เอาเปรียบผู้บริโภค ไม่กักตุนสินค้าหรือผลผลิตไว้หากำไรกอบโกยส่วนเกิน รักษาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค ด้วยความรู้สึกเห็นอก

⁵⁰ รศ.วันทนีย์ ภูมิภักตราคม และคณะ, เศรษฐศาสตร์ทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร: บริษัท แม็ทส์ปอยท์ จำกัด, 2544), น. 11.

⁵¹ พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, น. 262.

⁵² เรื่องเดียวกัน, น. 52.

⁵³ รศ.วันทนีย์ ภูมิภักตราคม และคณะ, เศรษฐศาสตร์ทั่วไป, น. 12-13.

⁵⁴ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 393.

เห็นใจกันและกันระหว่างเพื่อนมนุษย์ เพื่อให้ช่องว่างระหว่างคนในสังคมไม่ห่างกันมากขึ้น และทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ท่านได้พูดถึงวิธีการแบ่งปันตามระบบเศรษฐกิจไว้ว่า

เศรษฐกิจถ้ามีเงินเหลือกินแล้วก็ตั้งโรงงาน จัดโรงงานเพื่อจะให้ท่านแก่คนยากจน ขัดสน พิกลพิการ หรือว่าบำรุงสมณะชีพราหมณ์คือบรรพชิตนั้นแหละ บรรพชิตไม่ได้ทำนาทำไร่ แต่มีประโยชน์สำหรับทำให้โลกนี้มีแสงสว่าง มีการเดินทาง ที่ถูกต้อง เห็นว่าจำเป็นจะต้องมีอยู่ในโลก พวกบรรพชิตเหล่านี้จึงอยู่ในฐานะ ที่ต้องได้รับการจุนเจือเกื้อหนุน ไม่ต้องไปทำนาเองก็มีชีวิตอยู่ได้ เพื่อทำหน้าที่ ของตนคือเป็นแสงสว่างแก่มนุษย์ทุกคน ก็ตั้งโรงงาน เพื่อประโยชน์แก่บรรพชิต เหล่านี้บ้าง เพื่อประโยชน์แก่คนพิกลพิการ คนที่ช่วยตนเองไม่ได้บ้าง หรือว่า คนที่จำเป็นจะต้องไปโรงงาน ก็ตั้งโรงงาน เพราะเขามีความรู้ลึกในจิตใจว่า เราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทุกคน มันเลยไปถึงคนทุกคนมันคือ ตัวเรา เราคือคนทุกคน หรือคนทุกคนคือตัวเรา ฉะนั้นการที่ท่านไป มันก็คง เป็นการให้เลี้ยงตัวเรานั้นเอง แต่มันเป็นตัวเราส่วนใหญ่ ตัวเราของบ้านเมือง ตัวเราของโลก เป็นตัวเดียวของโลก การที่ท่าน หรือบำรุงสาธารณประโยชน์ มันก็ไม่ได้เอาไปไหน เอาไปใช้เพื่อตัวเราอันใหญ่หลวง ฉะนั้นเศรษฐกิจจึงถูกเรียกว่า เศรษฐี แปลว่า ผู้มีความประเสริฐ มีระบบเศรษฐกิจคือธรรม รักใคร่กลมเกลียว กันระหว่างคนมันมี คือ เศรษฐีกับคนยากจน คือข้าทาสบริวาร บวกกันเข้า แล้ว ก็ทำประโยชน์ ได้ประโยชน์มากินพอใช้ สบายด้วยกันทุกคน แล้วเหลือเอาไปตั้ง โรงงาน⁵⁵

ประการที่สาม การบริโภค ในความหมายทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก คือ การกิน การใช้ การครอบครองสินค้าและบริการเพื่อบำบัดความต้องการ⁵⁶ สำหรับการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุจะต้องส่งเสริมการบริโภคทางเศรษฐกิจที่ไม่ทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติ แต่กลับส่งเสริมทรัพยากรของธรรมชาติ⁵⁷ ซึ่งท่านยกตัวอย่างการดำรงชีวิตของภิกษุในพระพุทธศาสนาในการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ โดยไม่มีส่วนเกินความจำเป็นว่า

เช่นพระอย่างนี้จะมีความรู้หมั่นเกินกว่า 3 ผืนไม่ได้ ถ้าเกิน 3 ผืนก็เป็นอาบัติ ถ้าใครได้เกินมามากกว่า 3 ผืน ต้องทำวิกัปปให้เป็นของสงฆ์ ของกลาง หรือของ

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 393-394.

⁵⁶ รศ.วันทนีย์ ภูมิภักธาคม และคณะ, เศรษฐศาสตร์ทั่วไป, น. 13.

⁵⁷ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 405.

สังคมสงฆ์กันเสีย ไม่ใช่ของบุคคล นี่เรียกว่าเรื่องนุ่งห่มก็ไม่ยอมให้มีเกินกว่า
จำเป็น ถ้ามันเหลือมากก็ต้องให้แก่สังคม ของสงฆ์หรือของสังคมที่กว้างออกไป
เรื่องที่อยู่ก็มีวินัยบัญญัติไว้ว่า ภิกษุจะมีภิกษาของตัวเองได้ก็เพียงกว้าง 7 ฟุต ยาว
12 ฟุต เกินกว่านั้นไม่ได้ เป็นอาบัติอย่างร้ายที่สุด เพราะว่าจะมีแต่ที่จำเป็นเหลือ
นั้นต้องเห็นประโยชน์แก่สังคม อย่างว่าแต่อะไร แม้แต่บาตรจะมี 2 ใบไม่ได้ บาตร
ที่ใส่อาหารฉัน จะมี 2 ใบไม่ได้ จะเป็นอาบัติ ถ้าได้มากกว่า 1 ใบ ก็ต้องให้แก่
ผู้อื่น หรือให้แก่สงฆ์ แก่สังคม ทุกอย่างจะมีจำกัด สำหรับภิกษุมากกว่านั้นไม่ได้
เพื่อว่ามันจะมีส่วนเหลือไปถึงสังคม⁵⁸

แม้ว่าทรัพยากรธรรมชาติจะมีมากมายสำหรับให้มนุษย์ได้บริโภคใช้สอย แต่ก็มี
จำนวนที่จำกัดและมีวันที่จะหมดสิ้นไป ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวเตือนไว้ว่า

น้ำมันอาจจะหมดได้ใน 50 ปีนี้ ถ้าสิ้นใช้กันอยู่อย่างนี้ แต่ถ้าเราใช้ตามที่
ธรรมชาติต้องการหรือบังคับแล้ว ไม่ต้องใช้มากถึงอย่างนี้ มันก็เหลือใช้ไปได้อีก
นาน หรือจะพออยู่เรื่อย ๆ ก็ได้ เดียวนี้ใช้กันอย่างล้างผลาญ ใช้อย่างถลุง แร่ธาตุ
โลหะทั้งหลายก็จะหมดไปเร็ว ๆ นี้⁵⁹

เราจะเห็นได้ว่าในโลกปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ได้แก่ ป่าไม้ น้ำมัน ก๊าซ
แร่ธาตุ เป็นต้น ได้ถูกมนุษย์นำมาใช้อย่างฟุ่มเฟือยจนมีจำนวนลดน้อยหรือลงมาก ตามที่ท่าน
พุทธทาสภิกขุได้กล่าวเตือนไว้ จึงเกิดการรณรงค์ให้ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ อย่างประหยัด ซึ่งเป็น
ปรากฏการณ์ให้เห็นถึงขั้นในสังคมไทย การบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่างจึงต้องทำให้
เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า

ลองพิจารณาดูจะเห็นได้ว่า ธรรมชาติได้ให้ทรัพยากรสำหรับเศรษฐกิจของมนุษย์
อยู่เต็มโลก ในโลกนี้มีทรัพยากรอะไรบ้างเรานับไม่ไหว นี่ธรรมชาติให้มาสำหรับ
วิวัฒนาการทางเศรษฐกิจของมนุษย์ มนุษย์ก็ทำลายมันเสียอย่างสัตว์อกตัญญู
ไม่รู้จักขอบใจธรรมชาติ มนุษย์ทำลายป่าไม้ซึ่งธรรมชาติให้มาสำหรับเป็นทุนหรือ
เป็นเดิมพัน สำหรับการพัฒนาให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดแก่มนุษย์นั่นเอง
มนุษย์ก็ยังทำลายมันได้ลงคอ⁶⁰

⁵⁸ พุทธทาสภิกขุ, ถ้อยหลังจากคลอลงกันเกิด, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2531), น. 21-22.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 12-13.

⁶⁰ พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, น. 55.

การแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจด้วยสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้น ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า การที่มนุษย์แต่ละบุคคลดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจอย่างมีธรรมะ ด้วยการตั้งรากฐานอยู่บนความรักผู้อื่นและไม่มีความเห็นแก่ตัว โดยการไม่แสวงหาประโยชน์ส่วนเกิน ที่ก่อให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อน และความวุ่นวายแก่บุคคลอื่นและสังคม เพื่อบรรเทาปัญหาด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นแล้วให้ลดลงและไม่ก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ขึ้นอีกในสังคมปัจจุบัน

สรุปได้ว่า สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุกับการแก้ไขปัญหามหาของบุคคลและสังคมไทยในปัจจุบันนี้ ปัญหาของบุคคลกับปัญหาของสังคมไทยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน กล่าวคือ สังคมซึ่งเกิดจากการที่บุคคลหลายคนมาอยู่รวมกัน หากบุคคลแต่ละคนไม่มีธรรมะหลงใหลในวัตถุ สังคมโดยรวมก็จะมีลักษณะไม่แตกต่างกัน เนื่องจากระบบต่าง ๆ ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจในสังคมซึ่งถูกขับเคลื่อนโดยตัวบุคคลแต่ละคนก็ย่อมไหลไปตามกระแสทิศทางเดียวกัน ดังนั้น แนวทางแก้ปัญหามหาของบุคคลและสังคมไทยในปัจจุบัน ด้วยสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุจึงต้องแก้ไขทั้งในส่วนบุคคลและส่วนสังคม

4.2 สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุกับการพัฒนา

บุคคลและสังคมไทยในปัจจุบัน

พระเดชพระคุณ เมธยุโร พระภิกษุผู้ศึกษาคำสอนและรับเอาแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุไปปฏิบัติได้กล่าวถึงความหมายของ "การพัฒนา" ในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุไว้ว่า

ในทัศนะของท่านพุทธทาส "การพัฒนา" เป็นคำกลาง ๆ มิได้มีความหมายในทางดีหรือชั่ว ขึ้นอยู่กับว่าจะพัฒนาไปทางไหน ให้เกิดอะไรขึ้น ถ้าการพัฒนานั้นประกอบด้วยสติปัญญา นำมาซึ่งประโยชน์สุขอย่างถูกต้องก็เป็นของดี หากเป็นไปในทางตรงกันข้ามคือมีตัณหาอุปาทานเป็นเจ้าเรือน ท่านก็เรียกว่า เป็นการพัฒนาเพื่อความพินาศ เป็นวินาศนาการหาใช่วิวัฒนาการไม่⁶¹

จากการศึกษาสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ทำให้เรามองเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสันติภาพกับการพัฒนาว่า การพัฒนาบุคคลและสังคมไทยจะเป็นไปในทิศทางที่ดีที่ถูกต้องได้เพราะการมีสันติภาพ เนื่องจากการมีสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้น

⁶¹พระเดชพระคุณ เมธยุโร, การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532), น. 5.

หมายถึง การมีความสุข การมีธรรม การมีศีลธรรม การมีความถูกต้อง การไม่มีความเห็นแก่ตัว การไม่เป็นทาสของกิเลส การไม่เป็นทาสของวัตถุ เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้คือภาพสะท้อนให้เห็นถึงบุคคลและสังคมที่มีสันติภาพ การที่สังคมไทยทุก ๆ ด้านมีสันติภาพในลักษณะต่าง ๆ ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุดังกล่าว ย่อมจะเอื้ออำนวยให้เกิดการพัฒนาบุคคลและสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่ดีที่ถูกต้องได้ ในทางตรงกันข้าม หากสังคมไทยไม่มีสันติภาพก็จะเป็นอุปสรรคในการพัฒนาบุคคลและสังคมไม่ให้เป็นไปในทางที่ดีที่ถูกต้องได้เช่นเดียวกัน

จากสภาพบุคคลและสังคมไทยที่เราเห็นกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่าบุคคลจำนวนมากตกเป็นทาสของวัตถุ เนื่องจากบุคคลแต่ละคนพยายามแสวงหาวัตถุมาเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองตามกระแสบริโภคนิยมในโลกปัจจุบัน กิจกรรมด้านการศึกษา การทำงาน และการประกอบอาชีพ ตลอดจนถึงกิจกรรมการดำเนินชีวิตด้านอื่น ๆ ของบุคคลแต่ละคนจึงล้วนเป็นไปตามสัญชาตญาณ 3 ก. คือกิน กาม เกียรติอย่างไม่ถูกต้อง⁶² ทำให้ชีวิตของบุคคลแต่ละคนไม่มีความเป็นอิสระจากการแสวงหาวัตถุมาตอบสนองสัญชาตญาณกิน กาม เกียรติ และทำให้เกิดความสูญเสียโอกาสที่จะพัฒนาระดับหรือเลื่อนชั้นวิญญานของตนเองให้สูงขึ้นจนสามารถดำเนินชีวิตเหนือระดับสัญชาตญาณดังกล่าวได้ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า

มนุษย์ทุกวันนี้ไม่นิยมเลื่อนชั้นในทางวิญญาน ก็หมายความว่าเพราะไปหลงไหลในเรื่องทางวัตถุ เพลิดเพลินในเรื่องทางวัตถุ จนไม่ได้สนใจในเรื่องทางวิญญานเลย ไม่รู้ว่ามีอยู่ ไม่รู้ว่ามีปัญหาทางนี้อยู่ จึงไม่ได้สนใจที่เลื่อนชั้นให้แก่ตัวเองในทางวิญญาน⁶³

การที่สังคมหันไปให้ความสำคัญกับการพัฒนาในด้านวัตถุจนหลงลืมพัฒนาในด้านจิตใจ แม้ว่าการพัฒนาจะทำให้วัตถุต่าง ๆ เจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างรวดเร็วเพื่อสนองความต้องการที่ฟุ้งเฟ้อของมนุษย์ แต่สภาพทางจิตใจของมนุษย์กลับตกต่ำลง เพราะไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาวัตถุขึ้นมารับใช้มนุษย์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาสติปัญญาที่ถูกต้องแก่มนุษย์ แต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อรับใช้กิเลสมนุษย์ จึงเกิดการลดคุณค่าศีลธรรมทางจิตใจ จนในที่สุดวัตถุก็ครอบงำจิตใจของบุคคลแต่ละคน สังคมย่อมได้รับผลกระทบต่าง ๆ ตามไปด้วย ซึ่งเกิดจากการที่บุคคล

⁶²พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษย์โลก, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2538), น. 56.

⁶³พุทธทาสภิกขุ, อุปสรรคของการเข้าถึงธรรม อุปสรรคที่มีอยู่ในคำพูด, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2530), น. 8.

แต่ละคนที่มีจิตใจตกต่ำมาอยู่รวมกันในสังคม แม้เพียงคนเดียวก็สร้างความวุ่นวายให้กับสังคมได้ ท่านพุทธทาสภิกขุจึงกล่าวถึงการพัฒนาทางวัตถุไว้ว่า

เดี๋ยวนี้โลกมุ่งพัฒนากันแต่ทางวัตถุ เพราะความขลาดความกลัวว่าจะไม่ทันเขา จะไม่มีเครื่องมือต่อสู้เขา หรือจะไม่ได้กินดี อยู่ดี ต้องมุ่งหน้ามุ่งตา พัฒนาทางวัตถุอย่างเดียว แล้วก็หลอกพระเจ้าว่าพัฒนาทางจิต โลกจึงเป็นอย่างนี้ด้วยกันทั้งโลก คือระส่ำระสายด้วยความวุ่นวาย มีปัญหายุ่งยากไม่มีที่สิ้นสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกิดมาจากการเสื่อมเสียทางศีลธรรม คือความตกต่ำทางจิต เพราะไปเป็นทาสของวัตถุ⁶⁴

การจัดการศึกษา เศรษฐกิจ และการเมืองก็ตกเป็นเครื่องมือรับใช้แนวคิดแบบวัตถุนิยม ทำให้เกิดค่านิยมอย่างใหม่ในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งไม่ถือว่าการมีธรรมะหรือการมีศีลธรรมเป็นเครื่องวัดคุณค่าของคน แต่กลับถือว่าความร่ำรวยทรัพย์สินเงินทองและการมีเกียรติยศชื่อเสียงต่างหากที่เป็นเครื่องวัดคุณค่าของคนในสังคม ค่านิยมแบบนี้ก็กำลังเป็นเครื่องบั่นทอนการพัฒนาบุคคลและสังคมไทย เนื่องจากการที่บุคคลและสังคมไทยไม่มีความอิสระจากกระแสความคิดแบบวัตถุนิยมที่เห็นความสำคัญของวัตถุภายนอกมากกว่าคุณธรรมภายในจิตใจ จึงไม่ก่อให้เกิดเหตุปัจจัยที่จะเอื้ออำนวยให้บุคคลและสังคมไทยได้รับการพัฒนาไปในทางที่ถูกต้อง

สำหรับการศึกษาซึ่งเป็นเครื่องมือการพัฒนาบุคคลและสังคมไทย ซึ่งมีการบริหารจัดการอยู่ทั้งโดยรัฐและเอกชน กลับสนับสนุนให้บุคคลและสังคมไทยหลงทิศหลงทางวนเวียนอยู่ในกระแสวัตถุนิยมมากยิ่งขึ้น เพราะค่านิยมทางการศึกษาของบุคคลแต่ละคนมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ประกาศนียบัตรหรือใบปริญญามากกว่าการได้รับความรู้หรือสติปัญญาที่ถูกต้อง เมื่อจบการศึกษาแล้ว ความรู้และสติปัญญาที่ได้มาก็ให้ตกเป็นทาสรับใช้เป้าหมายของระบบเศรษฐกิจและการเมือง⁶⁵ ดังเราจะเห็นได้ว่า ในปัจจุบันบุคคลจำนวนมากนำความรู้มาใช้เป็นเครื่องมือสร้างโอกาสให้แก่ตนเองด้วยการประกอบกิจการในหน้าที่ต่าง ๆ ยกระดับสถานภาพจนมีตำแหน่งหน้าที่สูงขึ้นไป เพื่อจะได้กอบโกยเอาส่วนเกินมาสนองความต้องการตามสัญชาตญาณ 3 ก. คือ กิน กาม เกียรติมากกว่าเพื่อทำหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้องสมบูรณ์แล้วเจียดส่วนเกินสร้าง

⁶⁴ พุทธทาสภิกขุ, ปรมัตถภูมิ, น. 175.

⁶⁵ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก, บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษา กับปัญหาสถานะความรู้ มนุษย์ (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546), น. 7.

ประโยชน์คืนกลับสู่สังคม ในที่สุดสังคมไทยจึงตกอยู่ภายใต้อำนาจกระแสของวัตถุนิยมอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก จากการศึกษาที่ไม่ถูกต้อง ท่านพุทธทาสภิกขุจึงกล่าวไว้ว่า

อย่างเดี๋ยวนี้ เราก็เห็นว่า เขาจัดโลกกันไปในลักษณะวัตถุนิยมยิ่งขึ้น คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น การศึกษาเล่าเรียนก็ยิ่งทำให้คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น เต็มไปด้วยอำนาจ ทั้งอย่างผู้ดีและผู้ไพร่ หรือทั้งอย่างเลวที่สุด จนโลกนี้แทบจะหาที่หลบเพื่อความสงบยาก นี่คือปัญหาที่มีอยู่จริง⁶⁶

ในด้านเศรษฐกิจ ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่าเศรษฐกิจที่แท้จริง เศรษฐกิจที่ไม่คดโกง นั่นก็คือปัจจัยแห่งสันติภาพอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน⁶⁷ เศรษฐกิจที่มีสันติภาพจึงมีส่วนในการพัฒนาบุคคลและสังคมไทยได้ เนื่องจากสังคมโลกปัจจุบันให้ความสำคัญกับปัญหาด้านเศรษฐกิจมาก ระบบเศรษฐกิจที่ดีควรทำให้บุคคลและสังคมไทยไม่มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจอย่างแท้จริง เพื่ออำนวยความสะดวกได้รับการพัฒนาไปในทางที่ถูกต้องได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องมีความรู้สึกเป็นห่วงเกี่ยวกับเรื่องปัญหาปากท้องหรือการประกอบอาชีพเพื่อจุดมุ่งหมายอยู่ดีกินดีจนเกินขอบเขต แต่ประกอบอาชีพทำมาหากินเพื่อกินอยู่แต่พอดี ได้มีโอกาสทำลายความเห็นแก่ตัวด้วยการแจกจ่ายส่วนเกินที่ตนมีให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือสังคม แล้วสังคมก็จะได้รับการพัฒนาไปในทางที่ถูกต้องตามไปด้วย ระบบเศรษฐกิจแบบนี้ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า “ธัมมิกสังคมนิยม”⁶⁸ ซึ่งบุคคลแต่ละคนแม้จะมีความแตกต่างกันก็สามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจที่ประกอบด้วยธรรมะ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า

ระบบเศรษฐกิจชนิดที่ว่าคนยากคนยากจนคนโง่เขลาที่ยอมรับได้ว่า คนมั่งมี คนมีอำนาจนั้นเป็นบิดามารดา คนที่มั่งมีก็ยอมรับคนยากจนได้เหมือนกันว่าเป็นลูกเป็นหลาน ถ้าไปทำงานร่วมกันได้ผลมาก็แบ่งกันอย่างยุติธรรม ให้กันอย่างสมควรที่สุด ไม่มีใครเดือดร้อน ไม่มีใครร้อนใจ และก็ยังมิเหลืออีกด้วย ถ้าเราช่วยแรงกันทำ แล้วเอาไปแจกจ่ายสังคมโดยส่วนรวม ช่วยการกุศล ช่วยสังคม เช่น ศาสนาให้มีอยู่ในโลก ช่วยโลกให้ปลอดภัย นี่เป็นระบบที่เรียกว่า “สังคมนิยมที่ประกอบไปด้วยธรรมะ”⁶⁹

⁶⁶ พุทธทาสภิกขุ, เมื่อธรรมครองโลก, น. 276.

⁶⁷ พุทธทาสภิกขุ, ฟ้าสางระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ (ตอน 1), น. 39.

⁶⁸ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, น. 405.

⁶⁹ พุทธทาสภิกขุ, “ธัมมิกเศรษฐศาสตร์,” ใน ธัมมิกเศรษฐศาสตร์: ปรัชญาเศรษฐศาสตร์สังคมของชาวพุทธ, น. 4.

นอกจากนี้ การเมืองที่มีสันติภาพก็สามารถส่งเสริมบุคคลและสังคมให้ได้รับการพัฒนาที่ถูกต้องได้ การเมืองมีสันติภาพนั้น ได้แก่ การเมืองที่มีศีลธรรม ประกอบไปด้วยธรรมะ คือ ตั้งรากฐานอยู่บนความรู้สึกว่ามนุษย์ทุกคนคือเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น สามารถจัดความเป็นไปในประเทศให้มีความถูกต้องและความสงบสุข⁷⁰ หากการเมืองมีลักษณะดังกล่าว บุคคลและสังคมย่อมได้รับการพัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้องได้ ตรงกันข้ามกับการเมืองที่ไม่มีสันติภาพ ซึ่งตั้งอยู่บนความรู้สึกเห็นแก่ตัวของนักการเมือง เต็มไปด้วยการฉ้อราษฎร์บังหลวง การแก่งแย่งแข่งขันกันเป็นใหญ่ การแสวงหาประโยชน์กอบโกยส่วนเกินเพื่อตนเองและพวกพ้อง มีการนำการเมืองไปใช้เป็นเครื่องมือเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์และสังคมของนักการเมือง การเมืองลักษณะนั้นนอกจากจะเป็นอุปสรรคสำคัญที่ไม่อำนวยให้เกิดการพัฒนาบุคคลและสังคมไทยให้เป็นไปในทิศทางที่ดีที่ถูกต้องได้ในโลกปัจจุบันแล้ว ยังกลายเป็นเครื่องมือทำลายบุคคลและสังคมไทยให้พินาศได้เพราะไร้ธรรมะ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า

พวกนักการเมืองเหล่านั้นแหละยอมรับว่าถ้าการเมืองเป็นไปเพื่อเอาเปรียบคนอื่นแล้ว มันก็ไม่ใช่ว่าการเมืองที่แท้จริงตามอุดมคติ มันเป็นการเมืองเนืองอก การเมืองอันใหม่ ที่งอกออกมาตามกิเลสตัณหาของมนุษย์ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำหรับเอาเปรียบผู้อื่น ลักลวงเอาประโยชน์ผู้อื่นมา อย่างขึ้นหน้าขึ้นตากัน นี่ไม่ได้ แล้วก็ยังทำลายผู้อื่นด้วย⁷¹

จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่า สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุในด้านต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาบุคคลและสังคมไทยในปัจจุบันอย่างยิ่ง เนื่องจากสันติภาพเป็นพลังแรงบวกที่ส่งเสริมบุคคลแต่ละคนที่มีสันติภาพให้เป็นผู้พัฒนาสังคมไปในทิศทางที่ดีที่ถูกต้อง ในขณะที่เดียวกันหากสังคมมีสันติภาพก็ย่อมจะเป็นการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาบุคคลแต่ละคนได้อย่างถูกต้องเช่นเดียวกัน และอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการพัฒนาบุคคลและสังคมไทยในปัจจุบันก็คือการไม่มีสันติภาพทั้งส่วนบุคคลและส่วนสังคมนั่นเอง

⁷⁰พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, น. 13.

⁷¹เรื่องเดียวกัน, น. 98-99.

4.3 สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ กับการสร้างสรรค์สังคมไทยในอุดมคติ

จากการศึกษาทำให้ผู้วิจัยพบว่า สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุมีลักษณะที่ควรแยกออกเป็น 2 ด้านด้วยกัน คือ ด้านที่เป็นหลักการหรือวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องที่นำไปสู่สันติภาพที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึงมากที่สุด ได้แก่ “ธรรมะ” และ “ศีลธรรม” ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักการหรือวิธีการปฏิบัติที่สำคัญของสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ และด้านที่เป็นผลคือสภาวะสันติภาพหรือความสงบสุขที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามหลักการหรือวิธีการที่ถูกต้องนั้น ท่านพุทธทาสกล่าวถึงไว้หลายประการด้วยกัน เช่น ความสงบสุข การไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ การไม่มีวิกฤตการณ์ หรือความวិปริต หรือความเดือดร้อน และหรือความวุ่นวายต่าง ๆ ความเป็นอิสระจากกิเลสหรืออย่างสูงสุดคือนิพพาน หากจะกล่าวโดยสรุปก็มี 2 ระดับ ได้แก่ สันติภาพระดับโลกียะคือความสงบสุขโดยทั่วไปในภายนอกที่ยังมีกิเลสเหตุปัจจัยปรุงแต่งอยู่ และสันติภาพระดับโลกุตระคือนิพพานซึ่งเป็นความสุขที่เกิดภายในจิตใจที่บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสเหตุปัจจัยปรุงแต่งใด ๆ อย่างสิ้นเชิงแล้ว

เราจะเห็นได้ว่า สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุทั้ง 2 ด้านมีลักษณะตรงกับกรอบแนวคิดของการอธิบายความหมายคำว่า “ธรรมะ” ของท่านพุทธทาสภิกขุในความหมายที่ 3 ได้แก่ หน้าที่ที่สิ่งมีชีวิตทุกชนิดจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์ของธรรมชาติ และในความหมายที่ 4 ได้แก่ ผลที่เกิดขึ้นจากการที่สิ่งมีชีวิตทุกชนิดปฏิบัติถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์ของธรรมชาติ

สำหรับสังคมไทยที่มีระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ มีประชากรที่อาศัยอยู่ภายในประเทศจำนวนมากและมีความหลากหลายทั้งด้านชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม การที่มีประชากรมาอยู่รวมกันจนกลายเป็นสังคมขนาดใหญ่ สังคมไทยจึงได้พยายามสร้างระเบียบกฎหมายต่าง ๆ ทางสังคมขึ้นมาเพื่อกำหนดแนวทางให้สมาชิกในสังคมได้ปฏิบัติตาม ด้วยมุ่งหวังที่จะสร้างสรรค์สังคมไทยให้มีความสุขตามอุดมคติ แต่ในปัจจุบัน เราจะเห็นว่าสังคมไทยก็หาได้เป็นไปตามความมุ่งหวังไม่ กลับเต็มไปด้วยปัญหาต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ดังได้กล่าวมาแล้วในประเด็นที่ 4.1 ดังนั้น จากความมุ่งหวังที่จะสร้างสรรค์สังคมไทยให้มีความสุขตามอุดมคติดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่า สันติภาพตามแนวคิด

ของท่านพุทธทาสภิกขุอาจจะเป็นแนวทางหนึ่งที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมไทยในอุดมคติได้

คำว่า “อุดมคติ” ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ได้นิยามความหมายว่า หมายถึง จินตนาการที่ถือว่าเป็นมาตรฐานแห่งความดี ความงาม และความจริงทางใดทางหนึ่งที่มนุษย์ถือว่าเป็นเป้าหมายแห่งชีวิตของตน⁷²

สำหรับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ว่า “อุดมคติ คือ หลักการแนวทาง หรือแบบอย่างการดำรงชีวิต ที่ถือว่าดีที่สุด หรือสิ่งที่ดีที่สุดซึ่งยึดถือเอาเป็นหลัก เป็นแนวทาง หรือเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต...หรือสิ่งที่ยึดถือเอาเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต”⁷³

ในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ คำว่า “อุดมคติ” หมายถึง หลักเกณฑ์ที่ดีที่สุดที่ควรยึดถือไว้เป็นหลักประจำใจในการปฏิบัติหรือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้⁷⁴

สรุปได้ว่า อุดมคติคือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตที่บุคคลแต่ละคนปรารถนาจะให้เกิดขึ้นในสังคม บุคคลแต่ละคนอาจจะมีอุดมคติที่แตกต่างกันออกไปได้ สำหรับผู้วิจัยนั้นปรารถนาที่จะนำสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุมาประยุกต์ใช้เป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์สังคมไทยในอุดมคติ ดังนี้

4.3.1 อุดมคติด้านการศึกษา

อุดมคติด้านการศึกษา คือ การจัดการศึกษาให้เป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย ซึ่งไม่ส่งเสริมการศึกษาที่มีจุดหมายเพื่อตอบสนองลัทธิวัตถุนิยมแบบตะวันตก เนื่องจากการจัดการศึกษาในสังคมไทยในปัจจุบันนิยมจัดการศึกษาตามแบบการศึกษาของตะวันตก ซึ่งปราศจากการให้ความสนใจมิติด้านคุณธรรมในจิตใจตามหลักการจัดการศึกษาแบบตะวันออกที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนา และการจัดการศึกษาที่รับมาจากตะวันตกนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อรับใช้การแข่งขันทางเศรษฐกิจและการเมือง ก่อให้เกิดความเห็นแก่ตัวและการแก่งแย่งแข่งขันระหว่างกันและกันเพื่อหวังกอบโกยเอาประโยชน์ส่วนเกินให้กับตนเองและพวกพ้อง

⁷²ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, น. 1381.

⁷³พระราชวรณีย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ค่านิยมแบบพุทธ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2527), น. 138-139.

⁷⁴พุทธทาสภิกขุ, การกลับมาแห่งศีลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2539), น. 87.

มากกว่าการเห็นแก่ประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์และสังคมโดยรวม ในขณะที่การศึกษาในพระพุทธศาสนามุ่งพัฒนาพฤติกรรมทางกายวาจา จิตใจ และปัญญาให้ถูกต้อง

การจัดการศึกษาที่เป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยสามารถเกิดได้ โดยการที่สังคมไทยนำแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุซึ่งมีธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานมาใช้นุรณาการจัดการศึกษาให้เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง การศึกษาในสังคมไทยก็จะไม่ตกเป็นทาสทางสติปัญญาจากตะวันตกโดยเฉพาะแนวคิดแบบวัตถุนิยม เนื่องจากสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุเน้นการพัฒนายกระดับจิตใจของสมาชิกในสังคมให้สูงขึ้นจนสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม จิตใจไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ และสามารถนำความรู้มาใช้แก้ปัญหาส่วนตัวและสังคมได้ ท่านพุทธทาสภิกขุเสนอให้สถาบันการศึกษาจัดการศึกษาที่ทำให้สมาชิกของสังคมแต่ละบุคคลมีความรู้ทั้งด้านวิชาชีพและมีคุณธรรมทางจิตใจ และเสนอแนวคิดเรื่องศีลธรรมที่สามารถสร้างความสมดุลให้กับชีวิตไม่ให้สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง อีกทั้งสถาบันการศึกษาควรสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ให้เป็นต้นแบบของสังคมแห่งสันติภาพ ด้วยการตั้งรากฐานอยู่บนความรู้สึกว่าสรรพสิ่งเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ซึ่งเป็นแนวคิดที่สามารถทำลายความเห็นแก่ตัวและก่อให้เกิดความรักต่อกันและกัน

4.3.2 อุดมคติด้านสังคม

อุดมคติด้านสังคม คือ การทำสังคมให้เป็น “สังคมธรรม” โดยการให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลแต่ละคนในสังคมไทยในการพัฒนาจิตใจ เริ่มต้นจากการสร้างสิ่งแวดล้อมที่อำนวยความสะดวกให้ปัจเจกบุคคลแต่ละคนสามารถดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริงของชีวิต ซึ่งไม่มีการยึดมั่นถือมั่นในตัวเองของกฎจนก่อให้เกิดความทุกข์ เพราะสรรพสิ่งไม่มีความเที่ยงแท้ถาวร ด้านการศึกษาควรจัดการพัฒนาให้มีความถูกต้องสมบูรณ์ กล่าวคือ จัดให้สมาชิกแต่ละบุคคลในสังคมมีความรู้ในด้านวิชาการ ให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพ และให้มีศีลธรรม ตั้งแต่ระดับพื้นฐานขึ้นไปจนถึงระดับสูงสุด เพื่ออำนวยความสะดวกให้สมาชิกในสังคมไทยสามารถพัฒนาระดับการดำเนินชีวิตของตนจนพ้นจากสัญชาตญาณ 3 ก. คือ กิน กาม และเกียรติ สู่การดำเนินชีวิตอย่างผู้มีจิตใจสูงที่มีความเป็นอิสระจากกิเลสและไม่ถูกครอบงำด้วยอำนาจของวัตถุ ด้านค่านิยมควรให้ความสำคัญกับการส่งเสริมค่านิยมที่ถูกต้อง เช่น การยกย่องบูชาคุณธรรมภายในจิตใจมากกว่าวัตถุทรัพย์สินเงินทองเกียรติยศและชื่อเสียง ความรู้สึกรับผิดชอบตนเองและสังคม ความกตัญญูกตเวที ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นต้น และด้านศาสนาควรทำให้สังคมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับหลัก

ธรรมคำสอนของแต่ละศาสนา โดยวิธีการบูรณาการหลักธรรมคำสอนเข้ากับกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ประเพณี และวัฒนธรรม รวมถึงการสนับสนุนให้สมาชิกในสังคมได้รับการศึกษาหลักธรรมคำสอนในทางศาสนาจนสามารถนำหลักธรรมคำสอนมาประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้องอย่างแท้จริง โดยไม่มีการบิดเบือนหลักธรรมคำสอนหรือนำศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือทำลายล้างกัน เนื่องจากการศึกษาและการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในทางศาสนาจะทำให้ภาพของ "สังคมธรรม" ปรากฏชัดแจ้งยิ่งขึ้น

4.3.3 อุดมคติด้านการเมือง

อุดมคติด้านการเมือง คือ การส่งเสริมคนดีมีคุณธรรมให้เป็นผู้นำหรือเข้าสู่ระบบการเมือง เนื่องจากผู้นำลักษณะเช่นนี้ย่อมเห็นแก่ประโยชน์ของสังคมส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง ในทางตรงกันข้ามหากสังคมไทยมีผู้นำที่ไม่ดีก็จะนำประเทศชาติไปสู่ความเดือดร้อนวุ่นวายและส่งผลให้ประเทศชาติไม่ได้รับการพัฒนาไปในทางที่ถูกต้อง ประชาชนก็ไม่มีความสุข เช่น ผู้นำที่ฉ้อราษฎร์บังหลวง ผู้นำที่แย่งชิงอำนาจกันเป็นใหญ่ ผู้นำที่นำประเทศชาติและประชาชนเข้าสู่สงคราม ผู้นำเผด็จการที่ปราศจากธรรมะ เป็นต้น

สังคมไทยในปัจจุบันมีระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย หากประชาชนไม่ต้องการให้ตนเองและสังคมต้องประสบกับความเดือดร้อนอันเกิดจากการเมืองการปกครอง ประชาชนก็ควรทำหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้องด้วยจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม โดยการสนับสนุนให้คนดีมีคุณธรรมเป็นผู้นำหรือเข้าสู่ระบบการเมืองด้วยการเลือกตั้งอย่างสุจริตไม่ซื้อสิทธิขายเสียง เมื่อคนดีมีคุณธรรมได้ถูกเลือกเข้าไปได้ทำหน้าที่แทนประชาชน เขาย่อมจะทำหน้าที่อย่างถูกต้องและสุจริตเช่นกัน การใช้อำนาจทางการเมืองการปกครองของคนดีที่เข้าสู่การเมือง เขาก็ย่อมจะใช้อำนาจด้วยความเป็นธรรม เพื่อสร้างความสงบสุขให้กับประชาชนและสังคม และเป็นการป้องกันมิให้คนไม่ดีขึ้นมาใช้อำนาจสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนและสังคมได้ อีกทั้งคนดีจะได้มีโอกาสสร้างสรรค์ระบบการเมืองการปกครองที่ดีที่ถูกต้อง เพื่อใช้ดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ในทางการเมืองการปกครอง ซึ่งส่งผลให้ความสงบสุขเกิดขึ้นแก่ประชาชนและสังคม

4.3.4 อุดมคติด้านเศรษฐกิจ

อุดมคติด้านเศรษฐกิจ คือ การชะลอความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจ ในปัจจุบันสังคมไทยให้ความสำคัญกับความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจมาก จนทำให้เกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างคนร่ำรวยกับคนยากจนที่ขยายตัวมากยิ่งขึ้น เนื่องจากคนร่ำรวยมีช่องทางมากมายทั้งทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ซึ่งอำนวยความสะดวกให้เข้าไปครอบครองทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ได้โดยง่ายด้วยอำนาจทุน เพื่อนำมาใช้ประโยชน์สร้างความร่ำรวยให้กับตนเองยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในขณะที่คนยากจนส่วนใหญ่ขาดโอกาสและช่องทางในการครอบครองทรัพยากรเพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์ในการประกอบอาชีพ อีกทั้งการกระจายรายได้ที่ไม่สามารถกระจายได้ทั่วถึง จึงทำให้คนยากจนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในสังคม และสถานการณ์ดังกล่าวยังส่งผลให้ทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในสังคมไทยได้ถูกนำมาใช้อย่างฟุ่มเฟือย เพื่อสนองความต้องการด้านปัจจัยการผลิตในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ในที่สุดสังคมไทยก็ถูกแนวคิดแบบบริโภคนิยมครอบงำ ทรัพยากรทางธรรมชาติถูกทำลายไปมากมาย ดังนั้น สังคมไทยจึงควรหันมาสนใจสร้างความเจริญทางด้านจิตใจที่ทำให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมีศีลธรรมเพื่อลดช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างคนร่ำรวยกับคนยากจน อีกทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติก็ไม่ถูกทำลาย เพราะมีความรักต่อกันและกันอันเกิดจากรากฐานความรู้สึกว่าสรรพสิ่งเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ทำให้ทุกคนสามารถแบ่งปันส่วนเกินเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้โดยปราศจากความรู้สึกเห็นแก่ตัว

สังคมไทยควรเริ่มต้นจากการส่งเสริมและสนับสนุนให้คนไทยทั้งในสังคมชนบทและสังคมเมืองได้เข้าใจระบบเศรษฐกิจแบบ “ธัมมิกสังคมนิยม” ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ และนำไปปฏิบัติให้แพร่หลายในสังคมไทยมากยิ่งขึ้น เพราะระบบเศรษฐกิจแบบ “ธัมมิกสังคมนิยม” สนับสนุนการดำรงชีวิตของสมาชิกในสังคมแบบพออยู่พอกินและทำให้สมาชิกในสังคมสามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ยังอำนวยความสะดวกให้เกิดการพัฒนายกระดับจิตใจให้สูงขึ้นด้วย เนื่องจากสมาชิกในสังคมไม่ต้องห่วงกังวลกับปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ ต่างจากการดำรงชีวิตแบบอยู่ดีกินดี ฟุ้งเฟ้อแบบบริโภคนิยม แต่กลับต้องพึ่งพาเศรษฐกิจการค้าขายแลกเปลี่ยนกับต่างประเทศ ทำให้สังคมไทยต้องวนเวียนอยู่กับการสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

จากการที่สังคมไทยในโลกปัจจุบันยังคงประสบกับสภาพการณ์ที่เป็นปัญหาหลายประการและประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกันของบุคคลแต่ละคน ทำให้แนวคิดเรื่องการสร้างสรรค์สังคมไทยในอุดมคติในแต่ละด้านของบุคคลแต่ละคนจึงมีความแตกต่างกันไปด้วย อย่างไรก็ตาม

การมีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคมและการกระทำของบุคคลเพียงคนเดียวในสังคม ไม่สามารถขับเคลื่อนสังคมไทยให้บรรลุถึงความเป็นสังคมในอุดมคติในด้านต่าง ๆ ได้ แต่จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากสมาชิกของสังคมทุก ๆ คนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ในการขับเคลื่อนสังคมไทยให้ไปสู่จุดหมายคืออุดมคติที่ตั้งไว้ การปฏิบัติตามแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สมาชิกของสังคมไทยทุก ๆ คนสามารถนำไปปฏิบัติได้ไม่ยากนัก หากสมาชิกแต่ละคนมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองในด้านต่าง ๆ อย่างจริงจังและทำหน้าที่ของความเป็นมนุษย์ของตนเองให้ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดเท่านั้น ถือได้ว่าเป็นการสนับสนุนให้สังคมไทยได้บรรลุอุดมคติที่ตั้งไว้ร่วมกันแล้ว

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

บทที่ 5 นี้ ผู้วิจัยจะสรุปผลการวิจัยที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทางเอกสารต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุและจากเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่าน พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางเพื่อการศึกษาวิจัยในเรื่องเดียวกันนี้ต่อไป ดังนี้

5.1 สรุป

จากการศึกษาวิจัยสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ: ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน สรุปได้ดังนี้

คำว่า “สันติภาพ” ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุมิได้หมายถึงความสงบสุขเท่านั้น หากแต่ท่านยังได้อธิบายคำดังกล่าวด้วยการนำมาเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดและวิถีการตีความของท่าน โดยมีธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน คำว่า “สันติภาพ” ตามแนวคิดของท่านจึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับมนุษย์และสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ส่งผลให้ความหมายของสันติภาพรวมความไปถึงการมีธรรมะ การมีศีลธรรม การไม่เห็นแก่ตัว การไม่ตกเป็นทาสของกิเลสหรือวัตถุ การมีจิตใจสูง ฯลฯ

ในการอธิบายความหมายของสันติภาพในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัตถุ แม้คำอธิบายของท่านพุทธทาสภิกขุจะเน้นความสำคัญไปที่สันติภาพภายนอก แต่ก็โยงไปสู่สันติภาพภายในจิตใจด้วย ส่วนความหมายของสันติภาพภายในจิตใจนั้น ท่านอธิบายโดยความเป็นสภาวะธรรมคือความสงบสุขโดยตรงที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ซึ่งจะส่งผลก่อให้เกิดสันติภาพภายนอกต่อไป

แม้ว่าความหมายของสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุจะครอบคลุมไปถึงด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัตถุ และจิตใจ แต่ความหมายทั้งหมดโดยภาพรวมมีสภาวะอย่างเดียวกันคือ สภาวะที่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นอย่างถูกต้องตรงตามหลักปัจจุสมุปบาทหรืออัมปิปัจจุตา ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุมักจะนำมาใช้เป็นเครื่องมืออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ

นอกจากนี้ ลักษณะของสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุก็มีลักษณะตรงกับการอธิบายความหมายของคำว่า "ธรรมะ" ในความหมายที่ 3 ได้แก่ หน้าที่ที่สิ่งมีชีวิตทุกชนิดจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ และในความหมายที่ 4 ได้แก่ ผลที่เกิดขึ้นจากการที่สิ่งมีชีวิตทุกชนิดปฏิบัติถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ ซึ่งเป็นความจริงสากลที่มนุษย์ทุกชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมสามารถนำไปเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติได้ ดังนี้

ลักษณะที่หนึ่ง ลักษณะที่เป็นหลักการหรือวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อนำไปสู่จุดหมายคือสันติภาพ ลักษณะที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึงมากที่สุด ได้แก่ "การมีธรรมะ" และ "การมีศีลธรรม" ซึ่งถือได้ว่าวิธีการปฏิบัติที่สำคัญของสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ

ลักษณะที่สอง ลักษณะที่เป็นผลคือสภาวะสันติภาพหรือความสงบสุขที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามวิธีการที่ถูกต้องนั้น ท่านพุทธทาสกล่าวถึงไว้หลายประการ เช่น ความสงบสุข การไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ การไม่มีวิกฤตการณ์ การไม่มีความเดือดร้อนวุ่นวายต่าง ๆ ตลอดจนถึงความเป็นอิสระจากกิเลสคือพระนิพพานซึ่งดับทุกข์ได้สิ้นเชิง ลักษณะของสันติภาพในด้านที่สองนี้ หากจะกล่าวโดยย่อก็ลดลงเหลือ 2 ระดับ ได้แก่ สันติภาพระดับโลกียะคือความสงบสุขโดยทั่วไปในภายนอก ซึ่งยังมีกิเลสและเหตุปัจจัยปรุงแต่งอยู่ และสันติภาพระดับโลกุตระคือนิพพานซึ่งเป็นความสงบสุขที่เกิดภายในจิตใจที่บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสและเหตุปัจจัยปรุงแต่งใด ๆ อย่างสิ้นเชิงแล้ว

แนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุนี้ ท่านเห็นว่ากิจกรรมทุก ๆ ด้านของมนุษย์ทั้งทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ สามารถอำนวยให้มนุษย์ได้พัฒนาตนเองจนบรรลุถึงสันติภาพในระดับต่าง ๆ ได้ หากกิจกรรมเหล่านั้นประกอบด้วยธรรมะ และในขณะเดียวกันมนุษย์ที่มีธรรมะสามารถใช้กิจกรรมทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นได้ทั้งแก่ตนเองและสังคมเช่นกัน

ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่า สาเหตุหนึ่งของปัญหาวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งทางสังคม ทางการเมือง และทางเศรษฐกิจคือการขาดธรรมะ ซึ่งท่านเสนอให้แก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์เหล่านี้ทั้งในส่วนบุคคลและสังคม เนื่องจากบุคคลและสังคมมีความเกี่ยวเนื่องกันอยู่ กล่าวคือ บุคคลในฐานะที่เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของสังคมต้องได้รับการพัฒนาให้มีธรรมะคือการรู้จักทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ ส่วนสังคมซึ่งมีองค์ประกอบต่าง ๆ มากมายก็ต้องเป็นสังคมที่ใช้หลักธรรมะซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า "ธัมมิกสังคม" ปัญหาวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงจะบรรเทาเบาบางลงจนหมดสิ้นไปได้

ส่วนการประยุกต์ใช้สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุในสังคมโลกปัจจุบัน นั้น การที่ท่านพุทธทาสภิกขุมองเห็นความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามหลักปฏิจจสมุปบาทหรืออิทัปปัตตยา ทำให้เราสามารถนำสันติภาพตามแนวคิดของท่านไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งในการศึกษา สังคม การเมือง และเศรษฐกิจ โดยการเริ่มต้นที่ปัจเจกบุคคลแต่ละคนที่เป็นสมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติตนให้มีสันติภาพภายในจิตใจก่อน เพื่อให้การดำเนินชีวิตที่มีความสอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แล้วจึงขยายออกไปสู่สังคมที่กว้างขวางออกไปในระดับบุคคลกับบุคคลจนเป็นระดับกลุ่มคณะ จากกลุ่มคณะขยายออกไปเป็นระดับประเทศจากระดับประเทศขยายออกไปเป็นระดับโลก นอกจากนี้ เรายังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อมมิให้ได้รับผลกระทบกระเทือนจากการกระทำระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันหรือมนุษย์กระทำกับสิ่งแวดล้อมได้ด้วย

5.2 ข้อเสนอแนะ

แนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุมีคุณค่ามาก แต่แนวคิดดังกล่าวมีลักษณะเป็นอุดมคติที่อาจมีความบกพร่องอยู่เพราะยากต่อการนำไปปฏิบัติได้จริงในสังคม เนื่องจากสมาชิกของสังคมแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกันทั้งด้านพื้นฐานทางจิตใจ สติปัญญา ความรู้ ความสามารถ และการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางสังคมที่หลากหลาย อีกทั้งยังมีระบบการเมืองการปกครองและระบบเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ซึ่งไม่สามารถเอื้ออำนวยให้สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุได้ถูกนำมาปฏิบัติได้จริงในสังคม

อย่างไรก็ตาม การสรุปว่าสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุมีลักษณะเป็นอุดมคติดังกล่าวข้างต้น ดูเหมือนว่าจะส่งผลทำให้สันติภาพตามแนวคิดของท่านเป็นเรื่องยากที่จะส่งเสริมให้เกิดผลในเชิงปฏิบัติได้จริงในสังคม แต่มิได้หมายความว่าไปไม่ได้เลย เนื่องจากการศึกษาวิจัย ทำให้ทราบว่าสันติภาพตามแนวคิดของท่านมีรากฐานมาจากหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสัจธรรมที่มนุษย์ทุกคนสามารถนำไปปฏิบัติได้และให้ผลได้ตามสมควรแก่การปฏิบัติโดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ เพราะฉะนั้น เราอาจจะมองได้อีกแง่มุมหนึ่งว่าการสรุปว่าสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุมีลักษณะเป็นอุดมคติซึ่งยากแก่การนำไปปฏิบัติได้จริงในสังคมนั้น น่าจะเป็นเพราะว่าสังคมขาดความรู้ความเข้าใจในหลักพุทธธรรม จึงไม่สามารถนำแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุไปปฏิบัติได้

ผู้วิจัยเห็นว่า การศึกษาหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่แต่ละบุคคลนับถืออยู่ให้เกิดความรู้ความเข้าใจจนสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้นั้น เป็นแนวคิดเรื่องสันติภาพประการหนึ่งของท่านพุทธทาสภิกขุที่ได้รับการปฏิบัติแล้วในสังคม ซึ่งตรงกับปณิธานประการหนึ่งของท่านคือการทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอให้มีการส่งเสริมบุคคลแต่ละคนในสังคมได้มีโอกาสศึกษาหลักธรรมคำสอนของแต่ละศาสนาที่ตนนับถืออยู่ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เมื่อบุคคลแต่ละคนปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในศาสนาของตนด้วยความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว สังคมก็จะเกิดความสงบสุข และสังคมที่สงบสุขก็จะช่วยส่งเสริมให้สมาชิกแต่ละบุคคลในสังคมเป็นคนดีได้ง่าย เมื่อสังคมมีสมาชิกที่เป็นคนดีและมีความสุข สมาชิกเหล่านั้นก็จะช่วยกันปรับปรุงส่งเสริมให้สังคมเป็นสังคมที่ดีและมีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอเสนอให้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสันติภาพเพิ่มเติมให้กว้างขวางและหลากหลายแง่มุม เช่น การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุกับแนวคิดของนักปราชญ์หรือนักคิดท่านอื่น ๆ ทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศ เพื่อขยายความรู้ทางวิชาการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในสังคมที่แตกต่างกันได้ต่อไป

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

กาลตุง, โยฮัน และ อีเคดะ, ไดซากุ. สู่สันติ: บทเสวนาระหว่างโยฮัน กาลตุง และไดซากุ อีเคดะ. แปลโดย ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชฎาเสนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2540.

กীরติ บุญเจือ, ศาสตราจารย์. คริสต์ศาสนาเชิงวิชาการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2519.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ศาสตราจารย์ ดร. สังคมพหุเอกานิยม: เอกภาพในความหลากหลาย. กรุงเทพมหานคร: ชัคเชลมีเดีย, 2542.

คณะกรรมการบริหารวิชาการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

คานธี, มหาตมา. โลกทั้งผองพี่น้องกัน. กรณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย รวบรวมและถ่ายทอด. พระนคร: สำนักพิมพ์ลายสือไทย, 2523.

จรัส สุวรรณเวลา, นายแพทย์. "ภัยอันตรายจากระเบิดนิวเคลียร์และสงครามนิวเคลียร์." ใน ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, รองศาสตราจารย์ ดร. ศาสนาคริสต์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522.

ชเนษฐ วัลลภขุมทอง, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. "เศรษฐกิจการเมืองและเศรษฐศาสตร์: ความยากจนและสันติภาพ." ใน มนุษย์กับสันติภาพ. บรรณาธิการโดย

รองศาสตราจารย์ ดร.ศรีเพ็ญ ศุภพิทยากุล. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

รัชพล ทรงสุนทรวงศ์. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2546.

ชาติรี แซ่บ่าง. สองระบบความคิดของมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2543.

ชูศักดิ์ จุฑณวัสถ์. ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ระบบเศรษฐกิจและพัฒนาระบบเศรษฐกิจไทย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

ดลมนรจณ์ บากา และ แวอุเง็ง มะแดเฮาะ. อิสลามศึกษาเบื้องต้น. บัตตานี:
วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2536.

ดุซงึ่ เมธงูโร, พระ. การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.

ดอลสตอย, ลีโอ. ศาสนาและศีลธรรม. แปลโดย อัครนี มูลเมฆ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สมิต, 2541.

ทวีวัฒน์ ปุณทริกวัดมน, ดร. ปรัชญาเมธีกับพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปารมิตา,
2530.

ทัศนีย์ ทองสว่าง, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประชากรศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
โอเดียนสโตร์, 2544.

เทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระ. เทคโนโลยีกับศาสนาและเกณฑ์วินิจฉัยความหมายและ
คุณค่าของพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บุพนิมิต, 2534.

ธงไชย พรหมปก. มหาตมะ คานธีนักสู้ "อหิงสา". กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นธรรม, ม.ป.ป.

ธนู แก้วโอภาส. ศาสนาโลก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2542.

ธีรยุทธ บุญมี. "วิกฤติมนุษยยุคโลกาภิวัตน์." ใน สหวิทยาการมนุษยศาสตร์. รวบรวมโดย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระ. กรณีธรรมกาย. พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2542.

ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระ. การศึกษาเพื่อสันติภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร:
มูลนิธิพุทธธรรม, 2540.

ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระ. พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541.

ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระ. มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2542.

ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระ. วิถีสู่สันติภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2546.

ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระ. วิถีคิดตามหลักพุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สยาม, 2542.

ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระ. "สันติภาพเกิดจากอิสรภาพและความสุข." ใน สู่ศานติเสรี:
50 ปีสันติภาพไทย, จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการงานวันสันติภาพไทย.
กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2538.

ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระ และคณะ. หนทางฝ่าวิกฤตชาติและทางรอดของสังคมไทย.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ภัคธรศ, 2544.

นิตย พิบูลสงคราม. "ครึ่งศตวรรษแรกของสหประชาชาติ." ใน ไทยกับสหประชาชาติ: ความร่วมมือในรอบ 50 ปี, จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการแห่งชาติเพื่อเตรียมงานฉลองครบรอบ 50 ปีขององค์การสหประชาชาติ (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอราวัณ การพิมพ์, 2538

บอนดูแรนต์, โจแอน. อหิงสาอาวุธของคนกล้า. แปลโดย ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์ และ
อนิตรา พวงสุวรรณ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2536.

บุญร่วม เทียมจันทร์. รวมสงครามสำคัญของโลก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บุ๊คแบงค์,
2539.

ประชุมสุข อาชวอำรุง, ศาสตราจารย์ ดร. "การวิจัยสันติภาพ." ใน ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ. จัดพิมพ์โดย ทบวงมหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

ประเทือง แก้วสุข. ไครน์ไทยไป... กรุงเทพมหานคร: บริษัท กกก ก่อกิจการพิมพ์จำกัด,
2544.

ประภัสสร เทพชาตรี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. "บทบาทของสหประชาชาติในสหัฐวรรษใหม่." ใน บทบาทของสหประชาชาติในสหัฐวรรษใหม่. บรรณาธิการโดย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประภัสสร เทพชาตรี. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

ประเวศ วะสี, ศาสตราจารย์ นายแพทย์. พยากรณ์อนาคตประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2545.

ประเวศ วะสี, ศาสตราจารย์ นายแพทย์. พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2540.

ประเวศ วะสี, ศาสตราจารย์ นายแพทย์. วิถีมุขยี่ในศตวรรษที่ 21: สู่ภพภูมิใหม่แห่งการ
พัฒนา. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, 2545.

ประสาน ต่างใจ, นายแพทย์. ศตวรรษใหม่: โลกไม่ต้องการมนุษย์อีกแล้ว!. กรุงเทพมหานคร:
วิถิตรรศน์, 2543.

ปรีชา ช้างขวัญยืน, ศาสตราจารย์. ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

ปรีชา ช้างขวัญยืน, ศาสตราจารย์ และคณะ. มนุษย์กับศาสนา. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

พงษ์ศานต์ พันธุลาภ, ดร. สังคมชุมชนระหว่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร: บริษัทซัม ซิสเต็ม
จำกัด, 2546.

พทยา สายหนู, ศาสตราจารย์ ดร. กลไกของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

พินิจ รัตนกุล, รองศาสตราจารย์ ดร. ศาสนาและสังคม: มิตรหรือศัตรู. นครปฐม:
วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544.

พุทธทาสภิกขุ. การกลับมาแห่งศีลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2539.

พุทธทาสภิกขุ. คนถึงธรรม-ธรรมถึงคน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2529.

พุทธทาสภิกขุ. ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2546.

พุทธทาสภิกขุ. ชุมนุมเรื่องสั้น. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2538.

พุทธทาสภิกขุ. ถอยหลังเข้าคลองกันเถิด. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2531.

พุทธทาสภิกขุ. เทคนิคของการมีธรรมะ. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2526.

พุทธทาสภิกขุ. ธรรมะกับการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2547.

พุทธทาสภิกขุ. ธรรมบรรยายต่อทางสุนัข. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2525.

พุทธทาสภิกขุ. ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2543.

พุทธทาสภิกขุ. "ธัมมิกเศรษฐศาสตร์." ใน ธัมมิกเศรษฐศาสตร์: ปรัชญาเศรษฐศาสตร์สังคมของชาวพุทธ. จัดพิมพ์โดย ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

พุทธทาสภิกขุ. ธัมมิกสังคมนิยม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามประเทศ, 2538.

พุทธทาสภิกขุ. บทกวีของพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2538.

พุทธทาสภิกขุ. บรมธรรมภาคต้น. พิมพ์ครั้งที่ 4. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2525.

พุทธทาสภิกขุ. พระคุณของแม่คือสันติภาพของโลก. นนทบุรี: ศูนย์สืบอายุพระพุทธศาสนา
วัดชลประทานรังสฤษฎ์, ม.ป.ป.

พุทธทาสภิกขุ. พุทธธรรมประยุกต์. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2541.

พุทธทาสภิกขุ. ฟ้าสาบทางประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ป.

พุทธทาสภิกขุ. ฟ้าสาบระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ (ตอน 1). สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ,
2529.

พุทธทาสภิกขุ. มหิตลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2545.

พุทธทาสภิกขุ. เมื่อธรรมครองโลก. พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2546.

พุทธทาสภิกขุ. เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา: อดีตชีวิตของพุทธทาสภิกขุ. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2546.

พุทธทาสภิกขุ. ศีลธรรมกับมนุษยโลก. พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2538.

พุทธทาสภิกขุ. สันติภาพของโลก. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2531.

พุทธทาสภิกขุ. อุปสรรคของการเข้าถึงธรรม อุปสรรคที่มีอยู่ในคำพูด. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2530.

พุทธทาสภิกขุ. โอสาเรตัพพธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2531.

ไพศาล วิสาโล, พระ และคณะ. ธรรมโฆษณ์ มรดกธรรมพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร:
กลุ่มเสขิยธรรม, 2547.

ภัทรพร สิริกาญจน, รองศาสตราจารย์ ดร. และคณะ. ความรู้พื้นฐานทางศาสนา.

พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.

มนต์ ทองซั. 4 ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2530.

มนัส ธัญญเกษตร และคณะ. วิถีโลก. กรุงเทพมหานคร: เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, 2542.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. 45 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มานพ เมฆประยูรทอง. สหประชาชาติ: สันติภาพกับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เทคนิค, 2538.

ยุค ศรีอารยะ. "ผ่านมายาภาพโลกาภิวัตน์." ใน คำประกาศอิสรภาพจาก IMF. รวบรวมโดย นิตยา ว่องกุล. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีทรรศน์, 2540.

ยุค ศรีอารยะ. มายาโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีทรรศน์, 2541.

ยุค ศรีอารยะ. วิเคราะห์ระบบโลกในสหสวรรษใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิถีทรรศน์, 2546.

โยดะ, ชูซุมุ. ไตรวิภุต: ปัญหาหลัก 3 ประการที่กำลังคุกคามการอยู่รอดของโลก. แปลโดย ทวีป ชัยสมภพ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546.

ราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระ. ค่านิยมแบบพุทธ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2527.

- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. "โลกาภิวัตน์กับสังคมเศรษฐกิจไทย." ใน โลกาภิวัตน์กับสังคมเศรษฐกิจไทย. รวบรวมโดย ดร.สังคิด พิริยะรังสรรค์. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- รณจวน อินทรกำแหง. ท่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะครู. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2538.
- ลิขิต วีรเวติน, ศาสตราจารย์ ดร. วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- วิทยากร เชียงกุล. ข้อเท็จจริงและอนาคตเศรษฐกิจสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, 2544.
- ศุภวัลย์ ปลายน้อย และคณะ. การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของภาคประชาสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดวดีการพิมพ์, 2545.
- สแวงเวอร์, โดแนลด์ เค., ศาสตราจารย์ ดร. และ เสรี พงศ์พิศ, ดร. ท่านพุทธทาสในทัศนะของนักวิชาการ. แปลโดย ชาญณรงค์ เมฆินทรากูร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, 2525.
- ส. ศิวรักษ์. อิทธิพลพุทธทาสต่อสังคม. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, 2533.
- สถาบันส่งเสริมการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับอิสลาม. อิสลาม: ศาสนา ปรัชญา และวิทยาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ 14 พับบลิคเคชั่น, 2545.
- สมชัย ฤชุพันธุ์, ดร. รวมบทความ เศรษฐกิจ การเงิน การคลัง และการภาษีอากรของไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

สมพงศ์ ชูมาก, รองศาสตราจารย์ ดร. การปฏิบัติการรักษาสันติภาพของสหประชาชาติในอดีตและปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

สมพงศ์ ชูมาก, ดร. องค์การระหว่างประเทศ: สันนิบาตชาติ สหประชาชาติ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

สมพร เทพสิทธิ์า. ภาวะวิกฤตของสังคมไทยในปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2541.

สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ. ความหมายอัลกุรอาน เป็นภาษาไทย. 3 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด จิรรัชการพิมพ์, 2539.

สมาคมพระคริสตธรรมไทย. พระคริสตธรรมคัมภีร์อังกฤษ-ไทย. กรุงเทพมหานคร: สมาคมพระคริสตธรรมไทย, 2002.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์, รองศาสตราจารย์ ดร. สังคมวิทยาปัญหาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สัมพันธ์ ก้องสมุทร. พุทธศาสนิกชน นาคารชนแห่งเถรวาท. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสโตร์, 2530.

ล้มผัส พึ่งประดิษฐ์. "การอภิวัฒน์ 24 มิถุนายน 2475 ถึงรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490." ใน คือวิญญาณเสรี ปรีดี พนมยงค์. จัดทำโดย คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลอง 100 ปีรัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

สุชุม นวลสกุล, รองศาสตราจารย์ และ วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ, รองศาสตราจารย์. การเมืองและการปกครองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539.

สุพัตรา สุภาพ, รองศาสตราจารย์. ปัญหาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2546.

สุรชาติ บำรุงสุข, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. สงคราม: จากยุคบุพกาลสู่ศตวรรษที่ 21.
กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถึทรรศน์, 2541.

สุวรรณ สถาอานันท์, รองศาสตราจารย์ ดร. ปรัชญาพุทธศาสนิกกับมหายานธรรม.
กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

เสฐียรโกเศศ. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2515.

เสฐียร พันธงศรี, ศาสตราจารย์พิเศษ. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2542.

เสน่ห์ จามริก, ศาสตราจารย์. บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสถานะความไร้มนุษย์.
กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546.

เสน่ห์ จามริก, ศาสตราจารย์. "เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน." ใน ยุทธศาสตร์
ประเทศไทย 1999-2000. รวบรวมโดย พิทยา ว่องกุล. กรุงเทพมหานคร:
โครงการวิถึทรรศน์, 2541.

องค์การสหประชาชาติ. กฎบัตรสหประชาชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักแถลงข่าวสหประชาชาติ
ประจำประเทศไทย, 2514.

อนุช อาภาภิรม และคณะ. เทคโนโลยีปฏิวัติโลก: สู่อัจฉริยะและยั่งยืน ?. กรุงเทพมหานคร:
โครงการวิถึทรรศน์, 2543.

อะหมัด, ครุซิด. อิสลามความหมายและคำสอน. แปลโดย จรัญ มะลูลีม. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์อิสลามิก อะเคเดมี, 2541.

อามีนะห์ ดำรงผล, รองศาสตราจารย์. สาระนำรู้เกี่ยวกับชีวิตมุสลิม. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท นันทา พับลิชชิง จำกัด, 2544.

Barrs, David และ Juffkins, Maura. ชุดการเรียนรู้การสอน เรื่องสหประชาชาติระดับมัธยมศึกษา
ตอนต้น. แปลโดย กรมวิชาการ. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ,
2540.

บทความ

ประเวศ วะสี, ศาสตราจารย์ นายแพทย์. "คนไทยกับสันติภาพ." มติชน (11 มิถุนายน 2545): 2.

ศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), พระ. "สงครามและสันติภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบทัศนะ
พุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม." สาส์นอิสลาม ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 (2546): 64.

สุรชาติ บำรุงสุข, รองศาสตราจารย์ ดร. "อิสลามศึกษา: เรื่องที่ต้องเรียนรู้ในโลกปัจจุบัน."
มติชนสุดสัปดาห์ (4-10 มิถุนายน 2547): 37.

อิดาลาดนียาต, ซาอิด. "บทนำเกี่ยวกับอิสลามในด้านทฤษฎีและปฏิบัติ." สาส์นอิสลาม.
ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 (2546): 23.

เดลินิวส์ (22 พฤษภาคม 2547): 14.

เดลินิวส์ (27 พฤษภาคม 2547): 3.

ไทยรัฐ (27 พฤษภาคม 2547): 2.

มติชนรายวัน (27 มีนาคม 2547): 2.

มติชนรายวัน (18 มิถุนายน 2547): 15.

มติชนรายวัน (8 ธันวาคม 2547): 20.

เอกสารอื่น ๆ

จรูญศักดิ์ ชูमानนท์. "ศาสนากับสันติภาพ: การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนและวิธีการสร้างสันติภาพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาเถรวาท." วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.

บุรณเชน สนิทบุญโย, พระมหา. "การศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องพระเจ้าในทรรศนะของท่านพุทธทาส." วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544.

วรานนท์ จิตานนุโท, พระมหา. "ความสัมพันธ์ระหว่างศีล 5 และสันติภาพในสังคม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์." วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2545.

ศิริพงษ์ ทองมีมา. "แนวคิดเรื่อง "พระเจ้า" ของพุทธทาสภิกขุ: กรณีศึกษาเปรียบเทียบทัศนะของนักวิชาการชาวพุทธและชาวคริสต์ไทยและพุทธศาสนิกชนกับคริสต์ศาสนิกชนไทยในเขตกรุงเทพมหานคร." วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544.

สง่า สุภาโร, พระมหา. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ เพื่อพัฒนาสังคมไทย." วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536.

Books

Buddhadāsa. Me and Mind: Selected Essays of Bhikkhu Buddhadāsa. ed. Donald K. Swearer. New York: State University of New York Press, 1989.

Johnston, R. J., and Taylor, Peter J. A World in Crisis? Oxford: Basil Blackwell Ltd., 1989.

Longman. Longman Dictionary of American English. 2nd ed. New York: Pearson Education, 2000.

Waddy, Charis. The Muslim Mind. London: Longman Group Ltd., 1976.

ประวัติการศึกษา

ชื่อ	พระมหานครินทร์ นครินโท (แก้วโชติรุ่ง)
วันเดือนปีเกิด	10 สิงหาคม พ.ศ. 2517
วุฒิการศึกษา	พุทธศาสตรบัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2544
ทุนการศึกษา	กองทุนโครงการสร้างพระ 60 ปี ธรรมศาสตร์